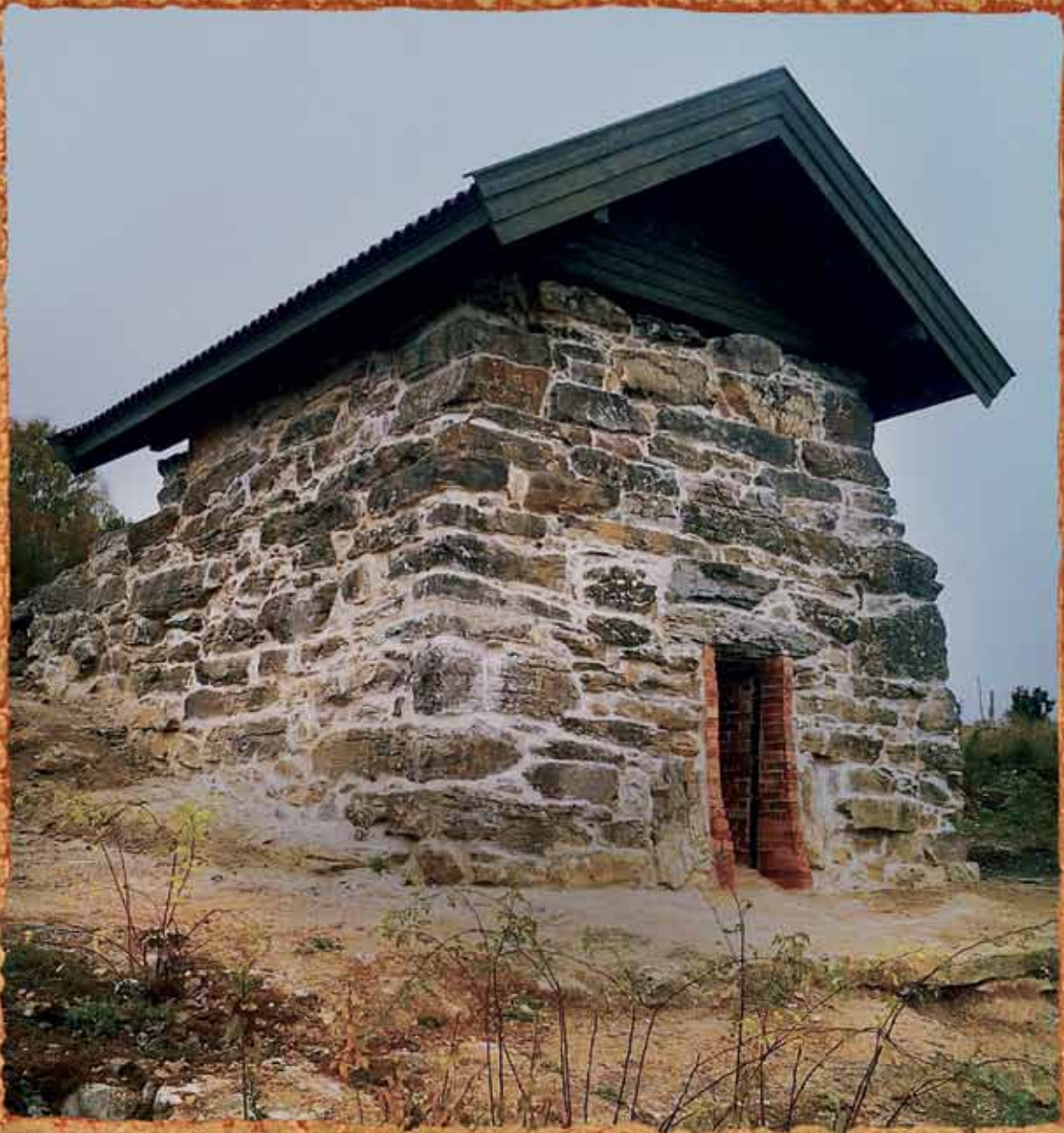

2014

HEFTET RINGERIKE

RUNE

Heftet Ringerike 2014

Redaksjonelle adresser:

Sigurd Huseby

Forretningsfører

E-post: sigurd.huseby@kartverket.no

Tlf/faks: 977 08 020 / 32 13 52 46

Kristoffer J. Kristiansen

Redaksjonssekretær

E-post: kristoffer.kristiansen@kartverket.no

Tlf: 915 82 052 / 32 11 81 01

Ragnvald Lien

E-post: ragnvald.lien@bfk.no

Tlf: 905 68 694 / 32 10 99 22

Torbjørn Paule

Redaktør

E-post: topaule@online.no

Tlf: 928 56 150 / 32 11 03 52

Frøydis Marie Ruud

E-post: f.m.ruud@gmail.com

Tlf: 915 80 677

Frank Tverran

E-post: frank@tverran.no

Tlf: 975 95 520 / 32 13 18 01

Redaksjonens postadresse:

Heftet Ringerike

v/T. Paule

Valhallveien 5 A

3518 Hønefoss

Heftets hjemmeside:

www.heftet-ringerike.com

Heftet Ringerike 2014

Hefte nr. 86

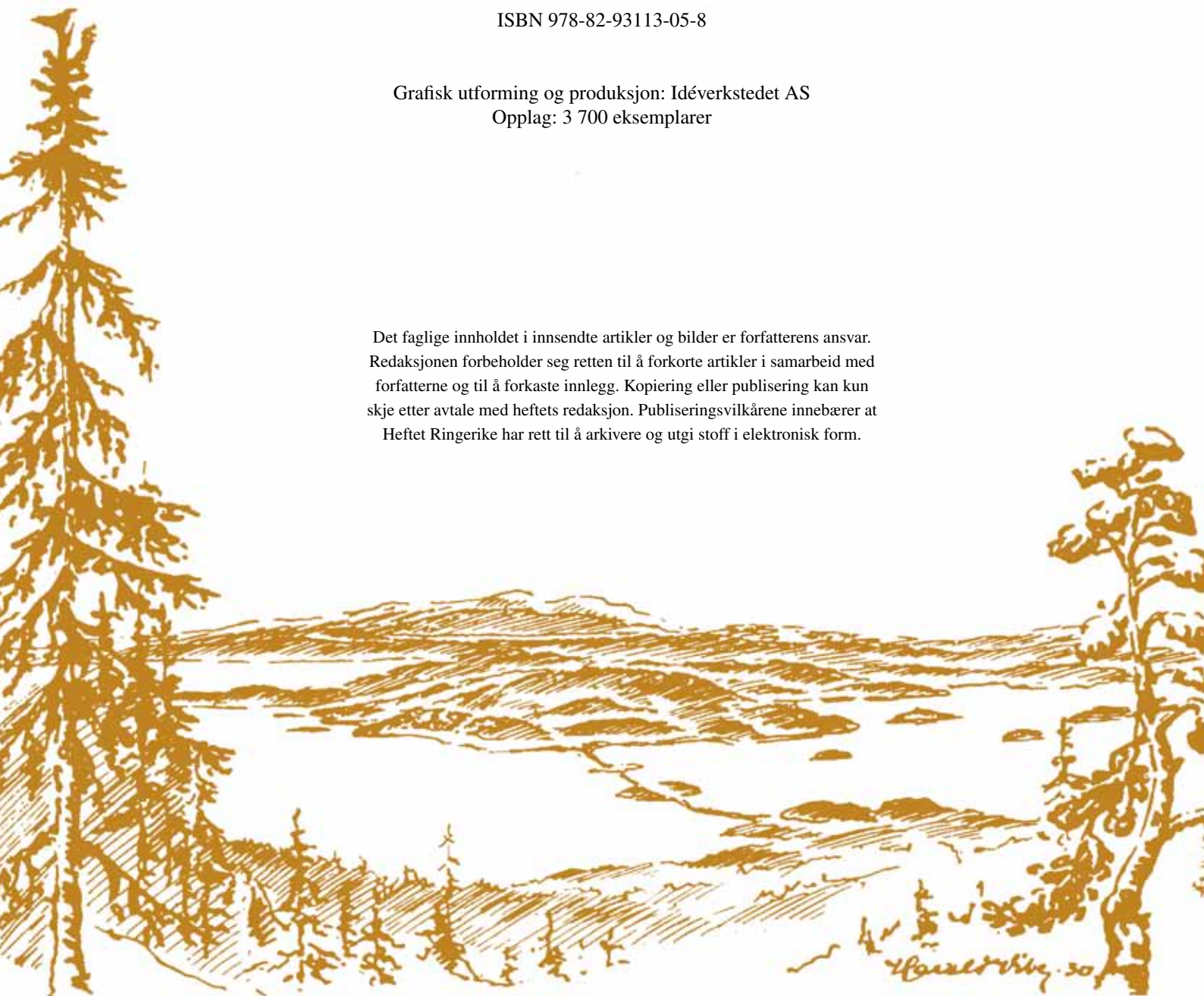
Utgitt av
Foreningen Heftet Ringerike

Redaktør: Torbjørn Paule

ISBN 978-82-93113-05-8

Grafisk utforming og produksjon: Idéverkstedet AS
Opplag: 3 700 eksemplarer

Det faglige innholdet i innsendte artikler og bilder er forfatterens ansvar. Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte artikler i samarbeid med forfatterne og til å forkaste innlegg. Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon. Publiseringvilkårene innebærer at Heftet Ringerike har rett til å arkivere og utgi stoff i elektronisk form.

Årets hefte

Årets hefte er årgang nr. 86. Heftet Ringerike ble første gang utgitt i 1922, da som et rent julehefte. Etter hvert tok redaksjonen inn mer generelle lokalhistoriske temaer for ringeriksregionen. Opp gjennom årene er heftet blitt suksessivt utviklet både med hensyn til omfang, tematisk innhold og layout.

Heftet Ringerike har utkommet hvert eneste år unntatt årene 1935 og 1937, krigsårene 1941–1944 og året 1952. Det er altså sju år heftet ikke er blitt utgitt.

Jeg har vært medlem av redaksjonen siden 2005, dvs. i ti år, de siste fem årene som redaktør. Det har vært en spennende tid hvor konstruktiv kontakt med mange lokalhistorisk interesserte mennesker har preget arbeidet med heftet.

En takk går til de mange entusiastiske og dyktige bidragsyterne som har sørget for mye interessant og spennende stoff til heftet. I så måte har vi hele tiden hatt et luksusproblem idet vi aldri har manglet høvelig stoff til de årlige utgivelsene. På vegne av redaksjonen retter jeg en spesiell takk til årets bidragsytere.

Jeg vil samtidig rette en varm takk til mine kolleger i redaksjonen for det gode samarbeidet gjennom en årrekke og bestrebelsene på i fellesskap å skape et hefte med interessant og variert stoff. Arbeidet har hele tiden vært preget av faglig seriøsitet med en god humoristisk undertone.

Jeg vil også takke Idéverkstedet ved Kristin Levy for det gode samarbeidet. Idéverkstedet har i hele min tid i redaksjonen stått for heftets grafiske utforming og produksjon.

Jeg går nå ut av Heftet Ringerikes redaksjon. Det betyr at jeg samtidig slutter som redaktør. Med dette sier jeg takk for meg og ønsker samtidig redaksjonen og min etterfølger som redaktør lykke til med produksjonen av Heftet Ringerike i årene som kommer.

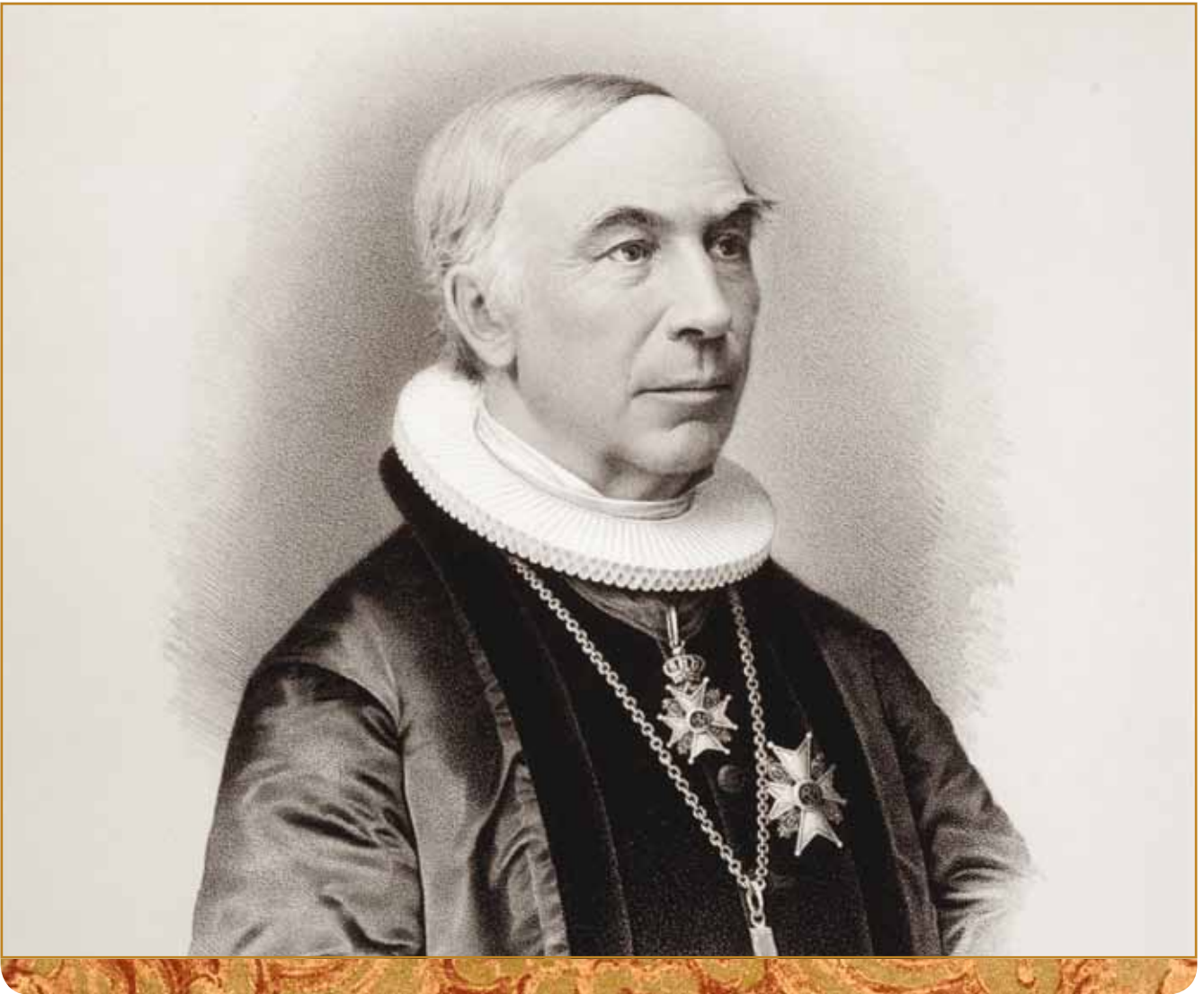
Heftet Ringerike 2014 inneholder 22 artikler med stor spennvidde både når det gjelder tematisk vinkling og tidskoloritt. Jeg håper at samtlige lesere av årets Heftet Ringerike finner stoff de synes er verdt å lese.

God fornøyelse!

Torbjørn Paule
Redaktør

Innhold

Ørnulf Hodne	Den geistlige Jørgen Moe3
Kaare Fleten	Spor etter middelalderveier9
Sverre Anton Bjerkeli	Han skal være født et sted utenfor Hønefoss12
Preben Johannessen	Dukken Lille-Beate14
Sveinung Gihle Raddum	Ringerikes rolle i romertiden16
Sten Høyendahl	Kjøp et lodd og vinn en gård på Tyristrand22
Georg Fredrik Rieber-Mohn	St. Theresia menighet Hønefoss24
Lillann Aslaksrud	Helsesøstrene og kontrollstasjonen i Hønefoss ...29
Jan Fredrik Hornemann	Kalkovnen på Stein gård32
Asle Gire Dahl	Hundre års kooperativ handel på Tyristrand34
Ragnvald Lien	Rotaryklubber på Ringerike38
Tom Sverre Kristiansen	Glåmhaugen – det lokale møtestedet42
Per-Erik Berge	Tider skulle komme46
Leif Henning Solberg	Da vi var små49
Elling M. Lien Vistekleiven	Hembrentsapparatet til far min52
Ragnhild Eidsgård	Riperbakken54
Røyne Kyllingstad	Jersey-okse på Ringerike58
Gudmund Bakke	17. mai 1914 – hundreårsminne fra Åsbygda61
Anne Sofie Hval	En 100 år gammel brudekjole64
Sigurd Huseby	Naturopplevelse i Krokkleiva 1809.....67
Anne Gro Christensen	Historien om familien Scharff.....68
Preben Johannessen	Anna Colbjørnsdatter i Eidsvollbygningen72

Den geistlige *Jørgen Moe*

Da Jørgen Moe i 1852 avla de praktisk-teologiske prøver ved Universitetet i Christiania og året etter ble residerende kapellan i Sigdal med bolig på Bjertnes i Krødsherad, var han 40 år gammel, og det var 14 år siden han tok teologisk embetseksamen.

Ørnulf Hodne

I denne perioden hadde han hatt flere lærerstillinger og fullført sitt banebrytende bidrag til det store innsamlingsprosjektet av folkediktning han og P. Chr. Asbjørnsen begynte på sist i 1830-årene. Moes sluttstein ble lagt i 1852 med den vitenskapelige utgaven av folkeeventyrene, der han skrev både fortale og innledning. Men dette var bare ett av flere forhold som bidro til å endre livskursen hans omkring 1850.

Lei av å leve som «evig stilretter»

I et brev han skrev på denne tiden går det fram at han var lei av å leve "som evig Stileretter" i hovedstaden, mye av det han tidligere "brændte for" har han mistet interesse for, og han lengter etter å slå seg ned på landsbygda igjen og starte et nytt liv som prest og familiefar. 7. februar 1854 giftet han seg med den 21-årige Johanne Fredrikke Sofie Sørenssen, datter av sjefen for Krigsskolen generalmajor Fredrik Moltke

Sørenssen og Johanne Vedastine Malthe. I januar 1855 ble deres første barn født: Martha Johanna Vedastine. Senere fikk de døtrene Marie Vilhelmine og Alexandria og sønnene Ingebrigt Moltke og Ole Falk.

At det fantes en dypere, mer gjennomgripende foranledning til dette radikale omskiftet, fremgår av noen linjer han mange år etter skrev i sitt korte bispevita der han takker Wilhelm Andreas

Wexels (1797–1866) ved Vår frelsers kirke: –”under den gamle ærverdige Fader Wexels Prædikestol, fandt jeg i en Tid da Herrens Haand laa tungt paa mig, den Herre og Frelser, om hvem jeg har vidnet og ved Guds Naade indtil Enden skal vidne: jeg ved mig intet andet til Salighed end Ham og Ham korsfæstet.” Hvilke prøvelser han her sikter til vet man ikke sikkert, men farens bortgang i 1849 rammet ham hardt.

Hans viktigste kallsoppgaver

Å formidle denne kristne troserfaring til sine menigheter og det norske folk ble Jørgen Moes viktigste kallsoppgave som prest og biskop i Den norske kirke. Det gjorde han først og fremst gjennom sin nyskapende forkynnelse fra prekestolen og åndfull poesi, men også gjennom en selvoppofrende plikttroskap mot de andre oppgavene prestekallet påla ham: konfirmantopplæring, omsorg for de syke og fattige, tilsyn med allmueskolen, sjelesorg og soknebud. ”Embedsforretninger maa gaa foran alt Andet, endog foran Opfyldelsen af vore dyrebarest private Pligter”, skrev han til sin tilkommende svigerfar 31.10. 1853.

For å vise hva slags ”forretninger” han sigter til, rekapitulerer han siste ukens arbeidsprogram: ”Fredag 8 Dage siden (længer tilbake husker jeg ikke) gikk med til at udarbeide min Prædiken og Skriftetale til 22de Sønd. Eft. Tref; Løverdag havde jeg Skolebesøg etsteds og Reise til Eggedal, hvor jeg skulde forrette (Prædikenen studeres paa Hesteryg); Søndag Formiddag Guds-tjeneste (Indgangskoner, Barnedaab, 370 Nadversgjæster) og Eftermiddag Sognebud: Mandag kl. 7-11½ tegnedes Confirmanter; derpaa reistes hjem om Aftenen med Fakkellys; Tirsdag havde jeg Bibellæsning; Onsdag Formiddag Confirmationsungdom, Eftermiddag Sognebud 1 Miil borte;” osv.

Moes strenghet som Geistlig

Det var ingen ubemerket person som tiltrådte sin prestetjeneste blant bondeallmuen i 1853, men de som kjente ham som eventyrforteller og forfatter av ”Digte” (1850) og barneboka ”I Brønden og i Tjernet” (1851) må ha blitt overrasket over hvor streng og alvorlig han fremsto som Geistlig. Ikke minst gikk det lenge frasagn om

Illustrasjon: R. Strømme.

”En Høist indskrenket beboelsesleilighed” kalte Moe en gang den gamle prestegårdsbygningen i Krødsherad, som stod rett øst for den nåværende hovedbygning. I dette gamle huset ble de født alle de fem barna til Sophie og Jørgen Moe, tre døtre og to sønner. Prestekontoret var i annen etasje.

hans refsende og myndige tiltredelsesprekener; i Eggedal foretok han et kritisk oppgjør med kristenlivet i bygda, i Olberg kirke gikk han hardt ut mot drikkfeldighet og annen umoral: ”Hvo som Saadant gjør, skal ikke arve Guds Rige. Gå hjem med denne Dom, og tilbring denne Søndag Eftermiddag i Anger og Ruelse og Bod istedenfor i Sus og vild Glæde. Kjødets Gjæringer, siger Paulus i Epistelen, ere aabenbare, saasom Hoer, Skjørlevned osv... Her har du Prøvestenen, min Broder og Søster, paa om du tør tilegne dig som dit Daabsforjættelsens rige, salige Tilsagn... Brug den nu selv.”

Moes strenge tale må sees på bakgrunn av de sosiale forholdene han ble konfrontert med i sitt sjelesørgerdistrikt. Det var ”megen Drikk i Krødsherad” da han kom dit, særlig når man møttes til fester og ”Raumyrdansen” på Norefjell. I 1852 ble 12 personer i Sigdal tinglag bøtelagt for ulovlig brennevinsbrenning. Og da en ung gutt ble knivstukket til døde i et slagsmål ved Noresund ”driftesøndagen” 1859 uten at man visste hvem som var morderen, var Moe i alle fall ikke i tvil om hva som hadde utløst tragedien, og det slo han ettertrykkelig fast i gravtalen over gutten: ”Alle spør hvem morderen er. Folket spør og øvrigheten spør: Hvem er morderen? Jeg vet det. Det er drukkenskapsdjevelen. Vogt eder for den.” ”Korstoget” hans mot drikketandet ga etter hvert så gode resultater

at prostevisitasen 1866 slo fast at drikkfeldigheten innenfor prestegjeldets grenser var så godt som forsvunnet.

Bekjempelse av natteløperiet

Selvfølgelig skyldtes ikke dette ene og alene Moes innsats: den verdslige øvrigheten arbeidet for samme sak. Det ser vi også tydelig når det gjelder bekjempelsen av natteløperiet (nattefriingen), en utbredt bygdenorsk samværsform mellom gifteferdige gutter og jenter som lenge hadde vært i myndighetenes søkelys. I 1853 innskjerpet Justisdepartementet en eldre bestemmelse fra 1778 ”angaaende utilladelig Natteløben af ugifte Personer.” Fire år tidligere hadde residerende kapellan i Rollag, Christian Brun, skrevet et ”sendebrev” til menighetene ”Om Natteløb”. Og samme brevet ble med hans tillatelse utsendt til Sigdals menigheter i 1855 med et tillegg av Jørgen Moe.

Her skriver han blant annet dette: ”Jeg sier neppe for meget når jeg påstår at der i disse menigheter ikke er nogen nedarvet syndevane som således drager bort fra livet i Kristus vår Frelser, som natteløbet. Jeg kjente jo visstnok denne syndeuskikk tilforn; men jeg hadde ikke tenkt meg den så alminnelig utbredt, så fordervelig i sine følger, som jeg fant den hos eder. Ikke blott de sørgelige hyppige uekte fødsler, men den tilstand hvori på få unntagelser nær hver brud treder frem for Herrens alter, viste meg

med hvilken slapphet det sjette bud i alminnelighet leses. I vet det selv, mine brødre og søstre, at jeg ikke har tiet stille til denne menig-hetens tilstand; og det er mitt håp at den frimodighet hvormed jeg har tatt fatt i utérlighets- og ukyskhets-synden her, er av Herren, skjønt visselig få eller ingen frukter ennu har vist seg av min tale.”

Dype spor ved sin omsorg

Selv om han etter eget utsagn kom til kort på dette området, satte han etter hvert dype spor etter seg i hjertelivet til sine menighetslemmer ved sin konfirmantundervisning, omsorg for de syke og fattige og den daglige omgang med bygdefolket. Like fra barndommen var han vant til å omgås vanlige landsens folk på gårder og plasser, og dette utnyttet han som prest fullt ut med sine utallige husbesøk, særlig i Krødsherad hvor folk bodde spredt og kirkevegen var lang. ”Ei gamal kona heruppe sa eingong, at i Moe si tid var det ikkje tak med rjukande pipa paa i heile bygdi, som ikkje han hadde vore innunder. Og kom fyrst han inn, maatte jamt raaskapen og myrkemagterne røme, og mildare, reinare seder kom istaden.” ”I Jesu navn skal en stige inn og i Jesu navn skal en stige ut”, pleide han å si, også når han besøkte stallen og fjøset. ”For dei sjuke hadde han stort hjartelag”, heter det fra Sigdal, og Sofie fulgte ham ofte i slike ærend med sin lille medisinkasse. Etter en gudstjeneste kunne de ta 8–9 av de fattigste med seg hjem til den trange preste-gården og la dem bo der i flere dager.

Livet på Bjertnes prestegård

Om livet på Bjertnes prestegård forteller vennen Ole Falck Ebbel i et brev 14.6.1855, at både huset og huslivet der var et mønster for menigheten. ”Aftenandagterne ere simple og hjertelige; fru Moe spiller Choralen til Psalmerne paa Pianoet og Alle syng med. Naar Andagten er forbi gaaer alle Folkene hen og tage Præsten og Fruen i Haand og takke for Dagen. Ikke sjælden komme andre nærboende Folk og deeltager. Naar Præsten er borte om Aftenen hos Bygdens Folk holder han alltid paa lignende Maade en Andagtsstund.” Da et av de fem barna skulle døpes, ba Moe en husmann være fadder, fordi han var ”det Menighedslem, jeg holder saare meget, maaske mest, af.” (I brev til svigerfaren 15.1.1857.)

Olberg kirke, Krødsherad.

Stavkirken i Olberg erstattes

I 1853 hadde Sigdal fått ny hovedkirke på Holmen. Inspirert av dette foreslo Moe allerede året etter å erstatte også den gamle stavkirken i Olberg med et liknende bygg ved bredden av Krøderen, og ble selv med i byggekomitéen. Etter flere forsinkelser ble Krødsherad nye kirke innviet 19. oktober 1859 med stort oppbud av geistlige og menighet. Den var stor, vakker og hvitmalt og lå så nær fjordkanten at den kunne speile seg i vannet, slik Moe hadde ønsket. ”Festen hos Truls Green talte tolv prester og to sorenskrivere pluss klokkeren og to medhjelpere. På oppfordring sang man om igjen sangen som Moe hadde skrevet for anledningen, med utgangspunkt i bibelordet ”Se, det gamle er forgangen/altिंग nu er bleven nyt: Udentil er alt fornyet/stærke Gud, forny vort Sind!” (Truls Gjefsen 2011:259)

Fornylse som lyriker

Her i Krødsherad fikk Moe også tid til å fornye seg som lyriker. Julen 1855 kom den lille diktsamlingen ”At hænge paa Juletræet”, etterfulgt av nye og utvidete utgaver i 1859 og 1863 med tittelen ”En liden Julegave. Gammelt og Nyt.” Her finner vi flere av hans mest kjente religiøse dikt: ”Den gamle Mester”, ”Ungbirken”, ”Den døde Fugl”, ”Ser til Liljerne paa Marken!”, og salmen ”Jesus! Naar jeg nu skal knæle”. (”Før Altergangen.”) Forkynnelsen i denne poesien er enda et uttrykk for at Moe ikke lenger dyrket sitt folk med samme idealisme som før. ”Dalens Gaarde og Hytter” var blitt misjonsmark som kalte på alle hans evner og krefter, også diktningen. For mens ”Dalen i Sommerstund/ Spættes med gylden Grøde”, Staa Hjerteagrenes dybe Grund End for det Meste øde.

Men det er likevel ingen smertefull motsetning mellom det ytre og indre landskap. Han takker Gud som la hans bolig og reiste hans arne i en av Norges vakreste egner, ved Krøderfjordens grønne bredd, hvor lien "suser mild fortrolig" og Norefjell "for dit Daldyb holder Vagt." Naturskjønheten binder ham bare med enda sterkere og inderligere bånd til tjenesten for folket som bor der, og gir inspirasjon til hans forkynnelse. Her er fred og forsoning, og her kan hans livsgjerning ende:

*Sove kan i Jesu Navn
Sødt paa disse Strande.
(Aftensang)*

Sokneprest i Drammen

Ikke desto mindre skrev han i 1861 at Krødsherad ikke lenger var et blivende sted: "Bort herfra vil Herren ganske vist have mig, thi jeg har ikke her det Fornødne." Det hjalp ikke at prost Wille i Kongsberg samme år utpekte ham til "Provstiets dygtigste Præst, elsket og høiagtet af sin Menighed og samtlige Medbrødre", og at oppbruddet fra et gjensidig kjærlighetsforhold ville bli vanskelig og vemodig. Utnevnelsen til sokneprest i Bragernes 19.1.1863 var ugjenkallelig ikke minst av hensyn til barnas skolegang og fremtid. En av de mange som lovpriste hans prestegjerning, sa det slik: "Ja, han Moe var ein måkelaus prest. Når han tala på det beste, så rann nok tårene på dei fleste." Mange år etter skrev bispinne Sofie Moe at hun og Moe alltid så på årene der oppe som de lykkeligste i sitt liv.

På vakt mot lekmannsbevegelsen

Allerede i sin første presteperiode var Moe på vakt mot den pietistiske lekmannsbevegelsen, som han fryktet kunne føre til splittelser og selvrettferdige sektdannelser innenfor statskirken. Denne motsetningen ble tydeligere da han flyttet til Drammen og etter hvert ble trukket nærmere inn i viktige offentlige verv og utvalg. Han delte den sterke kirkelige motstanden mot opprettelsen av den norske Lutherstiftelse i 1868 (fra 1891: Det norske lutherske Indremisjonsselskap.) Og som medlem av den komitéen som skulle gjennomgå P. A. Jensens "Læse-bog for Folkeskolen og Folkehjemmet" i 1862, bidro han til at den omstridte boka ("Ljugarboga") ble utgitt, til

Foto: Kristin Levj.

Vestre Aker kirke er en langkirke i nygotisk stil bygget i mur. Den har 500 sitteplasser. Jørgen Moe var sokneprest der fra 1871 til 1875. Kirken ble innviet som soknekirke for Aker i 1855, og ble soknekirke for Vestre Aker i 1861 da Aker ble delt.

høylydte protester landet rundt fordi den la mer vekt på den språklige og litterære oppdragelsen og mindre på den religiøse enn tidligere norske lese-bøker. Blant bidragsyterne var P. Chr. Asbjørnsen, Bjørnson, Grundtvig, Ole Vig, Welhaven og Ivar Aasen. Selv var Moe representert med det lille stykket "Barneeventyret", der han forsvarer det gode barneeventyr med kristne argumenter mot "de saare agtværdige" som gjør det til en salighetssak å "afsky Eventyr, Sagn og alt Sligt." Moe respekterte motstanden mot boka, men gikk hardt ut mot det pietistiske protest-alternativet: å bruke testamentene til leseøvelser.

Ny kirkesalmebok

Ny strid ble det i 1865 da han ble medlem av den kgl. kommisjon som ble nedsatt for å vurdere to konkurrerende utkast til ny norsk kirkesalmebok, – Landstads og Skienpresten Andreas Hauges (Han var Hans Nielsen Hauges sønn.) Moe bidro til at begge utkastene til slutt ble offentlig autorisert, – Landstads i 1869, Hauges i 1873, – men det skjedde ikke uten betenkeligheter; han mislikte både Landstads språkfornorsking ("hans Maalstræv") og vennen Hauges lekmannspietisme. Likevel måtte han tåle kritikk fra Landstad for å være partisk og samarbeide med konkurrenten, og så seg nødt til å ta til motmæle: "Med Hensyn til ham stolede jeg paa at en Mand, der selv bærer Psalmebogsagen saaledes paa sit Hjerte, og som selv har arbeidet saa meget til dens Fremme, vilde tiltro den,

der traadte til Bedømmelsesarbeidet, at have prøvet sig, før han overtog Gjeringen." Han beklager til slutt at han tok feil. Da bøkene ble forelagt menighetene til avstemning, viste det seg fort at Landstads var mest populær. I 1879 brukte 659 av landets sogn denne og bare 100 Hauges, mens henholdsvis 114 og 67 ville beholde danske Guldbergs fra 1778 og Kingos (1699).

Kulturengasjement

Ellers måtte han tåle atskillig kritikk fra "de vakte" for sine fritidssysler, – han red og gikk for mye på skøyer-, og for sin liberale holdning til dans: "Dere må gjerne danse, når dere danser med finhet og snillhet", skal han ha sagt til ungdommen. Men grundtvigianismen tok han ved flere anledninger avstand fra. "Grundtvigianerne seiler med meget Vind og lidet Ballast." (1879) På ett punkt kan han likevel ha vært en forløper for denne kirkebevegelsen i Norge med sitt positive syn på nasjonale og nordiske kulturverdier. Alt i 1848 hadde han skrevet til broren Ole at det var nødvendig for de tre nordiske land å stå sammen om sin egenart og kulturarv for ikke å bli "udvasket af den almindelige europeiske Kulturstrøms Flod", og han fortsatte å være ivrig skandinaver i hele sin prestatid. Skulle Nordens kunst bidra med noe selvstendig til den felles-europeiske kultur kunne det bare skje i kraft av sitt særpreg, fremholdt han i en tale i 1851. Det siste litterære vitnesbyrdet om hans skandinaviske idealisme er trolig diktet "Hilsen til Sverige. Ved studentermødet 1875":

*Folk, som har blødet for Tanken og Troen,
Løftet af Salmen, mens Sværdhugget klang,
– Folk, som har bygget i Videnskab Broen
Opad mod Lyset – dig vies vor Sang.
(av vers 3)*

Virke i Drammen og Vestre Aker

Men det var først og fremst gjennom sin forkynnelse fra prekestolen at Moe gjorde seg elsket og avholdt som prest i Drammen. ”Jeg sætter hans veltalenhed høiere end alt hva jeg senere har hørt. Han var i sine prækener en meget praktisk og meget fritalende mand”, uttalte den konservative sokneprest og senere statsråd Christoffer Knudsen (1848 – 1915), som selv var fra Drammen. Og dette ryet befestet og styrket han i de neste årene, da han var sokneprest i Vestre Aker (1871 – 1875). En av dem som der lovpriste hans prekenkunst var kirkehistorikeren Anton Chr. Bang, senere statsråd og biskop i Oslo. ”Skjønt og fint strømmede Digtervældet gjennom hans Prædiken, baaret af en varm religiøs Ild og dog paa samme Tid forklaret i en herlig Fred.” Og folk kom til gudstjenestene hans fra hele byen.

Det var lenge en vanlig oppfatning at Moe aldri skrev sine prekener. Professor Sigurd Aa. Aarnes undersøkte dette og kom til et helt annet resultat. I Universitetsbibliotekets håndskriftsamling fant han ikke mindre enn ca. 190 bevarte prekenmanuskripter etter ham, både fullstendige og mer kortfattede. Ser vi bort fra at talene fra hans første presteår var strengere, mer refsende enn senere, fant Aarnes flere typiske, originale trekk ved dem. Moe søkte alltid å gjøre teksten nærværende og aktuell. Han hentet ofte sine bilder fra naturen. Han brukte rammende og konkrete hverdagsuttrykk. (”Jesus la en kjølstripe av gode gjerninger etter seg.”) Og så la han ikke sjelden prekenvers inn i talen, dvs. epigramaktige, selvdiktete vers for å sammenfatte og understreke sentrale momenter i teksten. Med dette var han med på å ”flytte prekestolen ned fra pidestallen” og foregrep den realistiske hverdagspreken, hevder Aarnes.

Moes kultursyn

Moes kultursyn fikk et avsluttet og utvidet uttrykk i hans ”Kantate ved Aabningen af Drammens Industriutstilling” 24. juni 1873. Å skape kultur er et gudgitt oppdrag som ble nedlagt

Jørgen Moe som sokneprest.

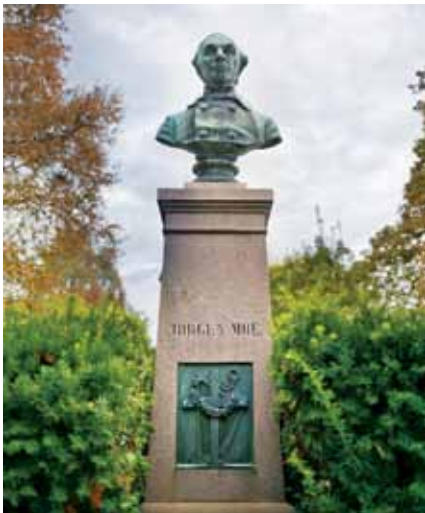
i mennesket fra skapelsen av, da Gud bød det å oppfylle og underlegge seg jorden. Det betydde også å utforske den og nyttiggjøre seg de krefter og muligheter naturen eier og skjuler. Naturlover og naturressurser, ”Alt, hvad vort Land bær i moderlig Skjød”: fosser og bølger, skog, jord og fjelldypets malm må nyttiggjøres i kampen for det daglige brød og en lykkeligere og lysere fremtid for folket. Men forutsetningen for at alt det skapte skal bli mennesket til velsignelse, slik meningen var fra Guds side, er at tanken og kulturdriften bøyes inn under denne gudgitte målsettingen, og ikke rives løs fra sin bestemmelse; også natur- og kulturvern hørte med. Da vil ”Fremtids Syner staae i Haabets Glands-”.

*En Sommer stunder til,
da vort Fjeldland skal staa
Af Barnehænder smykket,
med Høitidsskrud paa-
Dertil vi vor Evne indsætte.*

16. mai 1872 ble Moe innvalgt som medlem av ”Det kongelige norske Videnskabers Selskab” i Trondheim, senere ble han utnevnt til ridder av St. Olavs orden (1873) og til kommandør av første klasse av St. Olavs orden ”for litterær og gejstlig Fortjeneste” (1881).

Biskop i Kristiansand

Alt i 1864 da Hamar bispestol skulle settes, hadde flere geistlige gitt Moe sin stemme. Og da han 28. august 1875 ble utnevnt til å etterfølge Jacob von der Lippe

Jørgen Moes gravsted på Vestre Aker kirkegård. Moe ble gravlagt der 1. pinsedag 1887. Graven domineres av en bronsebyste av Jørgen Moe, utført i 1886 av Middelthun/Jacobsen.

som biskop i Kristiansand, var det de som mente at forfremmelsen kom i seneste laget, og at kirken hadde misbrukt en historisk mulighet til å nyttiggjøre seg hans rike ressurser fullt ut. Moe var selv i tvil om han skulle overta den krevende stillingen; han led av gikt og grudde seg til enda et oppbrudd, men ville ikke svikte sine kallsoppgaver. I januar 1876 flyttet han med kone og tre døtre inn i bispeboligen i "Sørlandets hovedstad"; de to sønnene ble igjen i Christiania for å fortsette skolegangen der.

Embetet påla ham som ventet mange anstrengende oppgaver, ikke minst visitasreiser. De måtte han avlyse både i 1876 og 1881 på grunn av sykdom. Likevel klarte han å visitere 61 av stiftets prestegjeld de øvrige fire årene, fra Stavanger til Setesdal. Her besøkte han Bygland i 1880, og kunne glede seg over gjensynet med gammel bondekultur han hadde beundret i sine "gamle Turistdage" som folklorist og eventyrsamler. Disse visitasene "ble til

rene kirkefester", fortelles det. Særlig berømmes han for sin evne til å tale med barn og ungdom. Var det konfirmantoverhøring klarte han å få noe vet-tug ut av selv den minst begavete; men det hendte han var så svak at han måtte ha en stol å støtte seg til mens han "spurde i golvet." Barnas skolegang var fremdeles en hjertesak for ham. Under visitasen i Heddal i Telemark 1877 henledet han lærernes oppmerksomhet "på nødvendigheten av den daglige forberedelse til skolegjerningen" og advarte mot politiserende lærere og krav om å frigjøre allmueskolen fra plan og tilsyn; en riktig bruk av Pontoppidans forklaring så han som et gode. I 1879 opprettet han en protokoll for prekenkritikk, med det positive formål å gjøre prestene i stiftet til bedre forkynnere.

Tidlig alderdom

Selv om Moe fortsatt hadde mye å bidra med som forkynner, administrator og kirkelig tilsynsmann, var det ikke til å unngå at helsetilstand og tidlig alderdom voldt besvær og reduserte arbeidskraften. Men hans største påkjenning som biskop var trolig arbeidet med å rydde opp i konflikten som oppsto mellom presten og indremisjonspredikanten Lars Oftedal (1838–1900) og to av statskirkeprestene i stiftet: - Anton Christian Meyer i Time og res.kap. Ernst Welhaven i Stavanger – som begge anklaget Oftedal og frimenigheten "Saron" for kirkelig fraksjonsvirksomhet. Moe prøvde å gjøre begge parter til lags og kom fra striden med æren i behold, selv om han ikke la skjul på sin gamle skepsis i visitasberetningen 1877: Selv om mange lekpredikanter forkynte Ordet rent og rett, er det "uungaaeligt, at den ved Siden af Embedet drevne Lægmandsvirksomhed let kommer til at fjerne, og vel ogsaa her og der har fjernet Menigheden i nogen Maade fra Embedets Bærere".

Natt til 5. november 1878 brøt det ut storbrann i Kristiansand, som la fem – seks hus i aske. Bispegården var en stund truet og ble påført vannskader. Natt til 18. oktober 1880 brant det igjen; 17 hus strøk med, og byens ærverdige domkirke! Bare litt av det verdifulle inventaret ble reddet, og det ble innredet provisoriske kirkerom i ekserserhuset og bedehuset. Først 22. mars 1882 ble gjenreisningsplanen for domkirken vedtatt i bystyret etter en opprivende debatt, bare fem dager før Moe døde. Disse dramatiske begivenhetene hadde vært en stor påkjenning for ham, og han hadde allerede fått innvilget avskjed med pensjon fra 1. januar.

Siste sykdomsperiode og død

Hans siste sykdomsperiode ble kort. Med avkrefnelsen fulgte depresjoner, og han hadde flere ganger besøk av stiftprost Johan Brun mens han var sengeliggende på sitt værelse. I en opptegnelse om disse møtene skriver Brun: "Der havde han Bibelen for sig – og – det merkede jeg – ofte Welhavens Digte. Paa sygelejet gjentog han: 'De beder vel for mig? De maa ikke høre op med at bede for mig!'"

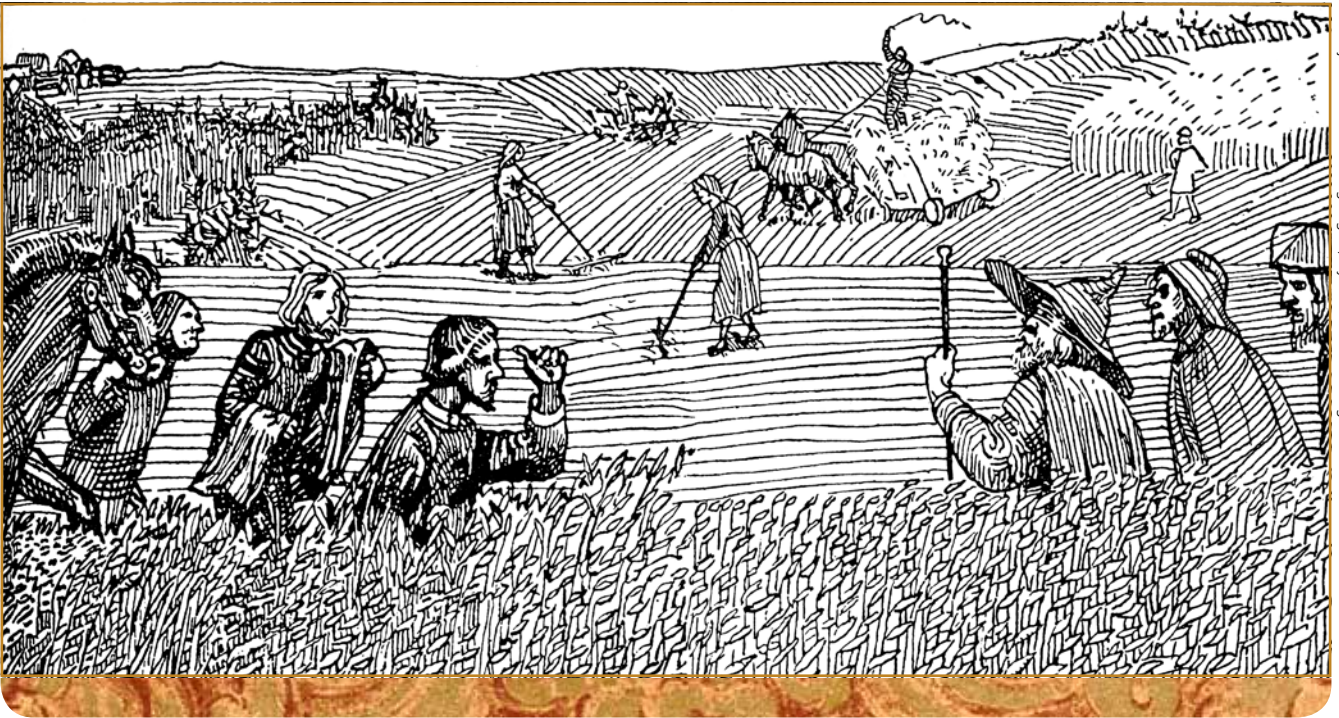
Etter sørgehøytiden i Kristiansand ble Jørgen Moe etter eget ønske begravet på Vestre Aker kirkegård. Hovedtalen ble holdt av sokneprest, senere biskop, Johan Chr. Heuch, som hadde vært hans personlige kapellan i åtte år og sto ham svært nær. Folk møtte fram i tusentall for å vise ham den siste ære. Etter gudstjenesten i Vestre Aker kirke 1. pinsedag 1887 innviet professor Marcus Monrad et minnesmerke på Moes grav, – en bronsebyste på granittsokkel. På sokkelens forside står navnet hans, på en bronsemedaljong under sees et kors, en lyre og en bispestav omslynget av en krans. På baksiden står: 1813–1882.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Gjefsen, T. 2011: Jørgen Moe. En biografi. Dreyer Forlag Oslo.
- Hodne, Ø. 1979: Jørgen Moe og folkeeventyrene. En studie i nasjonalromantisk folkloristikk. Universitetsforlaget. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Hodne, Ø. 1982: Jørgen Moe. Folkeminnesamler, dikter, prest. Universitetsforlaget, Oslo–Bergen–Tromsø.
- Aarnes, S. Aa. 1966: Predikanten Jørgen Moe. Kirke og kultur, hefte 3.
- Aarnes, S. Aa. 1968: "Æsthetisk Lutheraner" og andre studier i norsk senromantikk. Universitetsforlaget. Oslo.

FORFATTEROMTALE

Ørnulf Hodne (f. 1935) har vært lektor ved den videregående skolen med norsk som hovedfag. Han ble dr. philos. i 1978 med avhandlingen «Jørgen Moe og folkeeventyrene. Informanter og utgivelsesprinsipper.» I årene 1986 – 2005 var han statsstipendiat i folkloristikk. Siden 1986 har han vært knyttet til Institutt for kulturstudier og orientalske språk ved Universitetet i Oslo som forsker og foreleser. Han har skrevet en rekke bøker og artikler innenfor sitt fagfelt. For tiden arbeider han med en nyttigivelse av Magnus B. Landstads folkeminnesamlinger fra Telemark.

Illustrasjon: Fra Snorres Kongesæger, Gyldendal Norsk Forlag.

Åstas sendebud kommer til Sigurd Syr på åkeren.

Spør etter middelalderveier

Ole Jørgen Moe er kirkeverge for Bønsnes kirke. Han stilte meg følgende spørsmål i 2013:

– Kan det tenkes at pilegrimene kom sydfra over Tyristranden?

Kaare Fleten

Høymiddelalderen er å regne fra 1050 til 1300 og Senmiddelalderen fra 1350 til 1537. Det er 999 år siden Olav Haraldsson kom ridende med 120 mann til kongsgården til Sigurd Syr på Ringerike. Artikkelen gjør et forsøk på å rekonstruere denne rideturen med kart og historiske kilder.

De eldste lover

I de eldste landskapslover og i Magnus Lagabøters Landslov av 1276 er det gitt bestemmelser om veier og deres vedlikehold. Allmannveien eller allfarveien, som førte de reisende fra bygd til bygd, var underlagt offentlig kontroll. Tre ganger om året, vår, sommer og høst, skulle bøndene møte fram for å utbedre veien, under tilsyn av kongens ombudsmann. Arbeidet skulle utføres slik at man kunne komme fram med hest både sommer og vinter. Veien ble ryddet så bred som et spyd. På veiene skulle det settes leder og forsvarlige grunder. Grundene skulle på allfarveiene være satt opp slik at de falt igjen av seg selv. Når kongens ombudsmann skulle

befare i herredet, ble det utpekt en bonde som skulle ta en spydstake (stang) som var åtte alen (ca. 4 meter lang), og henge en vidjehank i hver ende av staken. For hvert tre, gren eller kvist som rev en hank av staken (hankefall) skulle det bøtes 2 skilling til kongen. Falt hele staken av hesten (stangefall), ble boten 8 skilling.

Middelalderkirker

En rekke av de gamle kirkene i Vestfold og Buskerud stammer fra høymiddelalderen. Sande i Vestfold 1093, Skoger gamle kirke 1220, Haug i Øvre Eiker 1152, Heggen i Modum 1200-tallet, Vike ved Tyrifjord hotell på Vikersund i slutten av 1200-tallet, Norderhov 1170, Hole 1200, og Bønsnes i slutten av 1200. Til og mellom disse kirkene var det ferdssveier for ridende og gående. Det er få beretninger om disse veiene før biskop Jens Nilssønn skriver om sine visitasreiser på slutten av 1500-tallet. Han var i Hole i 1591, 1593 og 1594. En reise er nevnt i september 1593 gjennom Sem, fra Ramnes til Stokke. I 1595 beskriver

han en reise fra Lier til Heggen og Vike kirke i Modum. I februar 1596 kom han på tilbakevei fra Stokke opp til Skjee sogn til Valle i Ramnes og videre til Våle. Hans reiseskildringer omfatter nærmere 1000 sider.

Middelalderdiplomer

I Middelalderbrevene fra Ringerike for perioden 1263 til 1570 kan vi få en antydning om hvor det har vært bosetting. Det er naturlig å følge en led fra Modums grense til Bønsnes. Diplom 175 omhandler Vesetrud i 1517, D 172 Bure i 1553, D 75 Dal på Tyristrand i 1402, D 79 og D 85 i Skjærdalen 1410 og 1415, D 98 og 109 på Fegri i 1435 og 1446, D 126 og D 141 på Ask i 1466 og 1492, D12- 95-173 på Helgeland i årene 1330, 1430 og 1556, D 115 og D 119 gjelder Bønsnes i 1457 og 1461. Etter Svartedauen ble mange gårder liggende øde, noe som fremgår av skattelister og fra rettsdokumenter etter 1650. Blant disse var Stiksrud, Vesetrud, Grefsrud, Hollerud, Skamarka og Solberg på Tyristrand.

Kongeveier

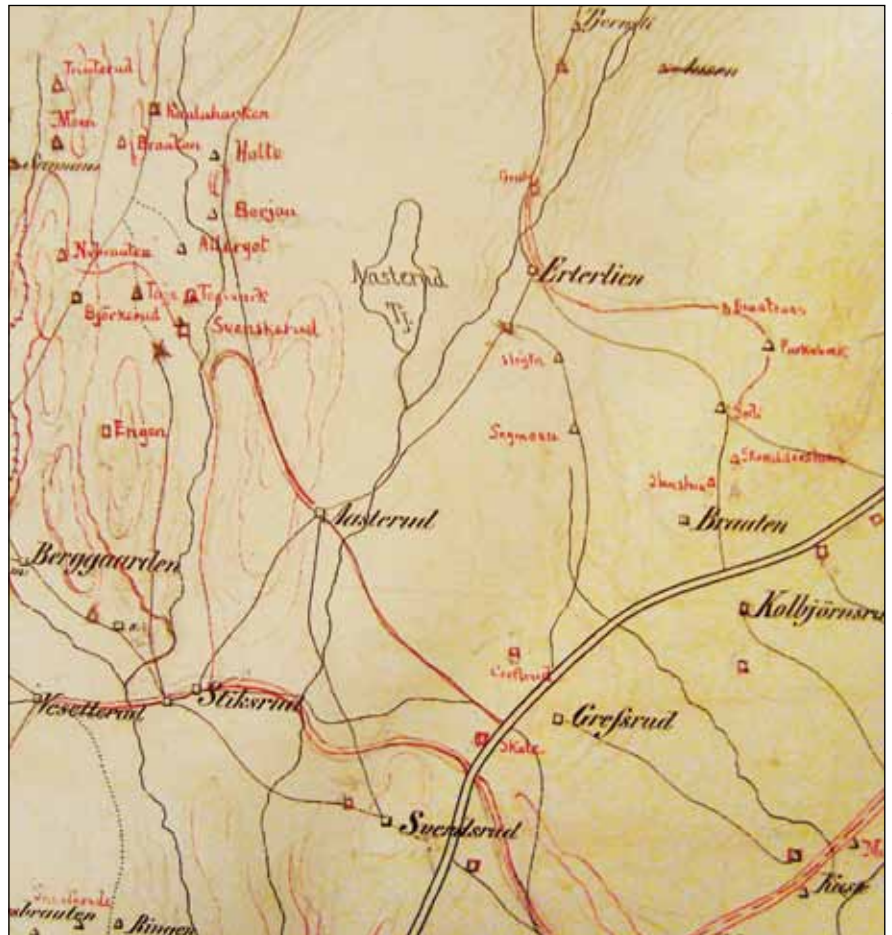
I heftet Ringerike fra 1951 har lærer A. Viljugrein en artikkel om Hans Gulbranson (1787-1868) som forteller at det var Kongevei forbi Hauggårdene i år 1800. På Eiker står Kongeveien fra Bragernes til Kongsberg i en særstilling, men det var også andre viktige veier. På østsiden av Drammenselva gikk hovedveien fra Hokksund til Modum og videre til Ringerike og Hallingdal. Kongeveiene er av de eldste veiene og nevnt i Landslov 1276.

Hva Snorre skriver

«Derfor dro kong Olav fort østover til Viken, styrte inn i Viken med hæren og satte opp skipene der. Så dro han opp i landet. Da han kom i Vestfold, var det mange som tok imot han med glede der; det var de som hadde kjent far hans og vært hans venner. Han hadde stor ætt også der omkring Folden. Om høsten dro han opp i landet til mågen, kong Sigurd, han kom der en dag tidlig på dagen. Da kong Olav kom nær gården, løp tjenesteguttene opp til gården og inn i stua. Åsta sto opp straks... De to hun sendte ut, gikk til kong Sigurd der han var, og hadde med til ham kongeklærne hans og hesten med forgylt sal og bissel som var innlagt med emalje og helt forgylt. Da han kom ridende opp på gården og fram for stua, så han kong Olavs merke komme farende fram på den andre siden av gården, og der kom han selv med hundre mann, alle godt rustet. Det sto dessuten folk oppstilt mellom alle husene. Kong Sigurd hilste fra hesteryggen på stesønnen kong Olav og følget hans og ba ham inn til drikkelag.»

Holeboka 1914

Gunnar Tveiten skriver om Hellig Olavs hjemkomst i 1015: «Sigurd Syr og Aastas kongsgaard er nærmest at søke paa Bønsnæs. Det var høsten 1015, at Olav vendte tilbake til Norge. At fri landet fra det danske og svenske vælde, at vinde Haralds gamle kongekrone og indføre kristendommen var den æreslystne kongesøns store maal. Langs Drammenselven drog han oppover. Fra Tyrstrand har han sendt baatskyds over fjorden med bud om sitt komme. Og mens han da selv med 120 mand i følge drog oppover til Ask og videre den gamle vei over Busund, var det rummelig tid for Aasta at faa gjort alt i stand til sønnens festlige mottagelse.»

I en artikkel i heftet Ringerike 1951-52 hevdes det at kongeveien gikk forbi Kolbjørnrud og Hauggårdene. En alternativ middelaldervei vises fra Ringen til Vesetterud, Stiksrud, Aasterud, Erterlien og Tjernsli.

Kildevurdering

Jeg har stor tillit til Snorre som historiskriver, selv om han skriver 200 år etter kong Olav Haraldssons død. Snorre besøkte Norge to ganger, Bergen og Trondheim. Skaldene var kongenes historieskrivere og diktene levde som folkeminne. Snorre forteller om stor ætt i Vestfold etter far hans. Historien har stadfestet at dette var Harald Grenske fra Grenland. Når han drar inn i Viken og setter opp båtene der, så kan dette ha vært sør for Holmestrand eller Sandebukta. Han drar fra Folden, kanskje gjennom Sande og Skoger til Drammen eller langs Eikeren til Hokksund. På begge sider av Eikeren var det ridevei. Begge steder er det sundsted for å komme over Dramselva. Øvre Sund i Drammen har vært sundsted helt fram til ca. 1950 og ringebjella henger der fortsatt. Neste sundsted er mellom gårdene østre og vestre Vike på Vikersund. Det er lite tenkelig at Olav kan ha tatt veien om Lier og Sylling, fordi det på den tiden ikke var fremkommelig ved Fjulsrud. Rideveiene ble anlagt der det var tilgang til rent vann for hest og

mennesker og mulighet for å vade over bekker og små elver. Søker en på Olavs-kilder, finner en gammelt kildevann i åsen ved Solbergelva. Eivind Luthen, daglig leder i Pilegrimsfellesskapet St. Jacob, har uttalt at pilegrimer fra andre deler av Sør- og Østlandet neppe gikk via Bjørvika for å komme seg nordover.

Det fremgår av Holeboka 1914 at G. Tveiten har hatt en lokalhistorisk medhjelper fra Tyrstrand ved Hans Johnsrud. Ingen kilde er oppgitt og dette kan i første omgang se ut som fri diktning. Det at det ble sendt et sendebud i forveien er også nevnt av Snorre, uten at det sies noe om hvor nær Olav var. Skulle en ro over fjorden til Bønsnæs så var utgangspunktet Kindstangen. Skulle en ro over til Hole kirke så var Snaketangen ved Tangen jernbaneholdeplass det naturlige. Fra kirkebøkene finner vi en Søren Nielsen, Snaketangen i 1790. Tveiten var kjent med kongeveien over Tyrstrand og fergestedet på Busund, så hans antakelser var rimelig vel fundert.

Gamle kart

Jeg har også kontaktet Kartverket og fått god hjelp av Ulf Hansen. I en kartbeskrivelse som er datert 29. oktober 1827 i Christiania og underskrevet av M. Rynning heter det: «En landevei fra Bergen til Drammen, kommer ind i Milens østre Rand noget søndenfor Gaarden Ask, gaar sydover, forbi Gjæstgivergaarden Egge, langs Tyrifjorden og forlater denne Miil noget vest for gaarden Kina. Denne Veie er meget bakked, men ellers god. Wed Skjærdalen hvor Weien no 1 passerer den, er det en Træebro, ellers er der paa flere Steder mindre Broer, men den Kan, naar undtages ved meget høit Wand, overalt vades, dens Største Brede er 6 a 8 Al».

Tilhørende kartblad 19 B 5 målestokk 1:50 000 viser ingen vei langs Tyrifjorden, men derimot over Klaveaasen til Fægrie og i bru over Skjærdalselva ved Øvre Skjærdalen. I tingbok fra 8. juli 1696 kan vi lese at Jacob Luth gikk til sak mot en som hadde hugget tømmer på hans eiendom Skamandsteigen. Rettergangen var på Svanestangen. Delelinjen gikk «så oppad åsen uti et morads tvert over allmannveien.» Allmannveien er beskrevet i en ØK-registrering 1967 under Universitetets Oldsaksamling. Like øst for veien ligger en branngrav omkranset av 15 steiner fra yngre jernalder.

Veien over Klaveaasen var eksisterende riksvei fram til 1937, da den ble omlagt fra Haga om Maurerud til Djupdal. Allmannveien tok av vestover mot

Fossum, Bæk og Hovin og ned til Elvestad ved Skjærdalselva, hvor det var vadested. Gården Elvestad ble bygget en gang rundt 1920, mens stedsnavnet kan være mye eldre.

Veien fra Haga på Ask til Klaveaasen er det sikreste spor av middelaldervei med blant annet steinsatt vannavløp under veien. Lommekart fra 1847 for lystturer og reiser og amtskartene etter 1840 viser en del veier som kan ha vært almannveien videre mot Modum. Etter Elvestad er det to veier, en svært bratt vei opp til skyss- stasjonen som har vært på Solberg/Lien og en slakere vei til Opsahl med forbindelse til Lien. På Solberg/Gunnerud har det ligget en Tinghaug og Kløvstad antyder at den kan ha gått videre i nærheten av denne.

Befaringer

Vi var fire personer som gjennomførte en befarings 21.10.2013 med start fra Heggen kirke i Modum. Pensjonert sogneprest Jon Mamen, som hadde bodd på prestegården i 20 år, var kjentmann. Med på turen var leder for Pilegrimssenteret på Granavollen, Liv Kristin Lyngstad, sekretær i Hole historielag, Sten Høyendahl og under tegnede. Mamen fortalte at området var uten kjerreveier før 1840 på grunn av myrlendt terreng. Rideveiene krysset de mange bekkene fra Øståsen og gikk i bratt skrånende terreng forbi gårdene Disen og Austad nederst og husmannsplassene Heggenhaugen og Briskerud høyere oppe i åsen. Veien var grasbevokst og holdt 8 alens bredde nordover mot Vike kirkeruin. Selv om

veien ikke var avmerket på Amtskarter etter 1840 var den en klar indikasjon på en Middelaldervei. Tre av oss avsluttet turen med å gå strekningen Tjernsli til Krybind, en trasé som i følge jordeboken må være eldre enn 1615.

Den 8. april 2014 gjennomførte Gudmund Bakke, Trygve Berge og jeg en vandring på fire timer i regnvær. Turen startet fra Svenskerud og gikk over åsen til gruvene og videre forbi husmanns-plassene Raubakken, Tjernsli, Krybind, Ø. og N. Bergom, Haugen og Svartbråten. På oppløyd mark tok vi oss videre forbi Solbergtjernet og Tingplassen, for deretter å gå ned til Skjærdalselva. Olav Haraldsson brukte sannsynligvis kongeveien i Huggata, men kan ha gått leden forbi Mariby, Bratvold, Pernilsrud og Skamarka for å møte bøndene på Tingplassen. Siste tur var sammen med Egil Hamremoen 6. juni 2014 på strekningen Ringen – Vesetrud og Fjeldbrua over Henoa og til Østre Stigsrud. Begge veiene kunne ha vært Middelalderveier. I dag er de delvis gjengrodd og lite fremkommelige på grunn av vindfall og elektrisk inngjerding.

Oppsummering

Jeg har gått pilegrimsleden fra Lommedalen til Sundvollen, og er enig med B. G. Harsson og F. C. Hildisch at den historisk neppe har gått her. Jeg konkluderer med at stolpene burde flyttes til en led mellom Øvre Sund i Drammen og Busund. Leden fra Holmestrand til Drammen er allerede tatt i bruk.

KILDER/LITTEERATURHENVISNINGER

- Halvorsen, E. F. & Rindal, M. 2009: Middelalderbrev fra Ringerike.
- Holtsmark, A. & Seip, D. A. 1942: Snorres Kongesagaer. Gyldendal forlag.
- Høyendahl, S. 2010: Torger Bure 4 øresbol i Ertelia, Hringariki 2/2010.
- Kartverket, kart ca. 1870: Almannveien.
- Kløvstad, M. 1967: Økonomisk kart CH 049-5-2. Universitetets Oldsaksamling.
- Kulturminneåret på Eiker 2009: Fra hulvei til motorvei. Kongevei.
- Rynning, M. 1827: Kartbeskrivelse til kartblad 19 B 5. Kartverket.
- Tingbok 8. juli 1696: Jacob Luth.
- Tveiten, G. 1914: Hole Herred Ringerike. En bygdebeskrivelse.
- Unneberg, S. 1946: Sem og Slagen bygdebok, bind 2.
- Viljugrein, A. 1951: Gulbransonfamilien fra Kolbjørnrud i Søndre Tyrstrand, eller om bondegutten Hans Gulbranson fra Ringerike som ble Norges rikeste mann, Heftet Ringerike s. 15-19.
- Wikipedia 2014: Middelalderkirker.
- Muntlige kilder: G. Bakke, T. Berge, E. Hamremoen, U. Hansen, B. G. Harsson, F. C. Hildisch, S. Høyendahl, E. Luthen, L. K. Lyngstad, J. Mamen.

FORFATTEROMTALE

Kaare Fleten (f. 1942) er pensjonert statsautorisert revisor. Han var initiativtager til stiftelsen av Nakkerud og Tyrstrand historielag og bygdetunet på Svenskerud på Nakkerud. Han har skrevet artikler i «Gamle minner», «40 trivelige turer på Ringerike», Heftet Ringerike og boka om krigsårene på Tyrstrand.

*Han skal
være født
et sted
utenfor
Hønefoss*

Torsdag 22. oktober 1846
skjedde det som den gang
ikke måtte hende: - Den ugifte
husmannsjenta Kari Olsdatter
fødte en gutt som ble døpt i
Jevnaker kirke og fikk navnet
Anders Andersen.

Sverre Anton Bjerkeli

Lite ante vel Kari eller noen andre at gutten med åra skulle bli en av de mest markante personer i norsk arbeiderbevegelse, og bli den første formann i Det norske Arbeiderparti.

Anders vokste opp på Jevnaker, men der som andre steder var det stor arbeidsledighet. Han søkte ut, kom til Arendal som 22-åring i 1868 og fikk arbeid på et sagbruk der. Der kom han i kontakt med samholdsforeningen i Barbu, hvor han også ble formann. Det var flere samholdsforeninger i Arendalsdistriktet. Disse hadde sitt utspring i avholdsbevegelsen og da den økonomiske kollapsen kom til Arendal i 1886, ble samholdsforeningene en viktig brikke i det som skjedde.

Arendalsdistriktet

Arendalsdistriktet var av landets rikeste områder. I 1884 var over 500 seilskuter hjemmehørende i Arendal. Disse seilte trelast til flere land i Europa. Rikdommen var samlet på et 20–30-talls familier som styrte over både banker og bedrifter. Da det skulle vise seg at flere av disse levde et privatliv på bankenes og andres penger, måtte det gå galt. Arendals-krakket i 1886 ble utløst av Aksel Herlofsen som eide Arendal privatbank. Han underslo penger som tilhørte bankens kunder for å dekke underskudd i egen forretningsvirksomhet. Herlofsen forsøkte å stikke fra det hele med sin familie, men ble arrestert idet de skulle gå om bord i Englandsbåten den 29. september 1886. Han ble senere

dømt til seks års fengsel for underslag og bedrageri. Byens kjøpmenn og skipsredere hadde i stor grad kausjonert for hverandres lån, og dette førte til at det på tre måneder var over 30 konkurser. Dette igjen førte selvfølgelig til stor arbeidsledighet og at Barbu kommune kom i store økonomiske vanskeligheter.

Samlet i en bevegelse

Flere samholdsforeninger så nødvendigheten av å samle landets arbeidere i en bevegelse. De ble enige om å innby foreninger fra Kristiania, Kristiansand, Bergen og Arendalsdistriktet til et møte i det vesle forsamlingshuset ved Ormtjern utenfor Arendal. Det møtte 29 representanter, og etter to dagers

forhandlinger ble den 21. august 1887 ”Det Forenede Norske Arbeiderpartiet” stiftet, partiprogram laget og en resolusjon om organisasjonen vedtatt.

Til styre ble valgt:

Formann: Sagarbeider Anders Andersen.

Sekretær: Redaktør og handelsmann Andreas Hannson.

Styremedlemmer: Skomaker A. Andersen Helle, hattemaker A. Nielsen og sagarbeider K. Hallberg.

Økonomiske problemer

Problemene i Arendal fortsatte. Stadig flere ble arbeidsledige og det samme ble Anders Andersen. Han flyttet til Heggedal og fikk arbeid på Heggedal trevarefabrikk. Her var han med på å stifte Asker Arbeiderparti. Da også Heggedal Trevarefabrikk ble nedlagt, begynte han som gårdskar på Bølstad gård i Røyken, hvor han var i mange år. Anders Andersen kom på Røyken Aldershjem der han døde 1. september 1931. Anders var en stillferdig mann som ikke stakk seg ut. Det var ikke mange av hans partifeller som visste at han var partiets første formann, og ingen visste med sikkerhet hvor han kom fra.

Minnestein over Anders Andersen

Etter begravelsen på Røyken kirkegård ble det lagt ned en granitthelle med innskriften Anders Andersen født 22.10.1846 og død 1.9.1931 med takk fra DNA og Røyken Arbeiderparti. Men hvorfor og hvordan er minnesteinen kommet fra Røyken kirkegård og til Kistefos-Museet på Jevnaker? På slutten av 80-årene ble granitthella skiftet ut med en pen stående stein med samme innskrift. Den gamle ble lagt nede ved kirkegårdsmurene sammen med flere andre. Tilfeldighetene ville at forhenværende formann i Jernbaneanarbeiderforbundet, hønefossmannen Egil Halvorsen var flyttet til Røyken. På en søndagstur på kirkegården fikk han se granitthella med inskripsjonen.

Han tok med en gang kontakt med Ringerike Arbeiderparti. Det eneste som til da var kjent om Andersen var at han skulle være født et sted utenfor Hønefoss. Ringerike Arbeiderparti fikk tillatelse til å legge steinen på Haug kirkegård.

Forfatterens befatning med saken

Så litt om min befatning med saken. En kveld jeg satt og så på TV ringte det en mann til meg. Han fortalte han var gift med oldebarnet til Anders Andersen og at familien var interessert i å få vite mer om hvor han var født. Han hadde vært på partikontoret i Oslo, men der visste de heller ikke noe mer. Han hadde fått det rådet å ta kontakt med meg, da de visste jeg var godt kjent her oppe. Vi hadde en hyggelig samtale og jeg sa som sant var at dette kjente jeg ikke mer til enn det han fra før hadde fått opplyst om mannen. Skulle jeg få vite noe mer, skulle jeg ta kontakt. Nysgjerrigheten var nå vakt også hos meg. Dagen etter ringte jeg til et par Andersen-familier, men ingen kjente noe til dette.

Neste runde var da kirkebøkene for Hønefoss, Norderhov og Haug sokn. Da det heller ikke der var noe å finne, gikk turen til Randsfjord kirke på Jevnaker. Der traff jeg en hyggelig kirkegårdsarbeider. Jeg fortalte om ærende mitt og han rådet meg til å kontakte Einar Jakobsen på Jevnaker som han mente drev litt med slektsforskning. Det skulle vise seg å være et godt råd. Etter en hyggelig formiddag ved kaffebordet med Einar og frue, var vi enige om å kontakte statsarkivet på Hamar hvor kirkebøkene for Jevnaker er oppbevart. Der står det med tydelig skrift: Anders Andersen, født 22. oktober 1846. Far: Anders Halvorsen. Mor: Kari Olsdatter, ugift. Han er også konfirmert der. Med dette var det slått fast at Anders Andersen, DNAs første formann, var født og oppvokst på Jevnaker.

Foto: Jan var Bjerkeli.

Anders Andersens gravminne på Kistefos-Museet.

Gravminnets skjebne

Så litt om gravminnets skjebne. En kunne ikke nå bare la det ligge på Haug kirkegård. Jeg tok da kontakt med Ringerike Arbeiderparti som til da hadde hatt ansvaret for minnesteinen. Det var naturlig å kontakte Jevnaker Arbeiderparti ved formann Kai Glemmestad som tok saken opp med partistyret. Der ble det gjort vedtak om å ta i mot minnesteinen. Ønsket var da å plassere den på Kistefos-Museet, og ved søknad dit fikk Jevnaker Arbeiderparti tillatelse til å finne en lagelig plass. Den ble funnet under en gammel furu ved inngangen til det gamle sliperiet. Etter at Kai hadde hentet steinen på Haug kirkegård med sin lastebil, ble vi enige om å støpe en sokkel. Det ble gjort og mannskap og traktor fra Jevnaker kommune løftet den tunge hella på plass.

Minnesteinen ble innviet av Thorbjørn Jagland 1. mai 2002. Den er senere blitt bekranset ved 1.mai-arrangementene på Kistefoss. Anders Andersens minne er kommet hjem.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Kirkebøker for Jevnaker kirke.
- Korsæth, K. 2007: Drømmen om rettferd. Alfa Forlag AS. Gjøvik.
- Ringerikes Blad av 15. august 1987.
- Røed H. 1987: Slik begynte det. Om stiftelsen av Det norske Arbeiderparti for 100 år siden.

FORFATTEROMTALE

Sverre Anton Bjerkeli (f. 1923) bor på Lisletta i Norderhov. Han begynte å arbeide i skogen ca. 15 år gammel og ble inspektør i Arbeidstilsynet, Jord- og skogbrukssektoren i 1978. Han har i mange tiår vært politisk aktiv på vegne av Det norske Arbeiderparti.

Jørgen Moe (1813–1882) var aktiv og nyskapende på flere områder. I tillegg til å være eventyrsamler og prest, var han dikter og forfatter. Blant hans forfatterskap finner vi det som ansees å være Norges første barnebok "I Brønden og i Tjærnet. Smaahistorier for Børn". Det er her vi blant annet møter dukken Lille-Beate.

Dukken Lille-Beate – en klassiker i norsk litteraturhistorie

Preben Johannessen

Det var en liten pike som het Beate. Hun var bare fem år gammel, men det var en klok og god liten pike. På fødselsdagen sin hadde hun fått en pen stråhatt av sin far, det var røde bånd rundt den, og du kan tro den var vakker, av sin mor hadde hun fått et par gule sko og en nydelig hvit ballkjole. Men hennes gamle tante hadde gitt henne det beste; det var en dukke med et fint, vakkert ansikt og mørke brunt hår. Det var en ren skjønnhet, og det var ikke annet å utsette på hele dukken enn at det venstre øyebrynet var tegnet lite bitte grann for høyt.

Slik begynner boken "I brønnen og i tjærnet", sitert etter utgaven Hole kommune utga i 2013 i forbindelse med 200-årsmarkeringen av Jørgen Moes fødsel. Boka utkom imidlertid første gang allerede i 1851 og representerte noe ganske nytt i norsk litteratur-

historie ved at den ikke skulle være noe særlig annet enn en god historie for barn, uten alt for mange moralske pekefinger fra forfatterens side.

Småhistoriene som boka er sammensatt av, er "Dukken under nypetornbusken", "Den flytende øya", "Gamle Hans grenader" og "Alarm". Disse fire forskjellige historiene, eller kapitlene, er på mange måter bundet sammen gjennom felles handlingsmønstre, personer og ikke minst tematikk.

Hovedpersonene i boka

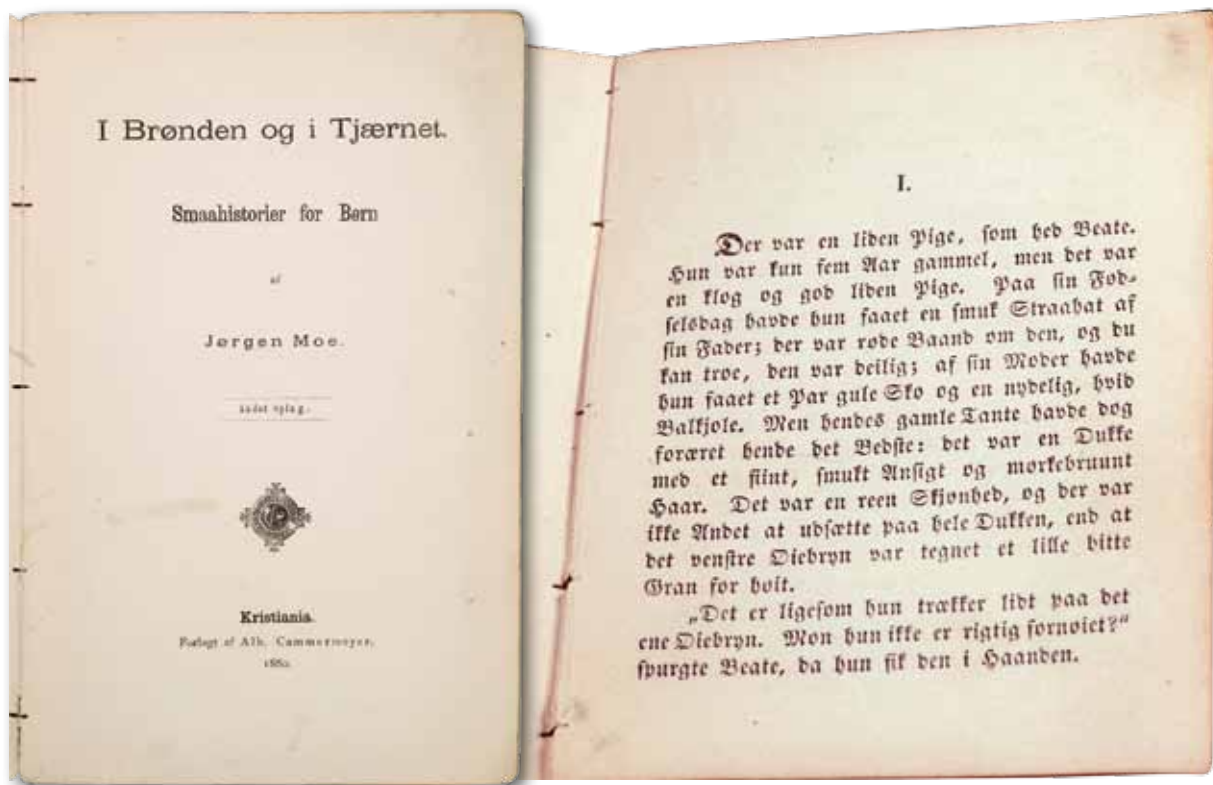
Hovedpersonene i boka er Store-Beate, som er jenta på fem år, hennes dukke Lille-Beate, den ganske ville og uregjerlige broren Viggo Viking, som også hugger hodet av dukken Lille-Beate, foreldrene til Beate og Viggo, en barnepike, en leieboer som het Hans Grenader og til slutt møter vi hunden Alarm. Boka har på de fleste områder

klare preg av å være barndomserindringer fra Jørgen Moes oppvekst på Mo gård.

Store opplag

Boka fikk en rekke gode anmeldelser og ble meget populær. Den fikk også internasjonal utbredelse og kom i betydelige opplag både i Tyskland, Storbritannia og USA. Etter hver kom den i stadig nye opplag her i landet. I en årrekke ble den også publisert i Nordal Rolfsens "Lesebok for folkeskolen".

I perioder ble boka illustrert av noen av Norges mest anerkjente kunstnere, som Erik Werenskiold, Henrik Sørensen og Johan H. Kippenbroeck. Og ikke minst ble alle barn i barnehagene og skolene i Hole kommune invitert til å delta i en konkurranse med å illustrere boka på nytt i 2013. Av alle de flotte innsendte illustrasjonene ble det valgt ut 38 arbeider til den utgaven.

Faksimiler fra Norges første barnebok "I Brønden og i Tjøernet" av Jørgen Moe.

Dukken Lille-Beate

I selve fortellingen er Viggo åtte år. Viggo Viking skal være Jørgen Moe selv, og dersom Jørgen selv var åtte år da han hogg hodet av dukken Lille-Beate, må dette ha skjedd i 1821. Kari Telste skriver at omkring 1820 kom en ny type dukker " med glasert og malt porselenshode og kropp laget av fint stoff og hanskeskinn. De første dukkene av denne typen var kledd i flotte motedrakter og hadde skrånende skulder, ansikter malt med forseggjorte detaljer og støpte frisyre, akkurat slik som Lille-Beate".

Av andre forhold som peker i retning av at dukken er fra omkring 1820, er at den har rødt for å markere øynene, den har en rød prikk innerst i hver øyekrok, den har finmalte øyebryn der

hår er markert samt selve utformingen av frisyren. Det er en meget forseggjort dukke som høyst sannsynlig er anskaffet i byen, dvs. i Christiania.

Beate Kaumer eier den opprinnelige dukken Lille-Beate. Hun har vært meget elskverdig og lånt dukken til Ringerikes Museum. Der inngår den som en viktig del av utstillingen som formidler eventyrsamleren og dikterpresten Jørgen Moes liv og virke. I brevet til Ringerikes Museum av 28. 04.2013 skriver Kaumer blant annet:

"Dukken Beate, som jeg også har fått mitt navn fra, har sin opprinnelse helt tilbake til Jørgen Moes barndomshjem Mo gård. Jeg har arvet dukken etter min mormor Anna Moe Wergeland, født 1900, som bodde sine første leveår

på Mo gård. Hennes mor Sara Olava Moe, født 1867 og oppvokst på Mo, var niesen til Jørgen Moe. Det var hans eldre søster Beate Moe som var modell for Jørgen Moes fortelling i barneboken fra 1851 "I Brønden og i Tjøernet", om Store-Beate og Lille-Beate. Og "moster" Beate, som var den første eier av dukken, var tanten til min oldemor Sara Olava Moe."

Selve dukken er omkring 35 cm høy. Hodet og skuldrene samt underarmene er av porselen. Overarmene, kroppen, bena og føttene er av tøy/stoff. Dukken har voksne ansiktstrekk som viser en moderne kvinne, ikke et barn, fra tiden omkring 1820. Kjolen er ikke original, men sydd i nyere tid. Den opprinnelige kjolen skal ha vært vesentlig mørkere enn dagens.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Gjefsen, T. 2011: Jørgen Moe. En biografi. Dreyers forlag Oslo.
- Moe, J. 1851/2013: I brønnen og i tjernet. Diverse forlag.
- Telste, K. 2013: Lille-Beate – en dukkehistorie. Hringariki, medlemsblad for Ringerike slektshistorielag.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen (f. 1957) er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

Ringerikes rolle i romertiden

Artikkelen er basert på antikke skriftlige kilder og arkeologiske funn.

Ifølge forfatteren definerer kildene en eurasisk/romersk kontekst som Østlandet, med dominerende jernutvinning, kan settes inn i, og at Ringerike i denne utviklingen, på grunn av sin beliggenhet, spilte en viktig rolle.

Forfatterens hypoteser er ikke i samsvar med vanlige teorier og oppfatninger.

Sveinung Gihle Raddum

Av den romerske statshåndbok NOTITIA DIGNITATUM ser vi at det ved år 400 e. Kr. fantes to romerske provinser i Norge, Maxima Caesariensis, Østlandet, og Flavia Caesariensis, Trøndelag. Ringerike var en del av Maxima Caesariensis. De som organiserte jernutvinning og transport av varer og slaver til og fra utvinningsområdene nord for Randsfjorden, bodde her. Etter keiser

Caracallas omorganisering år 213 e. Kr. gikk transporten også til Ostia Locus innerst på østsiden av Oslofjorden, over Romerike og Mjøsa fra nye områder der jernutvinning nå ble startet opp. Ostia Locus er i dag Oslo.

Norge romersk provins

Fra keiser Claudius tid, 41–54 e. Kr., hadde Norge vært romersk provins med navnet Noricii. Under keiser Trajan,

98–117 e. Kr., ble navnet endret til Britannia Caesariensis. Caesariensis i navnet viser at provinsen var direkte underlagt keiseren og det palatinske kontor. Dette ble gjort for å sikre raske beslutninger og tildeling av ressurser som trengtes for å sikre tilgangen på kvalitetsstål. Kvalitetsstål var avgjørende for Romerrikets militære overlegenhet, og dets politiske evne til å overleve. Foruten de norske provinser var det

bare Mauretania Caesariensis, som leverte marmor, som ble direkte styrt av den romerske keiser. Det viser hvor viktig stål fra Norge var for Rom.

Boken Notitia Dignitatum var utarbeidet for keiserne og ble oppdatert årlig. Den omhandler rikets provinser og gir en oversikt over de militære og sivile embeter. Den er en viktig kilde til kunnskap om Romerrikets provinser og deres militære og sivile administrasjon. Dokumentet er inndelt i folier og i rammene under siteres litt som viser at Norge var underlagt Rom.

Romernes mål var å bygge opp stabil produksjon av kvalitetsstål basert på myrmalm uten svovel og fosfor i Norge, samt å sørge for sikker, trygg transport til de romerske våpensmier.

Ringerike under romersk innflytelse?

Keiser Augustus flyttet år 15 f. Kr. hader fra Bibracte i det sentrale Gallia til Norge. Haderne var jernutvinnere, deres viktigste gud var Gran. Han fikk plass blant romernes guder som Apollo Grannus, mens haderne fortsatte å dyrke Gran i Norge.

Hovedveien inn i Østlandsområdet gikk langs Drammenselva til Tyrifjorden og Ringerike. De første hader bosatte seg på høydene øst for dagens Hønefoss. Deres slaver var tyrenos som ga navn til Tyrifjorden, men tyrenos

kan og ha kommet tidligere. Hader som kom senere, fortsatte til bygda som ble kalt Gran etter Solguden. Et sentralt helligsted for Gran ble bygget der Granavollen ligger i dag. Ringerike var under romersk innflytelse fra år 0.

Jern fra åsområdene lenger nord ble fraktet med båter fra N'Tokos, Dokka, til nordenden av Tyrifjorden. Herfra gikk ståltransporten med båt over Tyrifjorden og fulgte Drammenselva til havna Ula Potamous ekzolai som Ptolemaios plasserer ved elvemunningen innerst i Sandebukta. Der ble skip lastet for transport til romersk område. Seilingsruten gikk til Rhinmunningen, der innseilingen fra Nordsjøen kunne være problematisk.

For å gjøre innseilingen i Rhinen enklere, bygget keiser Augustus Drususkanalen. Skip som kom langs Nordsjøkysten med stål rodde inn i kanalen og fulgte den mot sør til Rhinen og videre til legionsleiren Vetera, og andre havner. For å sikre mot overfall fra plyndrende germanere,

erobret Augustus de nordvesttyske områder. Men germanerne gjorde opprør. Tre romerske legioner ble utslettet i Varus-slaget i myrkanten ved Kalkriese nord for Osnabrück i år 9 e. Kr. Augustus ga etter dette opp stålproduksjonen på Østlandet. Romernes aktiviteter i Norge lå nede til år 43 e. Kr. da keiser Claudius besluttet at stålet som ble fraktet fra Ringerike til kysten skulle transporteres på skip rundt Sørlandet til Stavanger-området og vest over havet til romerske våpensmier i England og til forlegninger ved Rhinen og i Gallia.

Noriker og ræter deporteres

Etter at keiser Claudius erobret det østlige England, fungerte transportruten. For å øke stålproduksjonen på Østlandet, deporterte han det noriske herskersjikt i Regni Noric i Østerrike, sammen med deres eksperter på norisk jernutvinning. De kom til Ringerike og Hadeland og tok sitt gamle lands navn Noric med seg og kalte sitt nye land her nord Noric. Deres gamle land i Østerrike var et kongerike, Regni-Noric. Ringerike kan være avledet

LATINSKE BETEGNELSER

F.12: *Oceani occidentalis Mariae sunt*

Mare Tylle

Mare Orcadum

samt ni andre havområder i sør.

Oceani occidentalis famosa insula sunt

Britannia

Orcades

Noricum

samt 12 andre øyer lenger sør.

F.13: *Oceanus occidentalis habet prouincias*

Britannia

Noricum

Germaniam

NORSKE BETEGNELSER

Det vestlige ocean består av følgende hav

Thulehavet (mellom Orknøyene og Trøndelag)

Orknøyhavet (mellom Skottland og Sør-Norge)

Kjente øyer i det vestlige ocean er

England

Orknøyene

Norge

Provinser i det vestlige hav

England

Norge

Tyskland

Dioecesen Britannia tilhørte Prefekturatet Gallia og bestod av provinsene:

Britannia Prima
Sør-England til Midten

Britannia Secunda
Fra Midten til Hadrians mur

Flavia Caesariensis
Trøndelag

Maxima Caesariensis
Østlandet

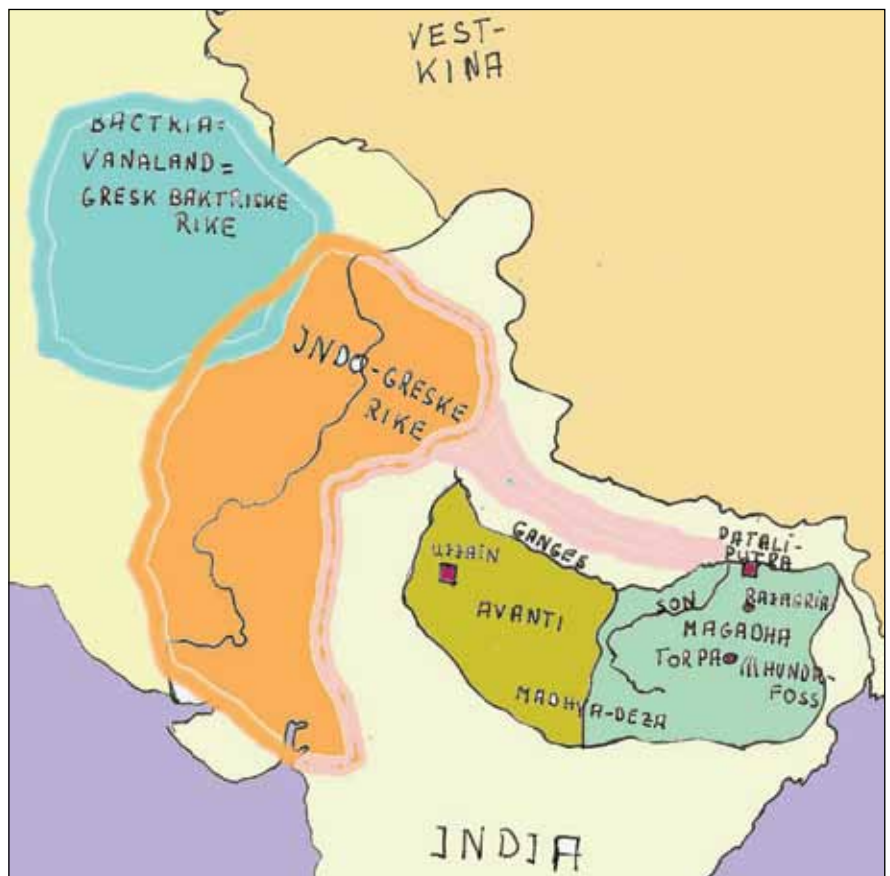
Opplysningene på Folio 13 viser at Norge var romersk provins. På F. 267 defineres Dioecesen Britannia. Den ble opprettet av keiser Diocletian år 295 e. Kr. da han delte de gamle provinser og effektiviserte deres administrasjon.

av Regni Noric slik: Regni noric --> Regni rici --> Ringe riki. Navnet kan slik bety Kongeriket. Norikerne bodde på høydene øst for Hønefoss med Kongens kolle, Regni Collina, lengst i øst.

Norikerne var hader som 400 år f. Kr. hadde innvandret til Kärnten i Østerrike fra Gallia. Disse noriker gled greit inn blant de hader keiser Augustus hadde sendt til Norge tidligere. De noriske hader overtok makten på Ringerike. Deres konger deltok i jernutvinning og transport, samt fordeling av varer og slaver. Ræter fra alpedalene i Sveits og Nord-Italia ble sendt nordover og satt til å grave malm, hugge skog og brenne det kull som trengtes i jernutvinningen. Deres kvinner og barn dyrket jorda med grev. Dio Cassius skrev om deportasjonene år 200 e. Kr. At deportasjonene av folk fra Rätia hadde et slikt omfang at mange områder sank ned i betydningsløshet.

Vest for Hønefoss forteller navnene Veien og Veme at romerske soldater hadde sine forlegninger der. Disse navnene er avledet av Vexillum og Vexillato, som var avdelinger med romerske soldater, eller soldater fra hjelpetroppene, normalt 500 til 1500 mann. Vexillum var og banneret, merket, avdelingene fylket seg under. Vi aner en organisering av samfunnet der de noriske herskere og deres undersotter bodde på høydene øst for elva ved Hønefoss, mens de romerske militære styrker hadde sine forlegninger på høydene vest for elva.

Romerne forventet mye av norikerne. Men myrmalmen i Norge ga problemer. Malmen i det gamle Noric hadde størrelse som pukk når den ble fylt i ovnene. De reduserende gassene slapp da gjennom chargin. Denne malmen inneholdt 7–10 % kalk slik at det dannet seg nok flytende slagg til å transportere de reduserte jernkorn til ovnsbunnen. Jernsanden i Norge var finkornet. I ovnene pakket den seg og hindret gassene i å trenge gjennom chargin. Myrmalmen her inneholder lite kalk, og derfor fikk man lite flytende slagg. Utbyttet ble dårlig, kullstoffinnholdet varierte og stålet inneholdt 3–4 % slagg. De romerske herrer var ikke fornøyd og søkte etter eksperter som kunne lage serisk stål med høy kvalitet av myrmalmen.

Kartskisse: Sveinung G. Raddum

Greske områder 330–100 år f. Kr. i dagens Afghanistan, Pakistan og India. Grekerne kom til Asia i kjølvannet av Alexander den stores hærtog til India ca. 330 år f. Kr. De erobret først det gresk-baktriske rike, blå område. Ca. 160 år f. Kr. hadde de dannet et rike i det brune området, det indo-greske riket som en tid strakte seg øst til Pataliputra, dagens Patna, den lyse røde korridoren. Æser og jotner hadde det svære området i Ganges-dalføret som på gammelindisk bar navnet Madhyadeza, som på norsk betyr Midgard. Jotnene styrte de vestlige deler, Avanti, mens æsene hadde Magadha på kong Asatrus/Åsators tid ca. 460–500 år f. Kr. År 435 f. Kr. vandret en gren av æsene til Kina etter jotnenes mord på Udayin. Ca. år 162 f. Kr. vandret etterkommerne etter disse æser vestover fra Kina som ledere av Yueh Chih. De erobret Bactria, men forhandlet med vanene. Begge folk bodde deretter i Bactria under navnet tocharer. Landet kaltes etter dette Tocharistan, Storhærens land. 80–100 år e. Kr. var tocharerne erobret av kushanene. Tocharerne, æser og vaner forhandlet med den romerske keiser Trajan år 116–117. En del æser og vaner/greker vandret deretter til Skandinavia.

Serernes stålprosess til Ringerike

Av alle jernslag er det seriske det beste. Sererne sender det til oss sammen med silke og pels, skrev den romerske statsmann Plinius d.e. år 79 e. Kr. Sererne bodde vest i Kina. Rom hadde siden Augustus' tid, 63 f. Kr. – 14 e. Kr., importert serisk stål via havnen Barbaricon i India. Serer og æser produserte dette stålet i en indirekte prosess. Råstoffet var myrimalm som ble redusert og oppkullet til flytende råjern og som ble tappet ut av masovnene på ca. 1 250 grader. Råjernet ble deretter frisket, d.v.s. at kullstoffet i det ble brent opp slik at kullstoffinnholdet sank fra 4–5 % til 0,5–1,0 %.

Dette stålet var tilnærmet fritt for slagginneslutninger, hadde et jevnt kullstoffinnhold, var duktilt og godt egnet til smiing av rustninger og skarpe våpen.

År 116 e. Kr. var keiser Trajan kommet til Charax ved nordenden av Persiabukta med sin hær. Ifølge Dio Cassius forhandlet han i tre uker med vaner som var kommet med skip fra India. En avtale om overføring av jernutvinning til Skandinavia ble inngått. Skipet seilte tilbake til India mens Trajan sto på stranden og vinket. Noe senere kom en vandring av alaner østfra til den romerske grense ved det Kaspiske hav. Romerske soldater møtte dem her og

ledet dem videre til roxolanenes land mellom Karpatene og Donau i dagens Romania og Moldova.

Odins oppdrag

Odin var ættet fra æsenes gamle kongeslekt i Magadha i India, og vanekongen Menander/Mennon i det indo-greske riket. Da vandringen vestover fra Bactria fant sted, var han i romersk tjeneste som konge hos sakserne i Germania. Nå ble han innsatt som leder for vandringen av æser og vaner fra roxalanenes land til Skandinavia av keiser Hadrian, 117–138 e. Kr. Odins tyske rike ble delt mellom tre av hans sønner. Snorre skriver om vandringen til Skandinavia: Han hadde med seg en stor mengde med folk, unge og gamle, menn og kvinner, og mange kostelige ting. Og kvar helst dei for over land, vart det fortalt mykje gjævt om dei, så dei tyktest meir lik gudar enn menneske.

Mange geistlige og ledere for vandringen ble bosatt i Sverige ved Sigtuna, Uppsala og rundt Mälaren. Andre ledere og jernutvinnere ble bosatt på Ringerike. Jordbrukere slo seg ned på Hole-halvøya der hovene med navn etter innvandrerne gudekonger fortsatt minner om dem. Jernutvinnere i toget fortsatte til jernskogene lenger nord der bygging av ovner for den indirekte prosess ble satt i gang. Treller bygget hus, grov frem malm, røstet den og brente kull under æsenes ledelse.

Økende mengder seriske stålbarer kom nå via Ringerike til romernes europeiske våpensmier. Stålet kaltes Ferrum Noricum, Norsk jern, og hadde de samme egenskaper som det seriske stål fra Kina. Produksjonen skjedde blant annet ved Svarken og Dokkfløy. Uttransporten av stål gikk frem til år 213 e. Kr., hovedsakelig over Ringerike.

Transport via Romerike

Stålproduksjonen i Norge ble utvidet. Fra år 180 e. Kr. så man konturene av en ny stormakt med fiendtlige hensikter overfor Rom. Sassanidene bygget seg opp i Persia, og ved år 200 e. Kr. var det klart for Rom at stålimporten via India måtte opphøre. Det var kun et spørsmål om tid.

Ved år 200 e. Kr. var Septimius Severus, 193–213 e. Kr., og hans sønn Caracalla, 198–217 e. Kr., keisere. De

forstod at stålproduksjonen i Norge måtte økes betydelig hvis romernes behov for våpen skulle dekkes. Keiseren og hans sønner dro til legionsleiren i York der de la forholdene til rette for økt produksjon og transport av stål fra Norge. Oppgavene ble delt mellom Septimius og Caracalla.

Septimius ledet felttog mot Skottland mens Caracalla dro med soldater og en stor flåtestyrke til Britannia Caesariensis, Østlandet, for å iverksette de nødvendige endringer der. Målet var økt stålproduksjon og transportkapasitet, samt kortere transporttid til England. Caracalla sørget for at morenen ved Svelvik ble gravd over. Dermed kunne havgående skip laste og losse i Hokksund. Slik ble transporttiden for stål fraktet ut over Ringerike forkortet.

Samtidig ble en ny transportrute på Mjøsa åpnet. Skip lastet ved Jorekstad i nordenden, og losset på Minne ved sørenden av innsjøen. Transporten gikk videre på Vormo og Glåma til Øyerens nordende ved Skjetten, og derfra over land til havna Ostia Locus i Oslofjorden. De ansvarlige for transporten mellom Jorekstad og Ostia Locus hadde sete på Jessheim og Hovin på Romerike. Etter Caracallas tiltak ble stål transportert ut både over Romerike og Ringerike. Disse transporter dekket romernes militære stålbehov. Årlig ble det skipet ut mellom 2 000 og 5 000 tonn stål langs disse rutene. Produksjonen varte frem mot år 415 e. Kr., da nedgangen startet etter at det Vestromerske rike hadde trukket seg tilbake fra Britannia.

Våre asiatiske forfedre

Dagens nordmenn består av tre grupper. De med rætske forfedre: Haplogruppe IIa. De med galliske forfedre: Haplogruppe R1a, og de med asiatiske forfedre: Haplogruppe R1b. Våre asiatiske forfedre innvandret under Njord og Odin og ble først bosatt på Ringerike, før de ble utplassert der aktiviteter forbundet med jernutvinning foregikk. Jeg skal gi glimt av æsenes og vanenes asiatiske historie og knytte dem til hendelser som nevnes i Voluspå.

Asatru/Åsator og Udayin

Navnet æser går tilbake til kongeriket Magadha i India 500 år f. Kr. der kong Asatru/Åsator gjorde dem til et mektig

folk. Asatru var gift med tre kvinner av jotunætt. Med en fikk han sønnen Udayin. Æser og jotner lå i stadige feider. Udayin drepte faren Asatru for at denne skulle komme til Valhall, før han selv ble konge i Magadha, og grunnla Pataliputra som ble hovedstad etter Rajagria. Asatru hadde tre ganger plyndret og brent Patali, en rik by som etter hver brenning ble gjenoppbygget. Volven kaller den rike byen Gullveig, og skildrer hendelsene slik i Voluspå: *Ho folkstrid i heimen den fyrste minnest, då dei Gullveig med geirom støytt, og i Hårs hall henne brende. Dei tri gong brende den tri gong borne. Ofte, ei sjeldan, då enn ho lever.*

Udayin ble en natt myrdet av en prins forkledd som Jain-munk som hadde sneket seg inn i palasset i Pataliputra. Etter snikmordet overga æsene seg til jotnene, men ikke alle æser var fornøyd med en slik løsning. En fraksjon brøt ut og utvandret til Kina år 435 f. Kr. Volven kommenterer dette slik: *Kven hadde med løynsvik Jotun-ætti Ods møy gjevi? Einast Tor der tok i, troten av harm, han sjeldan sit når slikt han fretter. Brotne vart eidar, ord og lovnad, sætter alle som sannfeste var.* Asatru ville aldri underlagt seg jotnene.

Proessen støpejern til stål utvikles

Kineserne produserte på denne tiden støpejern i små masovner. Sammen med æsene som utvandret utviklet de prosessen som omgjorde støpejern til stål. Smiing av sverd tok seg nå opp i Kina. Æsene i Kina ledet et forbund av folk som kaltes Yueh Chih, i vestlig litteratur Yue Zhi. Kushanene var medlem i forbundet. Volven kommenterer tiden i Kina slik: *I aust satt den gamle i Jarnskogen og fødte der Fenres ungar. Nett den eine av alle desse vert solar-tjuven i trolleham.*

Kushaner og hunere

Fenris' unger, ulvene, var kushaner. Deres stammedyr var ulven. I Jarnskogen oppholdt æsene seg i Kina. Etter Yue Zhi's vandring til Bactria erobret kushanene sine forbundsfeller. Med Kaniska som konge erobret de soldynastiets India. Trollehammen, panserkappen, er avbildet på Kaniskas mynter.

År 200 f. Kr. ble Yue Zhi angrepet av hunerne. For å unngå overfallene, van-

Alpeområdet i Nord-Italia, Østerrike og Vest-Sveits der ræterne, som keiser Claudius deporterte, kom fra. Dalene er der de røde veiene gikk.

Røde streker = De romerske veier keiser Claudius bygget gjennom Alpene.

Hovedveien gikk fra Trentino i sør til Bozen der den delte seg. En rute tok av til venstre mot dagens Merano og gikk videre nordover til Inn og over Julierpasset til Chur i Sveits. Den ble bygget først. Den andre ruten tok til høyre ved Bozen og gikk der Brenner-autobahnen går i dag. Den ble bygget noen år senere. Det var blant annet menneskene som bodde i disse dalene keiser Claudius deporterte.

De brakte Futhark-alfabet til Norge.

dret de år 162 f. Kr. vestover ledet av den drepte æserkonges gravide hustru. Etter et opphold ved Ile-elven fortsatte de til Bactria/Balke dit de ankom år 130 f. Kr. De slo seg ned nord for Amu Darja. Sør for elva bodde vaner.

Krig mellom æser og vaner

År 152 f. Kr. hadde vanene angrepet etterkommere etter æsene, som var blitt værende i Pataliputra. Det var første krig mellom æser og vaner. Vanene, ledet av kongene Demetrios II og Menander/Mennon, trakk seg ut etter slaget. I Voluspå kommenterer Volven slaget slik: *Spjut heiv Odin og skaut i flokken, det var folkstrid den fyrste i heimen. Broten vart bordvegg i Åsa-borgi, Vaner på opne vollar sprungo.*

I det indiske kvadet Yuga Purana er slaget kommentert slik: *Så etter å ha kommet til Saketa sammen med Pancalās og Māthuras, vil vanene som er tapre i slag, nå frem til den hvis merke er blomster.* (Pataliputra).

Og i byen vil vanene gjøre dette folket kjent med seg; men vanene, blendet av krig, vil ikke forbli i Madhyadeza (Midgard).

Indernes navn på grekerne var Ya-vas, mens sakaene i Sentral-Asia kalte dem vanir. Da Yue Zhi-vandringen ankom Bactria år 130 f. Kr., møtte æsene, som ledet Yue Zhi, igjen vanene, som nå bodde sør for Amu Darja. Æserkongen krevde land. Etter innledende feider gikk vanekongen Mennon inn for forhandlinger med æsene. De ble enige. Vanene fortsatte å bo i sine små byer mens æsene slo seg ned i tynt befolkede landområder. Dette var andre krig mellom æser og vaner. Snorre sier om dette: *Odin (æsenes stammegud) for med hær mot vanene, men de stod seg godt mot ham og verget landet sitt; det skiftet med seier for dem, de herjet landet for hverandre og gjorde skade. Da begge parter ble lei dette, stevnte de hverandre til forlik, sluttet fred og gav hverandre gisler.*

Æserkongen og hans hustru Siv bodde der det i dag heter Kalchayan. Under vandringen hadde grupper av folk de passerte sluttet seg til, blant annet serrer, phryner, alaner og arochi. Et samlebegrep brukt om denne folke mengden var tocharer, som betyr storhæren. Romeren Pompeius Trogus skrev om tocharerne i Bactria: "Asiani reges Thocarorum", hvilket betyr: "Tocharernes konger var æser".

Ragnarok

Ca. år 30 f. Kr. startet kushanene, som bodde på østsiden av Amu Darja, en erobringstog der deres gamle forbundsfeller ble erobret etter tur. Denne krigen varte i ca. 100 år og kalles Ragnarok, Gudekongenes krig. Starten på kushanenes erobringer kommenteres i Voluspå slik av Volven:

Å fell austan om eiterdalar, full av saks og sverd, Slid heiter ho. Ser ho der vada i straumar tunge menn meinsvorne og mordvargar og den som maktstel annans møy. Der saug Nidhogg nåekroppar, varg sleit i lik.

På Trajans tid bestod kushanenes rike av mye av India og Sentral-Asia. De hadde overtatt stålindustrien, æsenes og vanenes kilde til rikdom. Trajans tilbud om nytt land i Sverige var derfor forlokkende for dem. Motytelsen Trajan ba om var at de bistod romerne med å produsere serisk stål i Norge. Dette ble akseptert uten motforestillinger. Derimot forlangte ledende vaner eiendom i Italia og plass i senatet i Rom. Trajan ga dem det. Romere, æser og vaner ble enige. Vandringen fra Bactria til Sverige og Ringerike startet år 117 e. Kr. I Bactria kan vandringen ha gått ut fra blant annet byen Shebergan.

Æser og vaner til Ringerike

De første ankom Ringerike ca. år 120 e. Kr. Dette var ledere og geistlige sammen med jordbrukere, jernutvinnere og håndverkere av alle slag. Ny jord ble dyrket og helligsteder ble bygget. Hov-navnene på Ringerike forteller hvem som ledet innvandringen. Vi finner Njord, Høne og Odin, Frøy og Frøya. Gudekongenes hov på Ringerike er en indikasjon på bygdas ledende rolle.

Stedsnavn på Hov ble gitt der æser ble bosatt. Slike hov var en småkonges bolig og hellig sted for æsenes guder.

Hov i Søndre Land var et slikt sted. Kirken ligger der hovet sto. Herfra ble jernutvinningen i åsene i nord ledet. Litt nord for kirken ligger garden Schee. Den kan ha navn etter sisteleddet i navnet Yue Zhi. Navn på -skje, -ski osv. kan ha denne opprinnelse. Sør for hovet ligger Fryal. Navnet kan komme av at phryner, som fulgte innvandringen, ble bosatt der. En annen gard er Grette, grunnlagt av grytunger som innvandret.

Romertiden i Norge ebber ut

Romertiden i Norge ebber ut med det Vestromerske rikets undergang. Jordanes, som vi ville kalt N'jord, bivånet det hele fra Konstantinopel og skrev boken *Getica* år 551 e. Kr. Den inneholder detaljer om folk i Norge, noe mange har undret seg over. Forklaringen er de romerske provinser i Norge der den frie befolkningen var romerske borgere. Den vestromerske keiser

Teodorik den store, 489–526 e. Kr., var ostrogot, æs. Han ga romerske borgere som forlot Østlandet ca. år 525 e. Kr. nytt land i Italia. Disse har nok fortalt om folk og forhold i Norge.

Etter utvandringen til Italia, gled makten på Ringerike nordover og ble overtatt av hader på Gran som opp mot vikingtiden hersket over Hadafylket fra maktsenteret ved Granavollen. Jordanes skriver i *Getica* pkt. 23 om folk i Norge og nevner: "Raumarici, Ostrogothae og Aeragnaricii". I pkt. 24 skriver han: "Samme kroppsvekst har Grannii, Augandzi,... Rugi, Arochi og Ranii".

Raumarici er landskapet Romerike, og befolkningen der. Romerike fikk dette navnet fordi det var del av og senter i en romersk provins. Ostrogothae var æser på Ringerike og andre steder,

mens Aeragnaricii var de edle gudekonger på Ringerike, både vaner og æser. Granii dyrket guden Gran, gransdyrkerne på Hadeland. Augandzi var befolkningen i Agder, rugi var rogalandinger. Arochi var jordbrukere både på Ringerike og Romerike. Ranii var befolkningen i Båhuslän i Vest-Sverige.

Konklusjon

Æser, jotner og vaner var folk som i århundrene før Kristus levde i Sentral-Asia og India. De ble av våre lærde gjort til guder, mens deres gamle historie dannet grunnlaget for den norrøne mytologi våre lærde utviklet.

På Ringerike er navnene til æsenes og vanenes ledere overlevert oss som navn på helligsteder. Ringerike var gudefolkets bygd og spilte en viktig rolle i romertidens Norge.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Notitia Dignitatum. Bayerische Staatsbibliothek. Clm 10291.
- Larsen, J.H. 2009: Jernvinneundersøkelser. Kulturhistorisk Museum.
 - Den første viser at Norge tilhørte Romerriket.
 - Den andre lar oss ane omfanget av jernutvinningen i Norge.

Under er noe litteratur som gir oss kunnskap slik at vi blir i stand til å sette Østlandet inn i en eurasiske kontekst i Romertiden:

- Brodersen, K. 1994: Pomponius Mela. *DIE CHOROGRAPHIA*. Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, Darmstadt
- Craig G. R. B. (ed.) 2007: *The YuehZhi. Origin, Migration and the Conquest of Northern Bactria*.
- Dalby, A. 2006: *Rediscovering Homer*. W. W. Norton & Co, New York – London Dio Cassius. Roman History. Loeb Classical library, London.
- Dio Cassius.: Roman History. Harvard University Press.
- Frere, S. 1978: *Britannia. A history of roman Britain*. Routledge & Kern. London–Boston.
- Harmatta, J., Puri, B. N. & Etemady, G. F. 1994: *History of civilizations in Central Asia, Vol II. 700 B.C.–250 A.C UNESCO publishing, Paris*.
- Heinen, H. 1988: *Trier und das Treuererland in Römischer Zeit*. Universität Trier u. Spee-Verlag, Trier.
- Hirt, A. M. 210: *Imperial Mines and Quarries in the Roman world*. Oxford University Press.
- Homer 2000: *Odyssee*. Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf–Zürich.
- Hulsewe, A. F. P. 1979: *China in Central Asia*. E. J. Brill, Leiden, Nederland.
- Jordanes 1997: *Getica*. Bokförlaget Atlantis, Stockholm.
- Khakhutashvili, D. A. 2009: *The manufacture of Iron in ancient Colchis*. Archeopress. Banbury Road, Oxford OX2 7ED.
- Kostoglu, M. 2008: *Iron and steel in ancient Greece*. J. & E. Hedges Ltd. Oxford.
- Murphy, J. P. 1977: *Rufus Avienus, ORA MARITIMA*. Ares Publishers Inc. Chicago.
- Narain, A.K. 2003: *The Indo-Greeks*. B. R. Publishing Corporation, New Dehli. India.
- Planta, A. 1985–87: *Verkehrswege im alten Rätien*. Bd. 1, 2 & 3. Terra Grischuna Buchverlag, Chur. Sveits.
- Plinius d. e. 1988–92: *Plinius Naturkunde*. Buch 3–4 Europa; Buch 33–37 Metallurgie, Mineralogie. Artemis & Winkler Verlags GmbH, München.
- Raddum, S. G. 2013: *Norges Jernalder*. Eget forlag, 2860 Hov.
- Rogan, J. 2011: *Roman Provincial Administration*. Amberley Publishing, Gloucestershire.
- Roseman, C. H. 1994: *Pytheas of Massalia. ON THE OCEAN*. Ares publishers Inc. Chicago.
- Sing, G. P. & Singh, S. P. 2008: *Kingship in ancient India*. Akansha Publishing House, New Delhi.
- Singh, M.V. & Shrivastava, B. B. 2011: *The rise of Magadha Empire*. Centrum Press, New Dehli.
- Sturlason, Snorre. 1220–35: *Kongesagaene og den eldre Edda*. Diverse utgivelser.
- Strabo: *The Geography of Strabo*. Loeb Classical Library.
- Straube, H. 1996: *Ferrum Noricum und die Stadt auf dem Magdalensberg*. Springer Verlag, Wien–New York.
- Tacitus: *Sämtliche Werke*. Phaidon Verlag, Essen.
- Vassiliades, Th. 2000: *The Greeks in India*. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd. New Delhi.
- Wagner, D. B. 1993: *Iron and steel in ancient China*. E.J. Brill. Leiden–New York–Köln.

FORFATTEROMTALE

Sveinung Gihle Raddum (f. 1940) er diplomingeniør fra E.T.H. i Zürich 1968. Han har i sitt yrkesaktive liv vært prosessingeniør og ekspert på framstilling av metaller. Han har studert den antikke jern- og stålproduksjonen i Skandinavia, Europa, India og Kina. På bakgrunn av metallers "vandring" fra Østen og vestover, underbygger han blant annet hypoteser om innvandringen av folkeslagene æser og vaner til Norden. Æsenes innvandring ble ledet av en Odin, som i ettertid ble gjort til gud i den norrøne mytologi.

Kjøp et lodd og vinn en gård på Tyristrand

Ole Pedersen Kind var en mann med mye gods, men dessverre med lite gull.

Han eide gårdene Oppsal og Solberg på Tyristrand, og i 1890-årene gikk han på en økonomisk smell. Hvordan skulle han best mulig komme seg ut av dette? Til slutt fikk han en lys idé.

Han ville starte eget lotteri med gården Solberg som første og eneste gevinst.

Sten Høyendahl

Ole Kind hadde lidd et større tap da han hadde vært med på å bygsle ei tømmerrenne fra Væleren ned til Skjærdalen. Denne skulle vært ferdig i 1893, og han hadde derfor hogd og drevet fram store mengder tømmer, men så kom Ringerike Nikkelværk med innsigelser mot at vann ble tatt fra Væleren. Verket innstilte motstanden etter hvert, men da var det for sent. Hans økonomiske situasjon var nå så svak at han lett kunne gå overende. Noe måtte gjøres raskt, og det ble da også gjort. Vi leser i Ringerikes Blad 14. januar 1897 at Ole Kind hadde fått kongelig tillatelse til å sette ut Solberg som gevinst i lotteri.

Han var født i 1844 og var, som navnet antyder, fra gården Kinn på Tyristrand. Allerede i 1864 ble han gift med Maren Sofie Hansdatter Hollerud, og året etter kjøpte han Oppsal av Ole Nubsen Oppsal og dennes svigersønn Hans Olaus Hollerud, Maren Sofies far. Senere, i 1889, kjøpte han også Solberg. I 1896, da problemene tårnet seg opp for ham, overlot han Oppsal til sønnen

Jens Olsen Kind og satt selv igjen med Solberg, som ikke akkurat var noe småbruk med 450 mål innmark, 750 mål utmark og 7000 mål skog. I tillegg kom fløttingsdammer og andel i tømmerrenna.

Lotteriet settes i gang

Hele 4 000 loddssedler ble trykt opp til 20 kroner per lodd – ikke noe lite beløp i 1897, da mange kommunale tjenestemenn i Kristiania hadde en årslønn på under 1 200 kroner. Trekningen skulle foregå ved utgangen av året under kontroll av sorenskriveren. I tillegg kom utgifter til annonsering. I Aftenposten dukket det nå jevnlige opp store annonser om lotteriet: «Stor Gevinst! Værdi Kr. 80.000!». I skogen kunne det jaktes på bjørn, elg og hare, og også utsikten over Tyrifjorden og Holsfjorden ble framhevet. Ole Kind spilte høyt – annonseutgiftene må ha vært forimidlertid. Like før jul ble det satt inn nye annonser, blant annet i Stavanger Aftenblad.

Året 1897 ble historie, men noen trekning ble ikke foretatt. I Ringerikes

Blad av 8. januar 1898 får vi forklaringen. Trekningen var «ved høieste Resolution af 7de December» blitt utsatt til utgangen av september 1898. Dette kan vanskelig tolkes annerledes enn at loddssalget var gått tregere enn planlagt, men nå var det for sent å snu. Ny annonsering måtte til, blant annet i Stavanger Aftenblad.

Stor Gevinst! Værdi Kr. 80.000.00!
Stor Landeiendom
 paa Ringerike.
 med cirka 7000 Maal vesterlig Skog.

Med Kongl. Tillatelse udsoltes **Gaarden Solberg** med Skogmarken m. m. af Dato 24 Marts 21 Aars, beliggende paa Ringerike, værdit for Kr. 80.000.00. Ejendommen er beliggende for at være blanda de største og frugtbareste paa Ringerike, og indbefatter cirka 650 Maal Indmark, 750 Maal udmarkst Havn og 7000 Maal vesterlig Skog samt Fløttingsdamme og Andel i en ny Tømmerrenne. Fra Gaarden Havn, der er brødtstærkt for Kr. 15.000.00, er hærrenske Udflugt over Ringerike med Tyre- og Hvide Fjord, hvilket gjør Stedet særlig skikket for Sommerophold og Sanatorium. Gaarden ligger cirka 1 1/2 Klgr. fra Skjærdalen Jernbanestation, 1 Km. fra Kirke og Skule. Midt i Indmarken ligger et lidt Fokubjerg foruden den Fokubjerg i Skogmarken, fra dens høide Tømmeret til Tyrfjorden. Skogmarken er kjendt for at bære til Høstet bedste Jagttræer for Havn, Elg og Hare. Gaarden Solberg omfatter af den dommerkøbe Hovedst, samt Dyrdalst, der gaar i sinen 20 Hrs. Afstand fra Havn.

Gaarden Solberg vil bli oplyst til at føde 30–35 Stk. Kvæster og 6 Heste og er Havnens tiltrækkeligste Sted.

Loddets Pris Kr. 20.00.
 Den Udsolning for Hærdedningen er af Staten staaet Landmandler A. Olfenhusen Skjærdalen, Grosserer Ande. Havnhus og Tømmerhandler Andreas Christensen i Drammen. Værdi Indskrivningerne er i Drammen: Drammann & Oplands Kreditbank, i Christiania Jacob E. Dylvad, Carl Julius Gade 3, hvor Loddet ogsaa kan sees.

(O. A. R.)

Stor Gevinst. Værdi Kr. 80,000.00.

Stor Landeiendom paa Ringerige

med cirka 7000 Maal vesterlig Skog.

Med kongl. Tilladelse bortlejes Gaarden Solberg med Skogsmarken m. m. af Skyld 734 Mark 21 Øre, beliggende paa Ringerige, værdsat for Kr. 80,000.00. Eiendommen er bekendt for at være blandt de største og frugtbareste paa Ringerige og indeholder cirka 7000 Maal frugtmark, 750 Maal udmark, Havn og 7000 Maal vesterlig Skog, samt Flodningsdamme og Andel i en ny Tommerrende. Fra Gaardens Huse, der er brandtænde for Kr. 15,000.00, er henrivende Udsigt over Ringeriget med Tyrifjord og Holtsfjord, hvilket gjør Stedet særlig skikket for Sommerophold og Sanatorium.

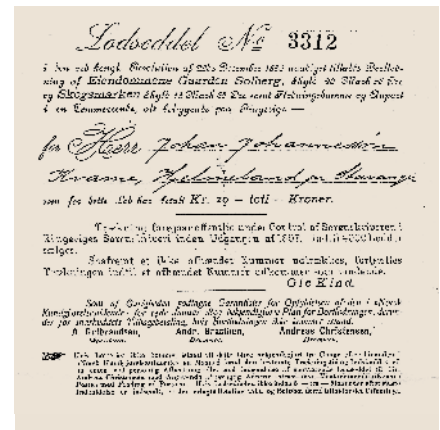
Gaarden ligger ca. 1 1/2 Km. fra Skjervebanen Jernbanestation, 1 Km. fra Kirke og Skole. Midt i Indmarken ligger et lidet Fiskefjærr, foruden tre Fiskefjærr i Skogsmarken. Fra denne fludes Tommeret til Tyrifjorden. Skogsmarken er kjendt for at høre til «Hoteles» bedste Jagttrakter for Bjørn, Elg og Hare.

Gaarden Solberg overskjæres af den Drammenske Hovedvej, samt Bygdevej, der gaar i cirka 50 Meters Afstand fra Husene.

Gaarden Solberg vil let opdrives til at indeholde 30-40 Stk. Kreaturer og 6 Heste og er Havnens Gistmarkskøbt dertil.

Loddets Pris Kr. 20.00.

Drammen. — O. Storms Patentkerf.

“Stor landeiendom på Ringerike”
loddet ut... Hele 4000 loddседler ble
trykt opp til 20 kroner per lodd – ikke
noe lite beløp i 1897.

Lykken smiler til en trønder

Så vet vi ikke mer før vi i Ringerikes Blad 1. oktober 1898 leser at treknningen er skjedd, og lodd nummer 1 188 har vunnet gården Solberg. Den lykkelige vinner er E. A. Bræck, Lundemo pr. Trondhjem.

Kom det så en trønder flyttende til Tyristrand? Nei, slik skulle det ikke gå. I panteboka for Hole ser vi at Ole Kind 8. oktober 1898 skrev ut en pantobligasjon på kr. 20 000 til E. A. Bræck, som skulle få beløpet utbetalt innen et halvt år. Lotteriet nevnes ikke i dokumentet. Alt gikk som det skulle, og obligasjonen ble avlest 17. juni 1899. Ole Kind var fortsatt eier av Solberg.

Den heldige trønder kan lett identifiseres som Endre Arntsen Bræck, som i 1900 med kone og tre barn bor på Skjønborg i Strinda og kaller seg rentier - åpenbart ikke uten grunn. Han er bare 36 år gammel. Han følte tydeligvis ingen trang til å forlate Trøndelag – vi finner ham senere som gårdbruker på Kystad i Strinda, og i mai 1909 søker han etter budeier i lokalavisa Selbyggen. Damene skal ifølge annonsen få høy lønn og arbeide i nytt, sjeldent lettvtint innrettet fjøs. Lotterigevinsten ser ut til å ha blitt brukt med fornuft.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Aftenposten, Selsbyggen og Stavanger Aftenblad.
- Lagesen, A. 1927: Ringeriske slekter. Opplysninger om slekter og slektsgaarder. Slekter fra Hole og Tyristrand. Bind I. Grøndahl & Sønns Forlag, Oslo.
- Ringerike sorenskriveri, pantebok nr. 43 for Hole.

FORFATTEROMTALE

Sten Høyendahl (f. 1947) er bosatt i Steinsfjordingen i Hole. Han er tidligere seniorrådgiver i Riksrevisjonen med skatt som spesialområde. Han har skrevet en rekke artikler om lokalhistorie og genealogi i diverse tidsskrifter og årbøker, og transkribert flere tingbøker fra Ringerike.

Livet gikk videre på Solberg

Hvor original var Ole Kinds idé om å sette gården ut i et lotteri? Kjente han til noen som hadde gjort dette tidligere, eller var det et amerikanskinspirert påfunn? Jeg har ikke funnet noe svar på dette. Store utgifter hadde gått med til annonsering. Vi vet ikke hvor mange lodd som ble solgt, men det kom trolig nok penger inn til at alt gikk som det skulle. Ole Kind hadde nok tenkt å kjøpe ut vinneren av loddet, men risikerte jo at denne foretrakk å drive gården selv. Nå ser det merkelig ut at unge Bræck

nøyde seg med kr. 20 000 for en gård som var blitt annonsert til en verdi av kr. 80 000, men denne var nok anslått i høyeste laget – luftig reklame er ikke et nytt fenomen. Ole Kind hadde i 1889 gitt kr. 35 000 for gården. At Bræck også beholdt eiendommen Skaugmarka har nok også hatt betydning for summen.

Ole Kind kunne dermed fortsette å drive Solberg, og i 1912 overtok sønnen Peder O. Kind. Sønnen døde allerede i 1919, og enken solgte gården, som dermed gikk ut av slekten.

ETTERORD

En av Heftet Ringerikes abonnenter oversendte forretningsføreren høsten 2012 loddседdel nr. 3312 utstedt til Herr Johan Johannesson, Kvame, Hjelmeland pr Stavanger. Ettersom redaksjonen ikke var kjent med dette, spurte vi Sten Høyendahl om han ville “nøste opp i saken”, noe han har gledd oss med på beste måte.

PS 1: Lodd nr 3 312 tilsier loddсалg for minst kr. 66 240 (av totalt 80 000 mulige), - slik lotterivirksomhet er senere ikke tillatt.

PS 2: Gården Solberg (øvre) er også tidligere omtalt i Heftet Ringerike:

- Vibe, H. 1932: Fra den gamle bygningskultur på Ringerike. Ringerike 1932–33, s. 5. Snorre boktrykkeri, Oslo 1932.
- Johnsrud, H. 1932: Litt om eierne av øvre Solberg gård. Ringerike 1932–33, s. 7. Snorre boktrykkeri, Oslo 1932.

Fra venstre pater de Paepe, biskop og marist Mangers, sogneprest pater P. Bzdyl og sogneprest og marist J. Rommelse.

St. Theresia menighet Hønefoss

Forberedelsene til opprettelsen av den katolske menighet på Hønefoss begynte i 1934.

De fant sted omtrent samtidig med at en katolsk nonneorden – Franciskus Xavier-søstrene – kjøpte en eiendom på Vesterntangen og etablerte et hospital med 25 senger i en eldre villa.

Georg Fredrik Rieber-Mohn

En slik nonne-etablering av sykehus var vanlig i mange norske byer, og det er ikke få personer fra Ringerike som i årenes løp har fått behandling og pleie av de hollandske søstrene på Vesterntangen.

Menighetens stiftelse

Det var året etter – i 1935 – menigheten ble offisielt stiftet og hospitalet innviet. Det skjedde ved biskop Jacob Mangers' velsignelse den 17. november dette året. Luxembourgeren Mangers var apostolisk vikar for Sør-Norge

med sete i Oslo. Det var på hans initiativ at Hønefoss fikk en katolsk menighet og et katolsk sykehus. Den lille menigheten – med 30 registrerte medlemmer – fikk navnet St. Theresia menighet.

Den gang var det ca. 3000 katolikker i hele landet. Kirken – som var et lite, ombygget fjøs – ble innviet som St. Theresia kirke. Menigheten og kirken fikk navn etter den katolske helgen og kirkelærer Thérèse av Lisieux (1873-1897), ett av de virkelig bren-

nende hjerter, som hadde en kjærlighet til Kristus, og en kjærlighetens visdom, som det er ufattelig fantes i et så ungt menneske.

Den første sogneprest

Den første sognepresten i menigheten var polakken Peter (Piotr) Bzdyl, født 1898. Hans sogn dekket Ringerike, Hallingdal og noen herreder i Oppland fylke. Han tilhørte og var utdannet i kongregasjonen Societas Mariae, maristordenen, akkurat som biskop Mangers. Det er ikke mange kilder som

kan gi kunnskap om menighetens liv de første årene. Men sognepresten førte en dagbok med sirlige nedtegnelser av messer, sakramentsandakter, prekener, forbønner, liturgiske feiringer og påminnelser om faste- og abstinensdager, dvs. dager da man eksempelvis skulle avstå fra å spise kjøtt, vanligvis fredager. Jeg nøyer meg her med å gi noen glimt fra dagboken. Den første julen – i 1935 – beskrives som «strålende» og med fullsatt kirke, der menighetens medlemmer dekket bare de to første benkeradene. Resten var «nysgjerrige utenforstående». Og sangen var «så som så», akkurat som i dag, vil jeg tilføye! Den første kollekt på nyåret innbrakte «nøyaktig: Kr. 1,65».

Den 4. januar 1936 fikk pater Bzdyl besøk av «tre mektige herrer» – tre katolske prestekolleger – som ønsket å inspisere den nye kirke og den «vel-dige» prestegård, som det ironisk heter i dagboken. Han skriver: «Ved synet av prestegården ble de enige om å inspisere den én ad gangen, for å være sikker på å få plass! Men da jeg lovet dem en cognac, kom de alle inn uten vanskelighet!»

Glede, sorg, dysterhet og krig

Etter høymessen 28. februar 1937 ble det sunget en salme «som takk til Gud for Han har skjenket Norge en arveprins – Harald», og torsdag 8. desember 1938 ble det holdt «sørgegudstjeneste for Hennes Majestet Dronning Maud» – arveprinsens farmor.

Den dystre internasjonale situasjonen preget inngangen til 1940. Søndag 21. januar gikk kollekten til «Finland og til de polske flyktninger». Finland var som bekjent i krig med Sovjetsamveldet (vinterkrigen), og Tyskland hadde invadert Polen i 1939.

Søndag 14. april har dagboken den eneste henvisning som finnes, til krigsutbruddet: «Tyskerne inntar Hønefoss og synger ved folkeskolen; noen timer senere blev noen bragt tilbake på bære drept eller såret».

J. Rommelse avløser P. Bzdyl

Høsten 1947 ble pater Bzdyl avløst av maristen J. Rommelse, som ble ny sogneprest i St. Theresia menighet. Han var nederlander, født i 1908. Kildene til kunnskap om menighetens liv er

Foto: St. Theresia menighet.

«Franciskus Xavier»-søstrene. Den fremste er søster Miriam, bak henne søster Ellen og søster Raimunda. Bak søstrene står fra venstre Turid Folkedal, sogneprest Boekema og Øystein Grov.

fortsatt sparsomme. I mai 1948 hadde Ringerikes Blad følgende oppslag: «11 polakker konfirmert i Den Katolske Kirke i Hønefoss». Polakkene har altså en relativt lang historie i menigheten – for i dag er de dominerende, som jeg kommer tilbake til. Forskjellen fra i dag er at i 1948 dreide det seg hovedsakelig om krigsflyktninger.

Under sogneprest Rommelse ble det ofte holdt foredragsaftener i menigheten – ofte med lærde dominikanere fra Oslo som patrene A. Lutz, Albert Raulin og Finn Thorn, og med tilhørere som ikke var katolikker. Søndag 10. juni 1951 ble det holdt messe under ledelse av biskop Mangers i kirkeruinene på Stein Gård, med deltakere fra hele Østlandet. Følgende referat fra prekenen sto å lese i Ringerikes Blad:

«Biskopen talte i sin preken om Hellig Olavs program og mænte til ny kamp for Kristi sak. Sagaen forteller oss at kong Olav holdt messe sammen med sine menn hver morgen før de dro ut, til arbeid eller kamp, sa biskopen. Gjorde vi det samme, ville våre kirker fylles hver morgen. I vår tid unngår vi Gud, vi er splittet og hedenskapet og materialismen brer seg. Det er bare kristendommen, Hellig Olavs religion, som kan omskape oss slik at vi på ny kan kjempe.»

A. J. Ivens blir ny sogneprest

Pater Rommelse gikk av som sogneprest i 1953. Etter en periode med vikariater tiltrådte pater og marist Antoine J. Ivens som ny sogneprest i august 1954. Også han var nederlander, født i 1917. Mye tyder på at han ble utnevnt av biskopen med den hovedoppgave å bidra til slutføring av et nytt kirkebygg, som var planlagt ved hans tiltredelse. Ivens er nok offer for en mindre erindringsforskyvning når han i et intervju i 1993 omtaler tiden på Hønefoss og den nye kirkens tilblivelse. Hans velkjente humoristiske sans «spriter opp» intervjuet, så jeg gjengir et litt lengre avsnitt fra dette:

«Vi marister pleide å reise ut til jordens ødemarker på den tiden. Spesielt var det mange som dro til kannibalene på Borneo. Det er ikke få marister som er spist der, skal jeg si deg. Vi ble nesten en nasjonalrett. Som lutefisk her omtrent. Men jeg ble bedt om å ta et enda mer eksotisk oppdrag. Et kall var ledig i den arktiske byen Hønefoss. Etter et læreår i Bergen, bodde jeg fra 54-58 på denne utpost. Kirken var en gammel låve og biskop Mangers syntes det var en utmerket ordning. Vi marister er jo som sagt praktikere. Og prestegården... var det gamle grisehuset. Så kom en ny reguleringsplan fra kommunen. Fjøsirken måtte flyttes.

Det var egentlig meningen å løfte hele ruklet et par meter bortover, men jeg ville ha ny kirke, jeg.»

Uansett rekkefølge i de historiske detaljer, ble dette en altoppslukende oppgave i Ivens' tid på Hønefoss. Det var en slitsom periode for presten, men med et lykkelig utfall. Som den forrige, ble også denne nye kirke finansiert av franciskus-søstrene, som drev sykehuset i nabogården. Hvordan pengene ble fremskaffet, tier historien om.

Den nye kirken

Den nye kirken ble innviet med stor festivitas 19. juni 1954. Biskop Mangers ledet messen der mange prester deltok, og med en fullsatt kirke, der også fremtredende representanter for byens myndigheter var til stede. Etter festmessen var det mottagelse og taler i foreningslokalet under kirken og deretter middag med over hundre gjester.

En av de nyskrevne sangene til festen var viet den hellige Therese – menighetens skytshelgen «*som gjorde sitt liv*

til en kjærlighetsgave og nå strør roser fra himmelens have.» Denne sangen munnet for øvrig ut i et vers, ikke uten preg av en førkonsiliær triumfalisme (Det annet Vatikankonsil 1962-1965, som blant annet åpnet den katolske kirke mot andre kirkesamfunn):

«Theresiakirke – stå alltid slik! Favn dine barn – gjør på nåde rik! Strål ut Guds signing over by og land! La klokken kalle til troen sann!»

Ved årsskiftet 1957-1958 gikk pater Ivens av som sogneprest på Hønefoss, og pater Bzdyl kom tilbake – klar for sin andre periode, som kom til å vare helt frem til 1970.

Begivenheter i verdenskirken

1960-årene synes å ha forløpt uten større begivenheter i menighetens liv. Desto større var begivenhetene for verdenskirken som sådan – Det Annet Vatikankonsil er nevnt. Pave Johannes XXIII, som satte det hele i gang, døde i 1963. Han ble som kjent helgenkåret i april i år (2014). Og i Norge gikk biskop Mangers av i desember 1964 og

ble erstattet av den unge norske cistercienseren John Willem Gran. Én lokal begivenhet fra denne tiden kan nevnes. I månedskiftet august–september 1964 ble det arrangert et stort møte for katolske prester og ordensfolk i Hønefoss med biskop Mangers i spissen. Møtet ble slått stort opp i Ringerikes Blad, som viste et bilde fra alteret i kirken, der biskopen flankeres av sogneprestene Bzdyl og Rommelse og dominikanerpater Hallvard Rieber-Mohn. Det var sistnevnte som uttalte seg til avisen om møtets strengt teologiske innhold. Og føyde til: «*Ellers er konferansen preget av den fornyelse som vaticankonsilet har satt i gang i den katolske kirke, og vi har en stimulerende atmosfære å planlegge i. Det blåser en ny vind i den katolske kirkes seil. Vi ser stadig nye muligheter.*»

Hospitaldriften avvikles

Bzdyl gikk av i 1970 og en sveitsisk prest ved navn Josef Amstutz overtok stillingen. Men allerede i 1971 ble han erstattet av nederlenderen og maristen Jacob Boekema, født i 1913. Han kunne glede seg over å flytte inn i en nyoppført prestebolig i 1972, på en av byens fineste tomter. I løpet av 1970-årene måtte for øvrig franciskus-søstrene avvikle hospitaldriften, som gradvis var nedtrappet etter at Ringerike sykehus var blitt etablert i 1965. Pater Boekema var sogneprest til 1978, da pater Rommelse på ny overtok stillingen, som han denne gang forlot i 1983, da Boekema igjen ble innsatt som sogneprest. I 1978 overtok for øvrig polakken Karol Wojtyla Peters Stol og tok som pave navnet Johannes Paul II. Han ble som kjent helgenkåret samtidig med Johannes XXIII i april 2014.

Bolig, kapell og jubileum

I 1983 sto søstrenes nye bolig med kapell ferdig. Det er en relativt stor enebolig ut mot Elvegaten, med flott utsikt mot fossen og Petersøya – et navn som neppe stammer direkte fra apostelen. Den 17. november 1985 ble menighetens 50-års jubileum feiret med stor festivitas og mange gjester, derunder prosten i Ringerike, Hans

Biskop Gerhard Schwenzer, som leder en messe i Hønefoss, med sogneprest Jacob Boekema som medcelebrant.

Foto: St. Theresia menighet.

Foto: Frank Tverran

Statuen av jomfru Maria som Pater Vinh kjøpte i Vietnam, og som ble fraktet til Norge med skip.

Raustøl. Høymessen ble ledet av biskop Gerhard Schwenzer, som nylig hadde overtatt bispestolen i Oslo Katolske Bispedømme etter biskop Gran. Ringerikes Blad hadde et stort oppslag i anledning jubileet, der hovedoverskriften var at menigheten hadde vokst fra 30 medlemmer i 1935 til 200 i 1985.

Olsok-messe feires på Storøya

I pater Boekemas periode begynte den senere tradisjon med å feire en høstlig messe i søsterkirkene på Gran, fortrinnsvis i Mariakirken. Videre var det i denne perioden menigheten startet praksis med å feire Olsok-messe utendørs på Storøya i Tyrifjorden, med velvillig assistanse fra vertskapet Randi og Kjeld Nørgaard. Et alter er plassert på høvelig sted på eiendommen. Det er et steinalter på anslagsvis et par tonn, som stammer fra St. Josephs hospital i Porsgrunn. Det var tannlege Øystein Grov, den gang en drivende kraft i menighetsarbeidet, som fikk nyss om alteret i det nedlagte sykehuset og fikk besørget transport til Storøya med forsvarrets hjelp!

Søstrene forlater Hønefoss

Pater Boekema ble i 1993 avløst som sogneprest av polakken Janusz Fura, født i 1958. Han ble i bare tre år, og i 1996 tiltrådte vietnameseren André-

Foto: Frank Tverran

Den katolske kirke i Hønefoss.

Marie Le Thien Vinh, født i 1954, som sogneadministrator i menigheten. I de følgende år skjedde det mye. Det var vemodig da «St. Franciskus Xavier»-søstrene forlot Hønefoss for godt i 1998, etter å ha virket i byen siden menighetens opprettelse. Det ble et tomrom etter dem. En søsterkongregasjon – et nonnekloster – er som et salt i en katolsk menighet. De er kristne forbilder, de deltar i undervisning av barn og unge, de utfører sakristantjeneste i kirken og mye mer.

Vietnamesiske søstre overtar

Den relativt nye søsterboligen ble stående tom. Men pastor Vinh begynte tidlig arbeidet med å få en ny søsterkongregasjon til Hønefoss, og i dette arbeidet hadde han biskop Schwenzers fulle støtte. Det lyktes ham å få vietnamesiske søstre fra ordenen «Søstrene av Det Hellige Kors av Nha Trang» til Hønefoss, og den 5. desember 2005 ankom fire unge vietnamesiske nonner en gråkald og hustrig norsk hoved-

flyplass. Aldri hadde de vært utenfor hjemlandet, aldri hadde de vært i et fly og aldri hadde de opplevd snø og kulde. Språkproblemene var også store. Men etter hvert lærte de norsk, og tre av disse pionérene er fortsatt i Norge, hvorav én i Hønefoss – søster Lucia – som er priorinne for senere ankomne søstre og ellers i arbeid som hjelpepleier på Ringerike sykehus under navnet søster Kim.

Fornyelser de siste 10 år

I pastor Vinhs tid skjedde det også endringer i sognestrukturen. Han visste at det bodde en del katolikker i Hallingdal og begynte regelmessig å holde messer i Gol. Det gjøres fortsatt. På Fagernes i Valdres hadde pastor Vinh allerede holdt messer i noen år, men fra 2007 ble Valdres organisert som eget kapelldistrikt under sognepresten i Lillehammer. Senere er ansvaret overført til Hønefoss, slik at det er sognepresten her som regelmessig holder messer også i Fagernes.

I 2005 innviet biskop Schwenzer statuen av Jomfru Maria og Jesusbarnet i hagen bak kirken. Det er en 300 kg tung marmorstatue som pastor Vinh kjøpte i Vietnam og fikk fraktet med skip til Norge. Vietnamesiske trosfeller lagde fundament til statuen og et overbygg med innlagt lys. Statuen forestiller Jomfru Maria slik hun åpenbarte seg for kristne flyktninger i Vietnams jungel i 1799 i La Vang. Omkring 15. august hvert år markeres minnet om denne åpenbaringen, og mange vietnamesere kommer da til St. Theresia for å feire messe ute ved statuen.

I 2009 ble pastor Vinh etterfulgt av den polske presten Pawel Piotr Wiech, født 1972, som ny sogneadministrator i St. Theresia menighet. Pater Wiech er ung og energisk og hadde mange nye idéer. Kirke og forsamlingslokale ble pusset opp og interiør fornyet. Hans aktive virke nøt menigheten godt av selv om han også hadde en 50 % stilling som koordinator for innvandrersjelesorgen i Oslo Katolske Bispedømme. Men da må det føyes til at han i denne perioden hadde god hjelp av en annen polsk pater, Wojciech Kotowski, også født i 1972, som tok seg av mange rent kirkelige tjenester, selv om også han hadde arbeidsoppgaver for bispedømmet i Oslo.

I 2011 forlot de to aktive polakkene vår menighet og ble erstattet av en ny vietnameser, pater Nguyen Tuan Van, født 1972. Han var en ganske annen type enn de foregående – mer innadventt og boklig orientert. Pater Van ble hos oss i to år, og i 2013 kom pater Wiech tilbake. Også denne gang har vi måttet dele ham med bispedømmet, hvor han fortsatt har viktige funksjoner. Men vi merket straks at en praktiker var kommet tilbake. Pater Wiech satte i gang arbeidet med å restaurere prestegården, som nå blir fullstendig renovert innvendig.

Vi får imidlertid ikke beholde hans kraft lenge denne gangen heller. Allerede sommeren 2014 forlater han Hønefoss,

blant annet for å arbeide med en teologisk doktorgrad. I skrivende stund (medio mai 2014) har vi nettopp fått vite at vår neste sogneprest er dr. theol. Torbjørn Olsen, født 1953, opprinnelig kristiansander, som har virket som prest i Tromsø i de senere år. Han kan imidlertid ikke tiltre før i november, så inntil videre blir det nok vikarprester i Hønefoss. Med Torbjørn Olsen får Hønefoss sin første norske katolske sogneprest.

Menighet med formidabel vekst

Menigheten har i sin relativt korte historie hatt en formidabel vekst. Jeg nevnte at vi startet med 30 registrerte medlemmer i 1935, og at det den gang var i alt ca. 3000 katolikker i landet. Nå passerer vi snart 2000 i menigheten, og i Norge er det ca. 140 000 registrerte medlemmer av den katolske kirke og langt flere som betjenes av kirken.

I vår menighet har økningen vært ca. 17 % i året. Polakker og personer født i Norge med polske foreldre er blitt den dominerende gruppen, men vi har en rekke ulike nasjonaliteter representert.

Foruten øst-europeere har vi en ganske stor filippinsk gruppe, flest kvinner, og naturligvis en del nordmenn, også konvertitter fra distriktet. Denne veldige vekst i menigheten har ført til at kirken er blitt i minste laget. Det har hjulpet at pater Wiech i den senere tid har holdt to messer hver søndag – en polsk morgenmesse og deretter norsk høymesse. Ikke minst på festdager og ved andre større begivenheter har kirken vist seg å være for liten. Det neste store prosjekt i denne menigheten må bli en utvidelse av kirke og forsamlingslokale.

Sluttord

Med dette riss av historien til St. Theresia menighet på Hønefoss har jeg gitt et lite innblikk i katolsk menighetsliv i verdenskirken ytterkant – i et land langt mot nord, der vi representerer en kristen minoritetskirke. Jeg vil tro at vår historie er temmelig typisk for til-

Biskop Bernt Eidsvig og sogneprest André-Marie de Thien Vinh.

svarende katolske menigheter i norske småbyer. Det vokser overalt.

Jeg tror neppe det er mange lutheranere som i dag føler denne vekst som en trussel. Den norske kirkes store problem er ikke «konkurrans» fra en annen kristen konfesjon, eller annen religiøs minoritet for den saks skyld. Majoritetskirken utfordring er etter mitt syn den omsegripende sekularisering og avkristning av det mette og selvtilfredse norske velstandssamfunn, der likegyldigheten overfor religion er et fremtredende trekk. Jeg tillater meg også å bemerke at kirkens motstrategi, med stadig å bli mer «folkelig» og spiselig for de sekulære, politiske kreftene, neppe er en nøkkel til suksess. For til tross for at denne tilpasningen har skjedd over lengre tid og på stadig flere områder, har kirken mistet tilslutning i folket. Dette er trist. For kristendommens stilling i det norske folk styrkes ikke nevneverdig ved innvandringsbestemt økning i antall katolikker. Nei, det avgjørende er at den lutherske kirke makter å bli en viktig åndskraft, et salt, i et stadig mer kirkefremmed og religiøst likegyldig flertall.

Foto: St. Theresia menighet.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Menighetens arkiv, protokoller og årsberetninger.
- Ringerikes Blad.

FORFATTEROMTALE

Georg Fredrik Rieber-Mohn (f. 1945) er utdannet jurist. Han har blant annet vært riksadvokat og høyesterettsdommer. Han konverterte til katolisismen i 1966, flyttet til Ringerike i 1991 og ble medlem av St. Theresia katolske menighet på Hønefoss, der han i en lang periode var leder av menighetsrådet.

Foto: Privat

Kontrollstasjonens første lege i 1941 var dr. Eli Nordby, en stilling hun hadde til 1965 da dr. Thor Friestad overtok.

Helsesøstrene og kontrollstasjonen i Hønefoss

Hønefoss og Ringerike Sanitetsforening, som det den gang het, hadde hatt tanker om å ansette en helsesøster helt siden september 1929, men økonomien tillot det ikke da. Den 30.12.1930 ble man enige om å være med på å bære det økonomiske utlegg til en helsesøster som skulle tilknyttet Hønefoss hjelpestasjon. Hjelpestasjonen var opprettet av Buskerud tuberkulosenemnd.

Lillann Aslaksrud

Helsesøsteren skulle brukes som «desinfektrice» og til forekommende arbeid innen helse- og rådsarbeidet. Hun kunne ikke være sykepleierske ved siden av. Derimot skulle hun være assistent for tuberkuloselegen og hjelpe til der det var konstatert tuberkulose i et hjem. Videre skulle hun sørge for at legens forordning ble overholdt, forklare hvordan man kan gardere seg mot smitte og lære folk renslighet. Hun måtte finne smittekilden og oppmuntre til frivillig å la seg undersøke. Helsesøsteren skulle

også bestyre feriekolonien. Av dette forstår man at helsesøsteren måtte ha god menneskekunnskap og utvise stor takt.

Helsesøsterens lønn

I utgangspunktet skulle hun lønnes med kr. 0,25 per skolesøkende barn og av diverse tilskudd. Men lønnen ble diskutert igjen og igjen. Legen mente at ingen ville søke på så lav lønn. Det var nødvendig å sikre tilskudd fra flere. Vinmonopolet ga da også kr. 0,25 per skolesøkende barn, ca. kr. 640,- av

overskuddet sitt. En ble til slutt enig om at Sanitetsforeningen skulle betale differansen mellom den fastsatte lønnen og skoleinntektene.

Helsesøster ansettes

Stillingen ble utlyst i Ringerikes Blad og Fremtiden. Søknaden skulle sendes til distriktslegen. Det var fire søkere, og 28. februar 1931 ble Ellen Johannesen (Brünning) ansatt. Det ble nå sendt anmodning til rutebilene om fri reise for helsesøstre, noe som ikke ble innvilget.

Helsesøsterens første bopel var to små værelser for kr. 30 per måned. Senere ble værelsene oppsagt og helsesøsteren innløsjet på gamlehjemmet. Alt nødvendig utstyr ble anskaffet. Man søkte formannskapet i Hønefoss og Norderhov om å få 600 watt gratis til oppvarming av rommet, men det ble avslått. I 1933 fikk søster Ellen en kontantlønn på kr. 2 250 mot at hun selv dekket utgiftene til hus, lys, brensel og telefon. Helsesøsterarbeidet er nå ifølge legen helt tilfredsstillende og han fant det helt rimelig at søster Ellen skulle fritas for desinfeksjonen i den tiden hun bestyrte feriekolonien, og at hun ble bevilget fire ukers sammenhengende ferie.

Søster Ellen og søster Anne Øren

I oktober 1934 kom det oppsigelse fra søster Ellen og hun sluttet 1. januar 1935. Det ble igjen avertert etter helsesøster. Lønnen var da satt til kr. 1 800. Det viste seg nå at det var vanskelig å få kvalifiserte søkere til den fastsatte lønnen. Det ble da bestemt å øke lønnen til kr. 2 250 som før. Selv da var det vanskelig, og resultatet ble vikarer en lang stund. I 1935 ble vi bevilget kr. 500 fra Hønefoss kommune til helsesøsterarbeidet, og i mai 1935 ble søster Anne Øren ansatt. Da kom det også bidrag på kr. 800 fra Buskerud tuberkulosenemnd. Den ganske omfattende og viktige virk-

somheten som dette var starten på, drev sanitetsforeningen frem til 1949 da den ble et kommunalt ansvar.

Kontrollstasjon

Hønefoss og Ringerike Sanitetsforening hadde lenge hatt underveie å opprette en kontrollstasjon for blivende mødre samt spe- og småbarn mellom 1 og 7 år. Foreningen hadde innhentet forskjellige opplysninger om kontrollstasjoner som allerede var i gang, men forskjellige grunner gjorde at vi først 5. august 1941 kunne starte vår kontrollstasjon.

Dette ville også bli et stort løft for oss, men vi var på det rene med at skulle en kontrollstasjon bli effektiv, måtte den drives rundt i distriktet. Vi skjønnte at det var et stort behov, og da det kom en kvinnelig lege til Hønefoss, realiserte vi våre planer. Det ble bestemt at kontrollstasjonen skulle drives i Hønefoss, Åsbygda, Veme, Sokna og Vegårdsfjordingen.

Stor interesse for stasjonen

Interessen for stasjonen var stor fra første stund, særlig i Hønefoss by. I distriktene var ikke pågangen så stor på grunn av de større avstandene. Også her ble interessen større når mødre forsto hvor viktig denne grenen av vårt arbeid var.

Vår lege hadde nå fått bevilget ekstra bensin til bruk for reiser til kontrollstasjonene. Helsesøsteren, som skulle assistere henne, måtte som regel reise med tog, buss eller sykkel på forhånd, så alt var i orden da legen kom. Ved imøtekommenhet fra myndighetenes side fikk vi disponere lokaler rundt om på skolene.

Anskaffelser

Vi anskaffet stellebord, undersøkelsesbenk og kurver til barnas tøy på alle stasjoner. I Hønefoss anskaffet vi også spebarnvekt og annen vekt med lengdemål til begge typer. Helsesøsteren skulle også forsøke å veilede mødre så godt det lot seg gjøre med hensyn til barnas ernæring og stell. Spebarntøy var det stort behov for, men det var vanskelig å skaffe. Vi hadde samlet inn en del gammelt tøy som vår ungdoms-avdeling sydde om til spebarntøy. Det ble godt mottatt av de mødre som hadde vansker med å skaffe nok tøy.

Helsehus og barneparkering

Samfunnsmessig er virksomheten knyttet til kontrollstasjoner blant de grener innen sanitetsforeningene man har mest utbytte av å arbeide med. Av den grunn anbefalte formannen i Hønefoss og Ringerike Sanitetsforening alle sanitetsforeninger som hadde tenkt å starte en kontrollstasjon, å komme i gang straks. I 1947 åpnet vi vår første barnehage i lokalet «Ringerike», men da vårt helsehus sto ferdig i 1957, flyttet de inn der, og det ble endret til barneparkering. Vi huset samtidig legekontor og kontrollstasjon for barn med Eli Nordby som barnelege, og hadde tre hybler for helsesøstrene.

Etter hvert fikk vi problemer med å drive helsehuset. Den tid som var gått krevde bokstavelig talt sitt, og avsetning av penger til vedlikehold og større reparasjoner hadde vi ikke fått til. Den 1. januar 1999 ble derfor «Helsehuset» solgt.

Under opprydningen på loftet fant vi mange bøker og papirer etter helsesøstrene. De er levert på Helsekontoret. Papirene befinner seg nå i Ringerike kommunes arkiv, og må betraktes som verdifullt historisk materiale.

I det nedenstående er det gjengitt noen korte beretninger fra krigsårene 1940–1945.

1940–1941

Helsesøsterarbeidet har vært drevet på samme måte og i samme utstrekning som tidligere år. Det er utdelt 4883 liter melk og 135 flasker tran til barn, og 459 liter melk til voksne tuberkuløse. Foreningens beholdning av senger og sengetøy har vært utlånt til sammen 1657 dager. Søster Anne har holdt kurs i hjemmesykepleie for 7. klasse piker på Hønefoss folkeskole, samt bading for de minste på samme skole. På grunn av urolige tider har søster Anne også holdt førstehjelpkurs. Hun assisterte også ved nødhjelpstasjonen på Hønefoss folkeskole 13. april 1940, der norske og tyske soldater ble innbrakt under kampene i Haugsbygd.

1941–1942

Dette året har det vært drevet i større utstrekning enn før, da vi fra 5. august 1941 åpnet kontrollstasjonen. Søster Anne har også dette året holdt kurs i

HELSESØSTERENS KONTO I 1936

• Lønn	kr 2 250,00
• Kostgodtgjørelse juni, juli, august	kr 150,00
• Trygdekassen	kr 5,10
• Reiseutgifter i distriktet	kr 96,75
• Melk til syke	kr 369,71
Til sammen	kr 2 871,56

TILSKUDD

• Godtgjørelse for desinfeksjon	kr 13,50
• Norderhov tuberkulosenemnd	kr 800,00
Norderhov kommune	kr 150,00
• Hønefoss kommune	kr 500,00
• Tilskudd fra hovedstyret i NKS	kr 50,00
Til sammen	kr 1513,50

Underskuddet på kr 1358,06 ble dekket av sanitetsforeningens konto.

Foto: Privat

En helsesøster med mor og barn.

hjemmesykepleie, men siden kontrollstasjonen åpnet, har hun assistert dr. Nordby på heltid. Det brøt ut difteri-epidemi denne høsten, og søster Anne ble rekvirert til lasarettssøster ved det provisoriske lasarett på Hønefoss bedehus. Da kontrollstasjonen åpnet med småbarnkontroll, var fremmøtet over all forventning. Stasjonen har vært besøkt av 7 mødre, 97 spebarn og 69 småbarn i løpet av ½ år. Så vårt inntrykk er at behovet for en kontrollstasjon absolutt er til stede.

1942–1943

På grunn av krigen har vi ikke kunnet dele ut melk til undervektige og dårligstilte barn, men etter ansøking har vi hjulpet de mest vanskeligstilte med penger. På skolen får barna tran, og denne har vi fått tak i gjennom hovedstyret i NKS. Søster Anne har også all

desinfeksjonen i distriktet, og ellers går det meste av arbeidet til å hjelpe dr. Nordby med kontrollstasjonen. I Hønefoss har arbeidsforholdene vært lite tilfredsstillende da vi den største delen av året har vært i «Bedehusets» lille sal.

1943–1944

Arbeidet går som før, men vi får fortsatt ikke tak i melk til syke barn og voksne. Heldigvis får vi ennå tran av hovedstyret. Foreningens utstyrte senger og sykemateriell er flittig brukt. Søster Anne holder fortsatt kurs i hjemmesykepleie, assisterer ved skolebarnundersøkelsen og ved kontrollstasjonen. Her har det stort sett vært jevnt godt besøkt, særlig ved de utenbys stasjonene. I Hønefoss har vi hatt ytterst primitive forhold. Vi har i dette året holdt til i et midlertidig klasse-

værelse på lokalet «Ringerike». Med 15 – 20 barn og deres mødre må det bli trangt. Det har gått bra, da det hele blir tatt med godt humør. Dette året har vi også kunnet dele ut litt ekstra til barna, eplemarmelade, smørbrødpålegg, nypepulver, tran og kunsthonning.

1944–1945

Arbeidet går som tidligere år. Det er en økning over alt, i Hønefoss opp til 50 barn. Da vi fortsatt bare har et middels stort klasseværelse til rådighet, blir det ganske trangt. I år har vi også fått tak i en del pålegg, semulegryn, sukret melk og C-vitamin. Dette året ble det også delt ut appelsiner, mandler og rosiner, en gave fra Spania.

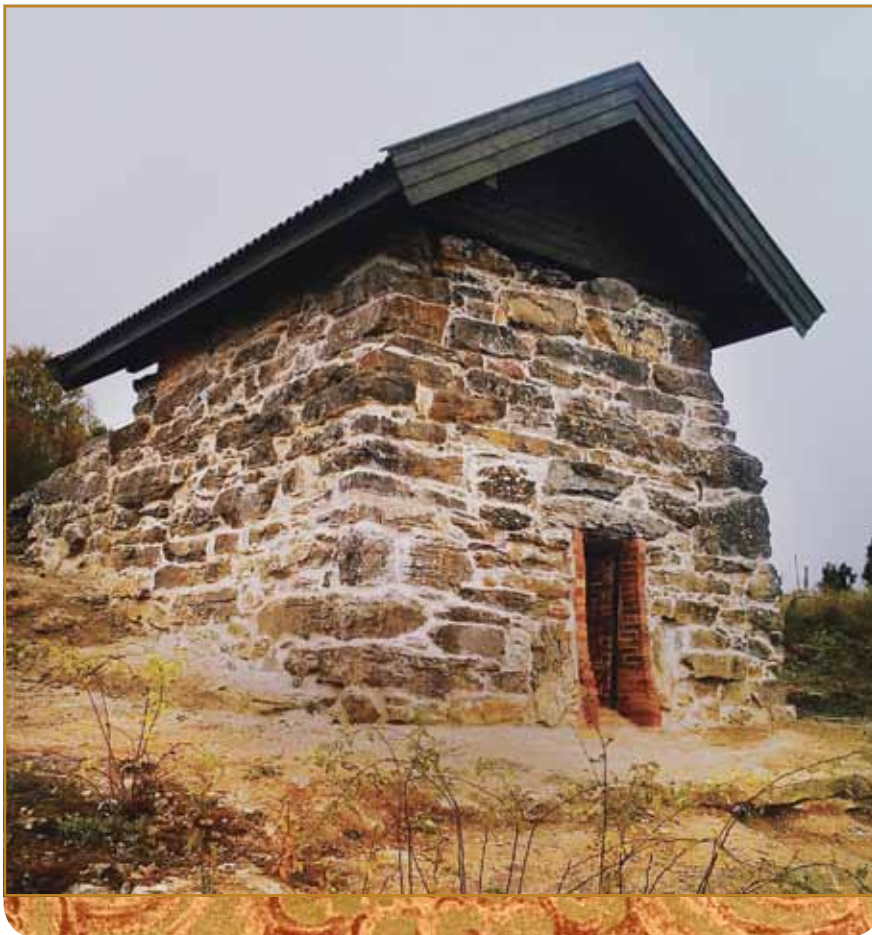
Som man ser, var helsesøsterarbeidet en stor og viktig oppgave, ikke minst i krigens dager.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Foreningens arkiv, protokoller og årsberetninger.

FORFATTEROMTALE

Lillann Aslaksrud er født i Hønefoss 1932. Hun er utdannet barnepleier fra Rikshospitalets barneavdeling, og har praksis først og fremst med omsorg for barn med psykisk utviklingshemming. Hun har vært medlem i Hønefoss Sanitetsforening siden 1951, da hun var "tante" på feriekolonien "Soria Moria". Hun har vært foreningens leder siden 2002.

Kalkovnen er ferdig restaurert og har fått et beskyttende tak over. Dette taket kan heises vekk hvis ønskelig. Vi ser også ileggsåpningen.

Kalkovnen på Stein gård

Det er bygd mange kalkovner eller bondekalkovner rundt om i landet. Den første kalkovnen vi kjenner i Norge er fra Værnes Kirke i Trøndelag.

Kullrestene dateres til
1250–1300 e. Kr.

Jan Fredrik Hornemann

Det var vanlig å finne rester etter en kalkovn i nærheten av en steinkirke. På Stein har vi en kalkovn ikke langt fra kirkeruinene på gården. Men denne kalkovnen er bygget på 17- eller 18-hundretallet. Hvor har den kalkovnen stått som kanskje ble bygget samtidig med at kirken ble bygget på Stein? Kirken ble bygget sent på 1100-tallet.

Kalk ble tidlig brukt i Norge

Vi kan lese i boken til Kjell H. Kittelsen at kalk ble brukt på 1100-tallet i Norge. Snorre nevner i Harald Hårfagres saga om anvendelse av kalk i en stor gravhaug i Namdalen. Ble det benyttet kalk da kirken på Stein ble bygget? Det er sannsynlig. Men hvor var kalkovnen plassert? Den som nå står på Stein er alt for ny til det, og området bærer ikke preg av å ha en gammel ovn i nærheten. Flere jeg har snakket med, antyder at det er en annen plass på gården hvor kalkovnen kan

ha stått, og da nærmere kirken enn den som står her i dag.

Hvorfor kalkovn på Stein

Hvorfor bygge en kalkovn her på Stein? Svaret er enkelt, det var behov for kalk i flere sammenhenger, blant annet til å lime sammen steiner, kalke vegger og selge kalk til andre. Det var også nyttig som jordforbedringsmiddel. Hele den høyden som gården ligger på, er av kalkstein, og dette beltet strekker seg langt forbi gården. Når råstoffet er her, er det kort vei fra brudd til ovn. Vi ser at hele stranden hvor ovnen står i dag, er brukt som dagbrudd. Geologer jeg har snakket med, sier at denne bergarten har et stort innhold av kalsiumkarbonat, noe som gir meget god kvalitet på kalken. Wikipedia skriver at kalkstein, også kjent under navnet krittstein, er en sedimentær bergart bestående av mineralene kalsitt og aragonitt, som er to forskjellige krystallstrukturer av kalsiumkarbonat. Mange kalksteinsforekomster består av skallfragmenter

fra marine organismer som koraller og poredyr. Så det var naturlig å plassere en kalkovn på Stein.

Finansiering av gjenreisningen

Riksantikvaren, ved Harald Ibenholt og murermester Espen Martinsen fra Nittedal, ble kontaktet, og en gjenreisning ble anbefalt. Men finansieringen? Jo, den ble fullfinansiert med midler fra Riksantikvaren og fra Steinssletta Kulturlandskap. Prislappen ble kr. 580 000. Entreprenør Thorstein Skjaker fra Gran gjorde jobben og Espen Martinsen ble brukt som konsulent. Etter råd fra Riksantikvaren ble det fuget utvendig for å bevare ovnen på best mulig måte mot slagregn og frost. Denne ovnen er nå blant de best bevarte bondekalkovner i Norge.

Framgangsmåten for byggingen

Men hvordan kunne en utvinne kalk av ”gråstein”? Først måtte en ha råvarer, og de var på stedet, så bygge en kalkovn og så brenne steinene. Enkelt?

Øverst til venstre: Kalkovnen i november 2011; den holder på å rase sammen.

Øverst til høyre: Brennkammeret etter at all jord og stein er blitt fjernet. Veggene var så dårlige at de delvis måtte rives ned og bygges opp igjen.

Nederst til venstre: Brennkammeret begynner å ta form. Denne ovnen består av tre lag med stein. Det ytterste av kalkstein, det midterste laget av en bergart som tåler mye varme og det innerste av teglstein. Originalt ble det benyttet leire og sand som bindemiddel mellom steinlagene. Det tålte mye varme. Dette ble også benyttet i restaureringsarbeidet.

Nederst til høyre: Brennkammeret, stort nok til å huse 10–15 stående mennesker.

Alle foto: Jan Fredrik Hornemann.

Nei, det var det ikke! Store heller måtte brytes og bankes til mindre steiner, det var tungt og ressurskrevende. Disse måtte fraktes inn i brennkammeret og bygges inn med en stor bue over der veden skulle ligge. Det måtte lages en slags "romansk bue". Stein ble lagt på stein, både utenfra og ovenfra. Steinene kunne veie opp mot 30–50 kg. Når alle steinene var lagt opp, skulle det stappes inn ved i stort mål i buen under steinene. Dette var vanskelig, varmen skulle være ca. 1 000 grader i ca. tre dager.

Her var det viktig å ha erfarende folk for å gjøre dette riktig. For meget brent eller for lite brent ga dårlig kvalitet på kalken. Når steinene ble varmet opp så mye, ble karbondioksiden borte og gikk over i gassform, og steinene ble omdannet til kalsiumoksid (brent kalk). Ovnen ble etter hvert kald og steinene kunne tas ut. Da var de 40 % lettere og ca. 10 % mindre i volum. Steinene ble rensset for aske og annen forurensing og så knust til fin brent kalk, ferdig til levering.

Ovnens størrelse og beliggenhet

Størrelsen på denne kalkovnen er 5,6x5,0 meter utvendig. Høyden 4,5 meter. Taket kommer i tillegg. Innvendig er brennkammeret 3,2x1,6 meter. Inngangen til brennkammeret er 0,85x1,40 meter.

For å finne denne bondekalkovnen, må en ta av til Nedre Steinsåsen og parkere ved kommunestranden, gå nordover langs Strandveien til enden og gå stien ned til vannet. Det kan være verd turen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Kittelsen, K. H. 2005: Brent kalk. 900 år med kalkbrenning i Asker og Bærum. Asker og Bærum Historielag.
- Muntlige kilder: Johan Fredrik Bockelie, og Bjørn Tore Larsen.

FORFATTEROMTALE

Jan Fredrik Hornemann (f. 1949) er født på Stein gård. Han er gårdbruker og har eid gården siden 1974. Gården overdras 1. januar 2015 til sønnen Henrik. Hornemann er svært interessert i gårdens historie. Han har overvært prøvegravningen av Halfdanshaugen og stått for gjenreising av kalkovnen på Stein. Han arbeider aktivt for kulturlandskapet kombinert med moderne jordbruk og et rikt biologisk mangfold.

Den kooperative familie samlet foran Kolbjørnsrud pensjonat i Eggedal ved siden av borgerstua. Fra venstre bestyrer Anders Nilsen, ekspeditørene Adolf Einarsen, Gudrun Fægri og Ingrid Bratvold (Øveren), sjåfør Hans Engebretsen og filialbestyrer Hans Kjølstad. På lasteplanet sitter Kåre Fægri, rengjøringshjelp Tora Bjerke og styreformann Johan Aronsen. Gutten som klatrer på sidelemmen er Gunnar Fægri.

Hundre års kooperativ handel på Tyristrand

Den kooperative ånd slo tidlig rot i vårt distrikt. Den hadde som forretningsidé at kundene skulle få gode varer til rimelige priser, og at overskuddet skulle pløyas tilbake til bedriften og medlemmene som eide den. Bygninger og butikkform endret seg gjennom tidene, men grunnideen har vist seg liv laga, selv om de idealistiske sider ved handelen har mindre betydning enn i pionertiden.

Asle Gire Dahl

Perioden fra unionsoppløsningen til første verdenskrig går under navnet den nye arbeidstiden i norsk historie. Den er preget av politisk oppvåkning, utbygging og industrialisering. Det gjaldt også vestsiden av Tyrifjorden der to ekspansive bedrifter kom til å prege stedenes utvikling i årene fremover; Skjærdalen Brug og Ringerike Nikkelverk. Den første med moderne kraftverk og papirmaskiner, den andre med like moderne metoder

i bergverksdrift. Begge bedrifter trakk til seg arbeidskraft fra mange deler av landet, og begge drev eksport i stor stil – basert på jernbanetransport.

Skjærdalen bruks arbeiderforening

I 1912 ble Skjærdalen bruks arbeiderforening stiftet med 83 medlemmer, mens det på nikkilverket også ble dannet en forening, i tillegg til de arbeidere som hadde flyttet arbeidsplass, men som var innmeldt i den første. Forman-

nen Ole J. Berg avklarer i et leserbrev spørsmålet om rett medlemskontingent, og nevner at gruvearbeiderforeningen dessuten har innfridd sine forpliktelser overfor den kooperative bevegelse, og står i ferd med å starte en forretning ved verket. I 1913 hadde Bruket flere midlertidige stans, noe som vakte irritasjon og kan ha skapt et større behov for kreditt hos mange, som stedets kjøpmenn hadde vanskelig for å imøtekomme.

Kooperative handelslag

I denne situasjonen holdt Skjærdalen kooperative handelslag konstituerende generalforsamling 7. september samme år, og valgte Ole Thorsen til formann. Han var politisk aktiv og var blant stifterne av Vestre Hole Arbeiderparti et par år etter. Den kooperative ide var til en viss grad kjent, og arbeiderne var vant med å handle "på bok" hos Carl Edvardsen som drev kolonialbutikk i brukets lokaler. Men det tok tid å tegne medlemmer, skaffe kapital og et egnet lokale. Vinteren året etter ble laget stiftet med 72 medlemmer (Tyrstrand samvirkelag 1964), og Handelsregistret forteller at kontor og utsalg var å finne hos Thomas Ask (Askvold) på Snippen (ved kirken), med bestyrer Anders Nilsen bak disken. Ved Nikkelverket kan det ha vært flere som hadde erfaring med denne forretningsformen, og den nye Bergverksloven påla eierne å sørge for viktige samfunstilbud som butikk, bad og forsamlingshus. Nakkerud kooperative handelsforening ble stiftet på samme tid med 100 medlemmer. Gulbrand Hagen ble formann og Kristian Dagfinrud fra Biri var bestyrer. Utsalget lå midt i verksområdet.

Den kooperative ånd

Den nye handelsvirksomheten var et sameie, "litt mitt" var omkvedet den gang som nå. Derfor samlet laget sine medlemmer til fest allerede samme høst. Som taler hadde man sikret seg redaktøren av bladet Kooperatøren, Einar Ruud, fra Kristiania. Han kjente bevegelsen godt og mente at kooperasjonen hadde hatt et småborgelig preg – den skapte veltilfredse middelstandsfolk. Bevegelsen var ikke sosialistisk, alle skulle tjene på å være medlemmer (Ruud 1914). På "Varden" talte han om kooperasjonens nytte og betydning for forbrukerne, og høstet stående applaus (på formannens oppfordring). Siden ble det innslag av bygdas sangkor og bevertning, før hornmusikken spilte opp til dans for de om lag 250 fremmøtte. Dette ble også mønster for fremtidige årsmøter, man gledet seg over fremgang og overskudd og fikk faglig-politisk påfyll. Den kooperative ånd skulle besjele både leverandør og kunder, den kunne sees i form av uforfalskede varer, lojalitet til egen forretning, samhold, medmenneskelighet og solidaritet. Den var tydelig hos flere pionerer i bevegelsen, idealis-

Foto: Utlånt av Inger Svendsrud

Den nye butikken åpnet sine dører 18. mars 1963. Bestyrer Amund Svendsrud ønsker første kunde, Maja Bråthen (f. Haug), velkommen.

ter som ville føre den videre til neste generasjon. I utgangspunktet skulle den være politisk nøytral, men ettersom de politiske skillelinjene ble tydeligere utover i mellomkrigstida, dreide den kooperative bevegelse i sosialistisk retning.

Dyrtid

Begge handelslag kom gjennom etableringsåret med en omsetning på henholdsvis kr. 50 000,- (Skjærdalen) og kr. 42 000,-, en lovende start. Under verdenskrigen økte omsetningen, på Tyrstrand var medlemstallet året etter fordoblet, og man satte av penger til byggefond. Lokalene var for små og huseieren trengte plassen selv. Høsten 1917 ble det besluttet å bygge ny forretningsgård på andre siden av riks-

veien. Det var et dristig foretakende, oppsparte fond måtte brukes på en tid da prisene på materialer og håndverkere var svært høye. Det var rasjonering på matvarer og brensel, og en måtte søke provianteringsrådet om tillatelse til å selge dem. Noen spådde derfor at kooperativen ville bygge seg i hjel. Men første januar 1918 stod huset ferdig til innflytting, uten at laget hadde behovd å ta opp banklån.

Handelslaget på Nakkerud

Handelslaget på Nakkerud disponerte et tømmerhus bak brakkene i Grimelia, hvor det ble solgt alt fra tørrvarer og skotøy til slakt. Bak disken fant man en erfaren bestyrer som blant annet var kjent for å kunne legge sammen tresifrede tall i hodet. Senere overtok

Kooperativen på Tyristrand fulgte med i tiden og anskaffet tidlig lastebil. Bilde viser sjåføren Hans Engebretsen og Ove Kind på veien nedenfor brua over Solbergbekken med nyinvesteringen, en 1921 modell Ford TT (pedalford) med kjennemerket F-3528. Den hadde 4-sylindret motor som gav 22 hk og bensintank under setet. Hans ble kjent som "råkjører" (30-40 km/t) på de smale bygdeveiene.

Per Kolkind jobben. Varer ble solgt for billig pga. maksimalpriser, det ble mye svinn i omsetningen – av og til tyverier – noe rasjonering av matvarer og dyrtid bidro sterkt til. Det ble kjøpt tomt ved svingen nedenfor gamle Grefsrud skole i oktober 1919, det er tydelig at trafikken på verket hadde avtatt og en ville åpne butikk i sentrum av bygda på den andre siden av søstrene Jellums. Prisen var kr. 800 og lagets øvrige penger rakk ikke til noe hus.

Vanskelig etter verdenskrigen

Året etter gikk Falconbridge smelteverk konkurs – den største som til da var åpnet i landet, med mer enn 100 millioner i gjeld. Årsaken var spekulasjoner i kanadiske aksjer, hvor også kjente nordmenn var involvert og mistet mye av formuen. Det var ikke lett å drive kolonialbutikk i kjølvannet av verdenkrigen, da prisene var høye mens inntektene plutselig avtok etter konkursen. Regnskapene for 1920-21 ført i pennen av formann Iver K. Gotheim viser svak omsetning og synkende antall medlemmer. Verket var

stanset og tre år etter så en ingen annen utvei enn å selge tomta til Tyristrand kommune for kr. 300,-. Gotheim var også formann i Buskerud kooperative distriktsforening, og flere andre flyttet med ham til gruvene på Evje. Det hele endte med avvikling da verket stoppet, noe Per og hans familie måtte betale for i årevis. Forretningsgården ble solgt til Mjøndalen Idrettsforening som satte den opp som klubbhytte.

Økonomisk depresjon

Ved krigens utgang ble det i Tyristrand omsatt for kr. 290 000,- som gav et overskudd på kr. 18 735,-. Dette økte fram til 1925. Spekulasjoner og høyt aktivitetsnivå ble gradvis avløst av fallende priser, streiker og arbeidsløshet. Viljen til fornyelse og modernisering var likevel til stede hos styret, de satt i et godt nybygg og i regnskapet for 1925 er det bokført en bil, nedskrevet med kr. 500,-.

De harde årene satte inn, og bunnen ble nådd i 1934 da omsetningen lå på kr. 182 640 og overskuddet var 7 306 kr.

Tilbakebetalingen på kjøp var sunket, men lagets rolle som prisregulator var tydelig. Mange trengende hadde fått noen kroner fra hjelpefondet i den vanskelige tida da kommunen delte ut matlapper i stedet for kontanter. Det ble kamp om kundene, og på Nakkerud hvor det ikke lenger var noe utsalg, foregikk innkjøpsrunden ved at kundene samlet seg i Skolestusvingen og ble kjørt til Tyristrand. Etter handelen ble de skysset tilbake på lasteplanet, endog helt opp til Svenskerud, fortalte Ole Bergan, som var yngste sønn i en familie av ivrige kooperatører. Først i april 1937, da den skiftet navn til Tyristrand Samvirkelag, ble avdeling 2 åpnet i Mogens Finsands hus. Stadig mer av kooperasjonens egenproduserte varer fant veien til hyllene, og laget tegnet aksjer i bakeriet på Hønefoss.

Den sosiale siden

Selv om oppgangen var kommet fant styret det riktig å minne om idegrunnlaget: "Du som går forbi din egen forretning, har ikke du mon tro et lite samvittighetsnag fordi du ikke for deg

og dine sørger for å få del i de gode samvirkefolkene kan høste når de står sammen?” (Tyristrand samvirke­lag 1939). Det er gruppetilhørigheten det spilles på. Årsmøtefestene trakk alltid mye folk, og de ansatte følte seg som en familie. Yrket som ekspeditør hadde høy status og gav øvelse i varebehandling, og høflighet gikk utøverne i blodet. På ønsket om lønnsforhøyelse fra en av dem, svarte bestyreren at det ikke var rom på budsjettet. Å tusen takk, repliserte ekspeditøren. Den årlige sommerturen var et høydepunkt, hvor en med lagets store Chevrolet gjorde utflukter til populære steder i distriktet.

”Innen vårt lag ligger veien åpen for framskrittet, men det gjelder å holde fast det som er bygget opp og slå ned alle forsøk på å skade laget”, sa formann Hans Pettersen på årsmøtet i 1938 (Tyristrand Samvirke­lag 1964 s. 6). Men så kom krigen, og det ble en vanskelig periode for varehandelen. Lastebilen ble rekvirert, mens varevogna på Nakkerud ble gjemt i skogen. Penger var det nok blant folk, men vareutvalget var magert med mange slags erstatninger. Da freden kom, var det fremdeles nødvendig å opprettholde rasjonering på en rekke matvarer, og først i begynnelsen av 1950-årene kom den positive utviklingen med økt omsetning. Det ble besluttet å bygge på butikken med hybler og lagerrom.

Kneika

I 1955 startet imidlertid problemene. Bestyrer J. W. Jakobsen sa opp etter ti års tjeneste og ble etterfulgt av Johan Strid. Samtidig leide avd. 2 seg inn i ledige lokaler hos Hans Loe. Bestyrer

Trygve Gjerald fulgte ikke med på flyttingen, men fortsatte egen forretning på samme sted, mens Hans Engebretsen overtok som sjef for filialen. De økonomiske innstramminger for næringslivet gjorde det dyrere å betjene lån, og årene etter ble preget av usikkerhet. Sterkere konkurranse fra H.J. Kind som førte flere kjente merkevarer enn hva samvirke­laget gjorde, viste seg på omsetningen, og noen personalsaker virket også forstyrrende på samholdet. Styret måtte be om konsulenthjelp fra NKL.

Den nye bestyreren, Amund Svendsrud, fikk i 1959 jobben som ryddegutt. Han ble et energisk tilskudd til staben, og året etter kunne samvirke­laget avholde Tyristrands første billigsalg. Tiltaket trakk mange kunder, men det ble ikke gjort for å øke populariteten, det var nødvendig av økonomiske årsaker. Store nedskrivninger av lageret viser at en satt inne med mye ukurante varer. En lørdagsnatt i februar 1962 ble hovedbygget flammes rovt, lykkeligvis uten at folk oppholdt seg der. I løpet av ei uke hadde man ordnet med en provisorisk butikk i nærheten og med stor innsats fra stab og medlemmer kunne laget ta i bruk et moderne forretningsbygg ett år etter brannen.

Modernisering

Omsetningen økte raskt, og høsten 1966 åpnet Ringerike Samvirke­lag som det nå het, avd. 15 på Nakkerud under eget tak. Det var et seksjonshus fra Moelven på 144 kvm, med Magne Bakke som bestyrer. I tråd med utviklingen i bransjen var dette en selv betjeningsbutikk.

Det ideologiske grunnlag for driften ved samvirke­lagene ble gradvis svakere, kundene følte seg friere mht. hvor de skulle gjøre sine innkjøp – noe utbredelsen av personbiler også bidro til. Vareutvalg, kvalitet og pris ble avgjørende. I første del av historien lå kjøpsutbyttet på 5 % (1924) - mens det etter sammenslåingen til Ringerike Samvirke­lag ble redusert til 1 %. Det motiverte ikke til mer handel, særlig ikke i de mindre avdelingene. Filialen på Fegri ble nedlagt og samvirke­laget begynte å konkurrere med seg selv med utsalg i flere størrelser. Mange kunder reiste til Domus i Hønengata etter at det ble etablert i storkommunen. På Nakkerud var det i begynnelsen av 1980-årene bare en nærbutikk, som bygdefolk dessverre støttet for lite opp om, og nedleggelsen skjedde i 2002.

Krevende å være bestyrer

Stillingen som bestyrer av et samvirke­lag var krevende. Man skulle utføre sitt arbeid i offentlighet, med årlige vurderinger av driften fra medlemmenes side. Ofte ble det lange dager. Det øvrige personalet hadde mer regulert arbeidstid, og lønningene lå ofte høyere enn hva de private kunne tilby. For alle gjaldt det at stillingene fungerte som opplæring som gav grunnlag for å søke nye jobber eller starte egen forretning, noe flere av bestyrerne gjorde. Fordelene med å handle i samvirke­regi er redusert, men i kjølvannet av sentraliseringen er bygninger og utstyr modernisert – slik utviklingen har vært i mange bransjer. I 2012 stod Prix klar på sagtomta, nå utvidet til X-tra – et varehus som viser at kooperativ handel har sin fulle berettigelse i det nye hundreår.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Hønefoss og Oplands Socialdemokrat 27.02.1914, registrert i NKLs arkiv, Riksarkivet RA/PA – 1394/F.
- Hønefoss og Oplands Socialdemokrat 02.11.1914.
- Hønefoss og Oplands Socialdemokrat 05.07.1915.
- Ruud, E. 1914: Kristiania Kooperative selskap gjennom 20 år. Kristiania.
- Tyristrand samvirke­lag 1939: Hefte ved 25-årsjubileet.
- Tyristrand samvirke­lag 1964: Et halvt århundre. Jubileumshefte.

FORFATTEROMTALE

Asle Gire Dahl (f. 1942) er bosatt på Nakkerud. Han er utdannet ved Universitetet i Oslo og er dr. polit. I perioden 1971–79 var han lektor i læremiddel­pedagogikk ved Bergen Lærerhøgskole. Fra 1995 har han vært dosent, senere professor i pedagogikk og fagdidaktikk ved Høgskolen i Buskerud. Han har blant annet utgitt bøkene Mediakunnskap (1984) og Mediapedagogikk (1988). Dahl har vært bidragsyter i tidligere numre av Heftet Ringerike. Han har vært styremedlem i Nakkerud og Tyristrand Historielag.

President Irmelin Kårbø deler ut PHF til Arve Frydenlund 25. november 2010.

Rotaryklubber på Ringerike

Hønefoss Rotary Klubb ble stiftet – eller chartret som det heter på rotaryspråket – i 1948.

Etter hvert ble det etablert tre klubber, men etter en fusjon i 2013, har vi i dag to klubber i byen.

Ragnvald Lien

Stedet for de ukentlige møtene i begge klubber er på Comfort Hotel Ringerike i sentrum, og klubbene rekrutterer medlemmer med bosted i både Ringerike og Hole kommuner. Flere møter holdes også på bedrifter i regionen. Dette er helt i tråd med Rotarys grunntanker slik de ble formulert i starten og senere ble videreutviklet. Se sitat fra jubileumsrapport for Hønefoss Øst (Garberg 1999):

Det var en gang, som det heter i eventyrene. Det var en gang en sakfører i Chicago som savnet venner og bekjente å drøfte tidens spørsmål med.

Hans navn var Paul Harris. Han kalte i 1905 sammen noen utvalgte menn fra forskjellige yrker i den hensikt å fremme vennskapelig kontakt til felles fordel. Meget snart ble den idealistiske side sterkere markert, og klubben gikk over til ren servicevirksomhet. Siden vervene i klubben roterte, ble den kalt Rotary. Tiltaket har ført til dannelsen av Rotary International som i dag omfatter over 26 000 klubber med over 1,1 million medlemmer. En eventyrlig utvikling.

Noen medlemmer er redde for at antall klubber og medlemmer skal bli redu-

sert på grunn av at rekrutteringen ikke er god nok. På verdensbasis er dette ikke tilfellet: I 2013 var antallet klubber 34 000 og antallet medlemmer 1,2 millioner (Norsk Rotary Forum 2013). Antall klubber har altså økt med 30 % de siste 15 år, mens antall medlemmer har økt med ca 10 %. Målsettingen på verdensbasis i 2015 er 1,3 millioner medlemmer.

Paul Harris' navn er fortsatt knyttet til Rotary og kanskje spesielt til utdeling av Paul Harris Fellow Recognition (PHF) som tildeles ikke-rotarianere og rotarianere for samfunnsgagnlig

Else Marie Abelgård fikk tildelt PHF av president Geir Salomonsen 10.12.2009.

arbeid eller for rotarianeres virke i Rotary. Æresbevisningen er enkel i innhold, den består av et sertifikat og en jakkeknapp, men har fortsatt status i oppfattelse og mening.

Hva er Rotary?

Essensen i rotarianeres tenkesett finner vi i «Rotarys formål» (se faktaboks). Rotary er et nettverk av medlemmer med mål om å yte humanitære tjenester til mennesker i klubbens lokalsamfunn og å arbeide for internasjonal fred og forståelse på tvers av landegrensar. Medlemmene slutter seg til Rotary på grunn av innsatsmulighet i de samfunns-gagnlige prosjekter, muligheter til selvutvikling og endelig en nettverksbyggende, sosial side. Rotarys ønske er i kortform «Service above Self» oversatt til «Å gagne andre». Når medlemmet oppnår den erkjennelsen, er han eller hun ikke bare et medlem, men en ekte rotarianer.

Rotary gjennomfører hvert år mange tusen små og store prosjekter til beste for menneskeheten. Sitt største langsiktige prosjekt noensinne startet Rotary i 1985 da organisasjonen tok initiativ til å utrydde polio. Rotary fikk de store helseorganisasjoner i verden med seg i dette ambisiøse prosjektet som går under navnet PolioPlus. I dag er polio nesten helt utryddet takket være iherdig innsats av rotarianere og andre verden over.

PAUL HARRIS FELLOW RECOGNITION TIL LOKALE ILDSJELER

Solveig Wikdal Busund, 1996, for arbeidet med lokalt musikkliv og som dirigent for Ullerål Pikekor.

Julie Kristine Wærnes, 1997, for sitt arbeid i Frelsesarmeen totalt og som leder for Frelsesarmeen i Hønefoss. Julie Kristine Wærnes hadde i 35 år gjort en uselvisk innsats for andre - i sannhet "Service above Self".

Karen Egge Frog, 1997, for et langt liv som svært aktiv innen musikklivet på Ringerike. Organist (startet i Ask kapell som 15-åring) og kordirigent for en rekke kor.

Ole Jørgen Moe, 1998, for sitt lokale engasjement for barneavdelingen ved Ringerike Sykehus og for sitt engasjement for syke og vanskeligstilte barn i Romania.

Frank Otterbech, 2003, for lokalhistorisk arbeid. Han har vært en av ildsjelene bak Genealogisk Datasentral Ringerike (GDSR) og Ringerike Skolemuseum og vært formann i Ringerike Historielag.

Rolf Gandrud, 2004, for sin innsats i Frivillighetsarbeidet. Dette er primært for eksternt virksomhet selv om Gandrud var medlem i Hønefoss-Øst RK fram til 2014, og rotaryklubbene er blant eierorganisasjonene i Frivilligsentralen.

Daoud Kandela, 2004, for sitt arbeid som anestesilege og med smertelindring i Hospiceavdelingen på Austjord. Hans innsats har bidratt til at mennesker blir møtt med omsorg i livets forskjellige faser.

Otto Frydenlund, 2006, for lokalhistorisk arbeid. Han har utarbeidet flere bind av «Finnefjordingen» som omhandler Åsa historie og har arbeidet med flyfotoregrering i Ringerike og Hole.

Olaug Larsen, 2007, for sitt arbeid gjennom 20 år med «Busserullgjengen» – en sang-musikk-dansegruppe bestående av omkring ti psykisk utviklingshemmede utøvere.

Kari Maartmann-Moe og Bror Andersen, 2009, som hedersbevis for sitt arbeid med utvikling av kulturlivet i distriktet og spesielt Hønefoss by.

Else Marie Abelgård, 2009, for aktivt lokalhistorisk arbeid. Hun var blant annet stifter og leder i Soknedalen lokalhistoriske forening og leder for markering av 100-årsminnet for Ringeriksdikteren Elling M. Solheims fødsel.

Arve Frydenlund, 2010, er en ekte ildsjel som blant annet er/har vært primus motor i oppbyggingen av "Kjerratmuseet i Åsa", stifter og leder i "Foreningen Kjerratmuseet" og hyppig benyttet foredragsholder.

Arne Sund, 2010, Inger-Helen og Tor Wien, 2011, for arbeidet med å intervju, ta opp og redigere videoer der kjente Hønefoss-beboere forteller om vår nære historie.

Cecilie Laeskogen og Tord Moe Laeskogen, 2011, for samfunnsnyttig arbeid. Som vertskap på Sundvolden Hotel gjorde de en stor innsats etter tragedien på Utøya i 2011 og ved storbrannen på Vik noen år tidligere.

Astrid Johnsrud, 2013, for en særskilt innsats som politiker i fylkeskommunen, for stort engasjement for å sikre distriktet gode lokalsykehustjenester gjennom Venner av Ringerike Sykehus.

Svein Gulbrandsen, 2013, for i en årrekke å ha lagt ned et betydelig arbeid for å gi gode forhold i Nordmarka for friluftsfolk.

Frode Lafton, 2013, som kaptein for HBK, og for hans engasjement for å gagne andre og være en rollefigur og forbilde for distriktet.

Gudmund Bakke, 2013, for enestående innsats i folkeopplysningens tjeneste. Dette gjelder både som forfatter av bygdebøkene for Hole kommune i seks bind, og ved å ha holdt 120 foredrag og guidet ca 20 lokalhistoriske vandreturer de siste 15 år.

Annlaug Nielsen og Lisbet Palerud, 2014, for etablering og drift av Fontenehuset i Hønefoss. Dette er et lavterskeltilbud for brukere med psykiske problemer.

ROTARYS FORMÅL

Rotarys mål er å gagne andre.
Dette mål søker vi å nå gjennom:

1. Å lære våre medmennesker å kjenne.
2. Å stille høye etiske krav til oss selv i yrke og samfunnsliv, og å vise respekt og forståelse for alt nyttig arbeid.
3. Å søke å virkeliggjøre Rotarys idealer i vårt privatliv, yrkesliv og som samfunnsborgere.
4. Å arbeide for internasjonal forståelse og fred gjennom vennskap over landegrensler mellom mennesker fra alle yrker.

Utdeling av PHF til Karen Egge Frog og Julie Kristine Wærnes i 1997.

Foto: Hønefoss-Ringerike Rotaryklubb's bilearkiv.

Medlemssammensetningen bygger på prinsippet om å ha ett medlem fra hvert yrke eller næring. Klubben skal representere et tverrsnitt av yrkes- og samfunnslivet i det lokalsamfunnet klubben er en del av. Enhver rotarianer har tradisjonelt en yrkesklassifikasjon, og representerer dette yrket/bransjen i Rotary.

Yrkesklassifikasjonene byr på store utfordringer, yrkeslivet har gjennomgått kolossale endringer siden 1905. Likeledes er det store endringer hva medlemmenes yrkes- og bransjetilhørighet angår. Mens man tidligere for eksempel var smed og laugsmedlem i generasjoner, kan man nå praktisere som brønnborer i starten av yrkeslivet og avslutte sin yrkeskarriere som plattformsjef. Et levende yrkesklassifikasjonsregister krever årlig oppdatering, både med hensyn til status for eksisterende medlemmer og for å dekke

tverrsnittet av yrker i lokalsamfunnet ved nyrekruttering.

Det har tradisjonelt vært møteplikt i Rotary. Alle klubber plikter å holde ett møte hver uke, og enhver rotarianer plikter å delta på møtene. Du kan overholde møteplikten ved å besøke andre klubber. Som rotarianer har du rett til å møte i alle rotaryklubber over hele verden. Dette gir fantastiske muligheter til nye yrkesmessige impulser og verdifulle bekjentskaper. Møteplikten har etter hvert blitt utvannet, og klubbene tar hensyn til at moderne mennesker har flere forpliktelser som noen ganger må prioriteres foran Rotary.

Alle verv i Rotary "roterer" slik at verdenspresident, distriktsguvernører, klubbpresidenter og komiteer på distrikts- og klubbplan byttes ut hvert år. Rotaryåret går fra 1. juli til 30. juni neste år.

Fusjonsforhandlinger 2012–13

Rotary er på lik linje med andre organisasjoner i den situasjon at det er krevende å sikre rekruttering av nye og aktive medlemmer, og klubbmedlemmenes gjennomsnittsalder er stadig stigende. De tre klubbene hadde samlet ca. 120 medlemmer. Møtedeltakelsen var på +/- 50 %. De tre klubbene konkurrerte om samfunnsnyttige prosjekter, om de samme foredragsholdere og besøk til de samme bedriftene.

Det oppsto behov for en konsolidering, og møter ble avholdt fra oktober 2012 til mars 2013 med deltakere fra Hønefoss RK: Geir Fuglum, Sigurd Huseby, Svein Jørgensen, Jan Thorleif Lafton og Arild Odden; fra Hønefoss-Øst RK: Harald Bjørgo, Inger-Marie Schytte Blix og Ragnvald Lien og fra Ringerike RK: Carl Fr. Lindeman, Claus Simonsen og Ann Skadsdammen. Alle klubbene hadde hatt interne prosesser

DISSE KLUBBENE FANTES PÅ RINGERIKE FRAM TIL 1. JULI 2013

Klubbens navn	Stiftelsesdato	Fadderklubb	Charterpresident
Hønefoss	13. mai 1948	Oslo	Arne Jørstad
Hønefoss-Øst	19. mai 1969	Hønefoss	Sigmund Amundsen
Ringerike	6. mars 1986	Hønefoss	Ole Bjøralt

med hensyn til eventuell fusjon av de tre rotaryklubbene. Komiteens mandat var å utrede alternativet med én klubb. Målsettingen var å være klar for eventuell fusjon innen juni 2013.

Navnet på den fusjonerte klubben var av de mange spørsmål som måtte avklares. Det burde speile distriktet Ringerike og Hole. Fusjonskomiteens forslag til navn ble Hønefoss-Ringerike Rotaryklubb. Dette kunne forsvares ut fra at Hønefoss er charterklubb. Ettersom man opprettholder navnet på eldste klubb, vil charterdato 13. mai 1948 kunne videreføres.

Resultat

Fusjonsprosessen ble avsluttet våren 2013 ved at de to klubbene Hønefoss og Ringerike gikk sammen til Hønefoss-Ringerike Rotaryklubb. Hønefoss-Øst Rotaryklubb valgte å fortsette som en separat klubb. Mens flertallet for fusjon var klart i de to første klubbene, ble det altså motsatt i Hønefoss-Øst RK.

Mange talte for og så verdien av et samarbeid, men valgte i denne omgang å fortsette alene som en livskraftig klubb med godt miljø og med 45 telende medlemmer. Som motargument mot dannelsen av en stor samlet klubb, fremførte flere at en slik klubb kan bli for stor med hensyn til å skape det gode indre miljøet som medlemmene ønsker.

Tiden vil vise om det er mulig å opprettholde medlemstall og aktivitet i to klubber.

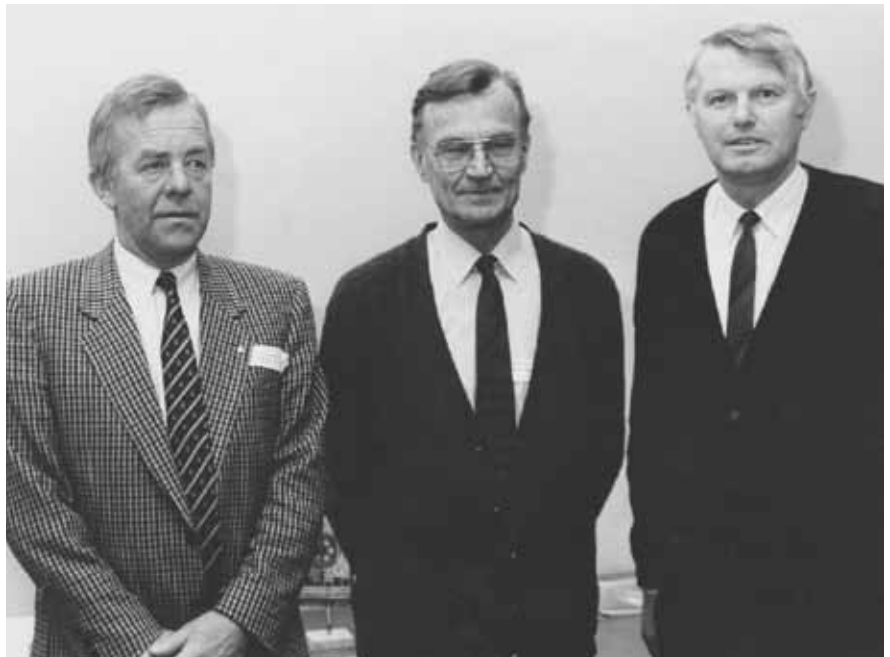

Foto: Paul Aasnæss.

De tre innkommende presidenter Carl August Mohn, Ringerike RK, Ola Rygh, Hønefoss RK og Arnfinn Lundem, Hønefoss-Øst RK på Sundvolden i februar 1990. Bildet sto i Ringerikes Blad 6.2.1990.

Foto: Imelin Kåhø.

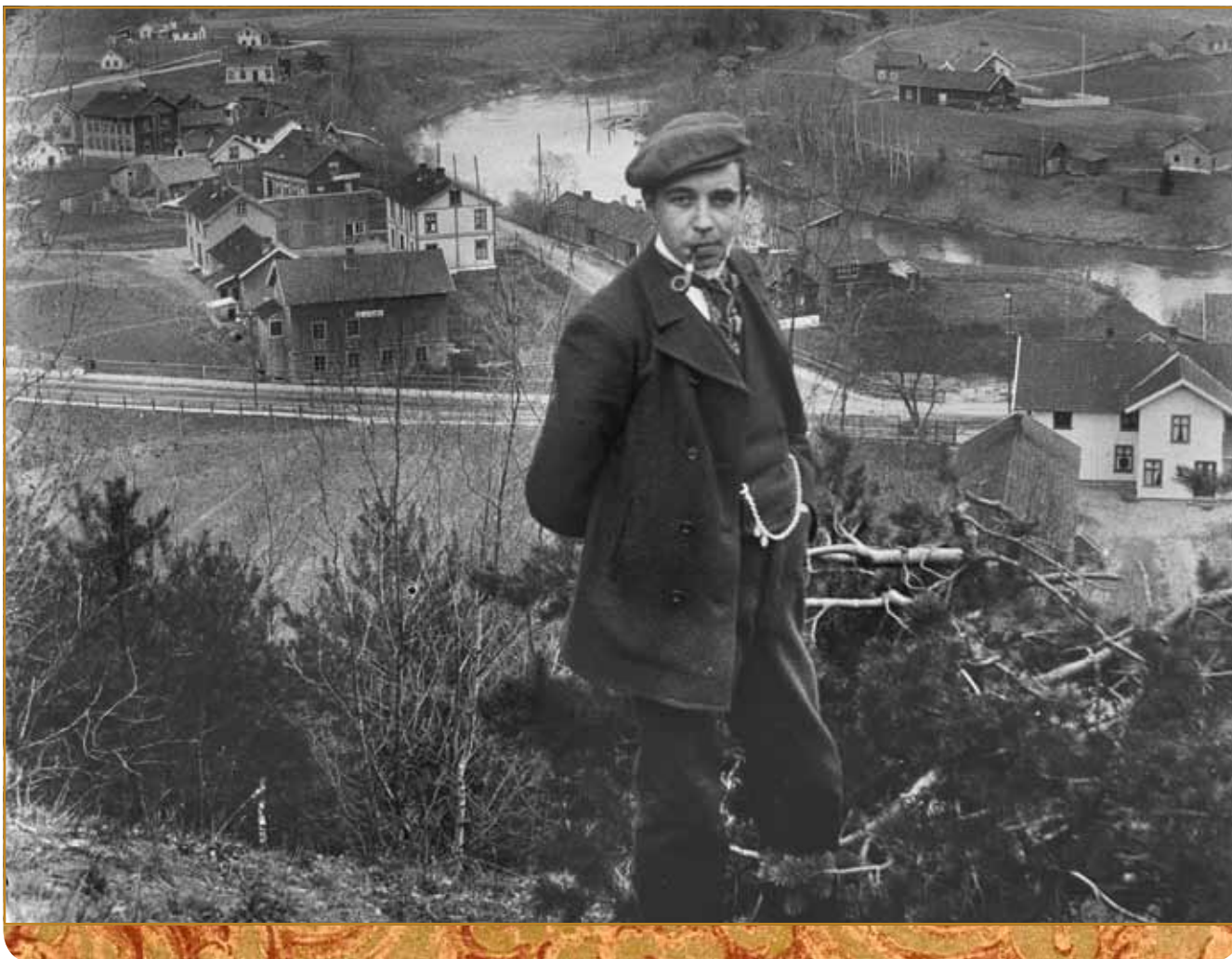
Sentrale personer i fusjonsarbeidet 2013: Ann Skadsdammen, Ringerike RK, Jan Thorleif Lafton, Hønefoss RK og Svein Jørgensen, Hønefoss RK. Jan Thorleif Lafton ble Hønefoss-Ringerike Rotaryklubbs første president. Bildet sto i Ringerikes Blad 19.09.2013.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Garberg, B. 1999: Hønefoss-Øst Rotary Klubb 1969–1999. Jubileumsberetning.
- Harsson, B. G. 2009: Hønefoss-Øst Rotary Klubb 1999–2009. Jubileumsberetning.
- Klubbenes foto- og tekstarkiv.
- Møtereferater fra fusjonsforhandlinger 2012–13.
- Norsk Rotary Forum 2009: Norsk Rotary Håndbok. Håndbok og matrikkel 2009–11.
- Norsk Rotary Forum 2013: Fakta om Rotary. Norsk Rotary Forums Kommunikasjonskomité.
- Aasnæss, P. 1998: Hønefoss Rotary klubbs 50-års jubileumsskrift.

FORFATTEROMTALE

Ragnvald Lien (f. 1951) er rektor ved Ringerike videregående skole siden 2009. Han har vært medlem av redaksjonen i Heftet Ringerike fra 2010, og har utført tilsvarende lokalhistorisk arbeid med flere bidrag i Dalen vår og i Hringariki. Lien er rotarymedlem siden 2005 og var president for Hønefoss-Øst Rotaryklubb året 2013–14.

Utsikt mot Glåmhaugen og Randselva fra St.Hanshaugen. Personen på bildet er ukjent.

Glåmhaugen

– det lokale møtestedet som ble borte?

Artikkelen har som utgangspunkt en undersøkelse på Nordsida i Hønefoss i området ved krysset Ullerålgata/Gullagata, som forfatteren gjennomførte i april/mai 2013. Undersøkelsen skulle klarlegge sammenhengen mellom stedsnavnet som var valgt av menneskene i området, og hvilken funksjon og betydning navnet og stedet har hatt og fortsatt har.

Tom Sverre Kristiansen

Forfatteren har sterk tilknytning til det nevnte området idet han bodde i den nærliggende Prinsens gate fra han var 8 til han var 20 år gammel, og det han ville finne ut, var om det nevnte veikrysset hadde noe spesifikt navn. Videre var han interessert i å finne ut hva navnet betyr. Til slutt ønsket han å finne ut hvilken

betydning stedet kan ha hatt og eventuelt fortsatt har for samhandling og kommunikasjon mennesker imellom, altså for det daglige livet i området.

Gjennomfartsåren gjennom Hønefoss og nordover mot Hen og Ådalen, og videre mot Valdres, samt Jevnaker og Hadeland, har gått over en trase

som samsvarer nokså godt med der Ullerålgata ligger i dag, eller Ullerålsveien som navnet var i tidligere tider. Dette er med andre ord en svært gammel ferdselsåre. Veien ned mot Holttangen er imidlertid yngre. Denne gata heter Gullagata, og for mange år siden var navnet på denne unike tangen, Gullatangen.

Valg av navn

Valget av navn på stedet har naturligvis skjedd gjennom en lang prosess. Det har sannsynligvis ikke vært noe som enkeltpersoner bevisst har valgt ved en datofestet avgjørelse. Denne prosessen har omhandlet samspillet over tid mellom mennesker i dette spesifikke naturgitte og kulturelle miljøet. Dette kan sies å ha skjedd i en sosioøkologisk sammenheng der sosialpsykologiske og sosiologiske mekanismer har vært i funksjon, altså et dialektisk samspill og kommunikasjon mellom mennesker i et bestemt nærmiljø der et enkelt sted/plass er tildelt et navn/en betegnelse som sier noe om stedets viktigste funksjoner.

Mottatt informasjon

Ved søk i aktuelle bøker som omhandler Hønefoss bys historie fant vi ingen betegnelse eller navn på det aktuelle området. I Hønefossboka annet bind, er Ullerålsvegen og Gullatangen nevnt på sidene 120 og 121, mens Glåmhaugen ikke er nevnt. På side 279 er det et bilde der vi kan se bebyggelsen i Ullerålsveien og sannsynligvis selve Glåmhaugen, men dette navnet er ikke nevnt.

Ved besøk på Oppmålingskontoret i Ringerike fikk vi bekreftet, ved besiktigelse av gamle kart, at Ulleråls-gata var gjennomfartsvei i nordre bydel før Høneengata. Ellers fant vi ingen spesifikk benevnelse på veikrysset Ulleråls-gata/Gullagata.

Fra Kartverket fikk vi tilsendt kopi av et kart fra ca. 1827, revidert i 1860. På dette kartet går det frem at Ulleråls-gata var hovedgjennomfartsåren i nordre bydel; dog er ikke gatenavnet nevnt. Videre viser kartet intet spesifikt navn på stedet vi søker etter. Holttangen er benevnt som Thangen.

I en samtale med et medlem av Ringerike Historielag, fikk vi bekreftet at Ulleråls-gata var gjennomfartsveien i nordre bydel før Høneengata ble anlagt. Noe spesifikt navn på vårt aktuelle sted/veikryss var ukjent.

Ved søk på nettet fant vi via Google 9280 nettsted med navnet Glåmhaugen, og ingen med navnet Glomhaugen, men ingen var i Hønefoss. Ved søk på nettutgaven av Hefte Ringerike var det ingen tilslag på Glomhaugen eller Glåmhaugen.

Resultater

Resultatene fra spørre-/intervjuundersøkelsen kan deles i to; de kvantitative resultatene og de mer kvalitative resultatene fra intervjuene. De kvantitative resultatene viste at av 30 personer som ble intervjuet i tråd med det benyttede spørreskjema, svarte ti personer at de både kjente til navnet Glåmhaugen og at navnet betyr å glåme, glane, se ut-over. Av disse var det tre kvinner og sju menn. Personenes alder varierte fra noe over 40 år til nesten 90. Videre hadde de bodd i samme hus eller i det aktuelle området i over 40 år, utenom en mann som hadde bodd der i 32 år.

Når det gjelder de som svarte at de kjente navnet Glåmhaugen, men ikke kjente til betydningen av navnet eller opprinnelsen til det, svarte ni personer bekreftende på dette. Her var det fire kvinner og fem menn. Deres alder varierte fra 60 og til nesten 90 år, og de hadde bodd i området i over 50 år, utenom en mann som hadde en botid på 37 år.

Den tredje gruppen av personer var de som ikke kjente til noe navn på det aktuelle området/stedet/veikrysset der

METODE

Vi tenker at et bredt spekter av undersøkelsesmetoder er hensiktsmessige for best mulig å kartlegge problemstillingen. Derfor er følgende metoder valgt for informasjonsinnhenting ved gjennomføringen av denne undersøkelsen:

- 1) Søk i litteratur som omhandler nordre bydeler i Hønefoss.
- 2) Innhenting av informasjon fra Oppmålingskontoret i Ringerike.
- 3) Innhenting av informasjon fra Kartverket.
- 4) Innhenting av informasjon fra Ringerike Historielag.
- 5) Innhenting av informasjon fra ulike nettsteder.
- 6) Gjennomføring av intervjuundersøkelse av personer i stedets nærmiljø. Dette ble gjennomført i løpet av april og mai i 2013 ved samtale med folk der de bor.

Lavtlyfoto: NIRA/Frank Tverran.

Gullagata og Ullerålgata møtes eller krysser hverandre. Dette var 11 personer fordelt på fire kvinner og sju menn. Alderen til disse personene varierte fra 20 til 60 år. Deres botid i området var radikalt mye kortere enn de to foregående gruppene; nemlig mellom 0 år og 40 år, med unntak av to personer som hadde bodd i området i henholdsvis 43 år og 50 år.

Beskrivelser

Av kvalitative funn knyttet til Glåmhaugen, kom det frem ulike beskrivelser som sier noe om hvilken betydning stedet har hatt for det sosiale samkvem i området. Det er også beskrivelser av stedet knyttet til mennesker som kom reisende. Det kunne for eksempel være tjenestejenter som kom reisende fra Valdres og som stoppet på Glåmhaugen og ble stående og glåme utover. Dette kunne være rundt århundreskiftet 1900. På den tiden var det sannsynligvis bedre utsikt i flere retninger på grunn av færre hus. Det å glåme er altså et ord som betyr å glane, glo, se grundig utover. Ordet brukes blant annet i Hedmark, og er kjent andre steder, blant annet i Ådalen.

Møtested

Sosialt har Glåmhaugen vært et viktig møtested. Ungdommer pleide å møtes der og prate. Noen hadde Glåmhaugen som et utgangspunkt for ulike former for lek. De kunne leke for eksempel politi og røvere, og gjemme seg i de mange uthusene i området.

Når mennene kom fra jobb, gjerne ved femtiden om ettermiddagen, stoppet de på Glåmhaugen og pratet med kjente, enten de jobbet ved samme bedrift eller forskjellige bedrifter. For det fantes jo flere bedrifter i området på for eksempel 50- og 60-tallet. Så gikk de hjem til middag, som konene hadde tilberedt.

Glåmhaugen var også et samlingspunkt for eksempel på 17. mai før man gikk videre ned i byen. Der traff man kjent-folk. Deretter gikk man i samlet flokk mot byen; mot Nordsia og Sørsia.

Glåmhaugen har vært gjenstand for flere bilkollisjoner. Det har nok skjedd flere ganger at biler har kollidert med hverandre, og at biler har kjørt inn i gjerder, stolper og andre hindringer. Navnet kollisjonshjørnet ble blant

Kart: Kartverket. Amtskart 29, Buskerud 1899 (utsnitt).

Glåmhaugen, krysset Ullerålgate/Gullagata, er merket med fylt sirkel. Overmannsund bru, som vises på kartet, ble revet i 1903 og erstattet med Vesterntangbrua som på kartet vises planlagt med stiplet strek.

annet ofte nevnt. Muligens kjørte folk fortere i villagater på 50-, 60- og 70-tallet enn vi gjør i dag.

Diskusjon

Resultatene fra intervjuundersøkelsen kan deles i tre, og hver av delene utgjør svært nær en tredel av svarene. En slik tredeling er ofte typisk for slike undersøkelser, så dette kan tolkes i retning av at vår aktuelle undersøkelse er ganske representativ for det som hadde blitt resultatet hvis vi hadde spurt samtlige beboere i et større område rundt Glåmhaugen.

Undersøkelsen gir klare svar på at både alder på personer og særlig botid i området, synes å ha meget stor betydning for om folk kjenner navnet Glåmhaugen, og i særlig grad om de kjenner betydningen av navnet. Dette kom tydeligst frem ved at personer som hadde bodd i området i kortere tid enn 35 til 40 år hverken kjente navnet Glåmhaugen eller betydningen av det. Dette betyr at svært mange av de som har flyttet inn i området etter ca. 1975 sannsynligvis ikke kjenner navnet.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hvilke forhold som tydeligst har bidratt til at dette stedsnavnet i mindre og mindre grad blir brukt, og glemmes mer

og mer. Vi tror det er mange faktorer som er årsak til dette; altså at det er en multifaktoriell årsakssammenheng slik som sosialpsykologisk viten kan hevde. Nemlig at det i alle sosiale situasjoner ikke er tilstrekkelig å se på en faktor for å forstå situasjonen. Derfor er det viktig å vurdere flere faktorer i en gitt situasjon som for eksempel hvilke personer som er der og hva slags transportmiddel de bruker, formålet de har med å være der, karakteristiske trekk ved stedet, og hvilke forhold personene har til det sosiale nettverket i området; det vil si hvorledes relasjonssystemet er. Med andre ord om de er tilreisende eller naboer eller tilhører et annet sosialt nettverk etc.

Av enkeltfaktorer kan følgende ha stor betydning; nemlig det faktum at vesentlig flere kjører bil i våre dager enn før. Dermed møtes man ikke ansikt til ansikt og kan stoppe og slå av en prat slik man kan når man sykler eller spaserer. Rutinen med å stoppe på Glåmhaugen blir da naturlig nok borte. Dette bidrar også til at tradisjonelle navn som for eksempel Glåmhaugen ikke blir videreformidlet til nye generasjoner eller til folk som flytter inn i området. Med andre ord er den funksjonelle betydningen av en slik sosial møteplass som Glåmhaugen en gang var, gradvis

reduisert. Men om det som et sosialt møtested er blitt helt borte, er ikke sikkert; men sannsynligvis mer normalisert som et hvilket som helst sted der folk møtes tilfeldig.

Oppsummering og konklusjon

Det er gjennomført en intervjuundersøkelse av 30 personer bosatt i det aktuelle området. I hovedsak kjente de som har bodd i området i kortere tid enn ca. 40 år, altså innflyttet etter ca. 1973, ikke til navnet Glåmhaugen. Gjennomsnittsalderen på disse personene var ca. 40 år.

Av de som hadde bodd i området i mer enn ca. 40 år, altså fra før ca. 1973, kjente de aller fleste til navnet Glåmhaugen, men kun halvparten kjente betydningen av navnet. Gjennomsnittsalderen på disse personene var noe over 60 år.

Det kom frem at botid og alder hadde en vesentlig betydning for å ha kjennskap til navnet og betydningen av det. Vi kan anta at relasjonssystemet mellom personene i området har hatt stor betydning både for at navnet tidligere ble brukt, og for at det i de senere årene mer er blitt glemt.

Undersøkelsen viser at Glåmhaugen har hatt betydning som et sosialt møtested i mange år der folk har møttes i ulike sammenhenger tilfeldig, planlagt eller av ren rutine. Stedet ligger flott til med utsikt i alle retninger, og det er lett å forstå at stedet har vært et yndet glåmepunkt og et sosialt treffpunkt.

Utsikt mot Glåmhaugen.

Foto: Fjellanger Videregående AS / Buskerud fylkesfotoarkiv.

Overmannsund bru ca. 1900.

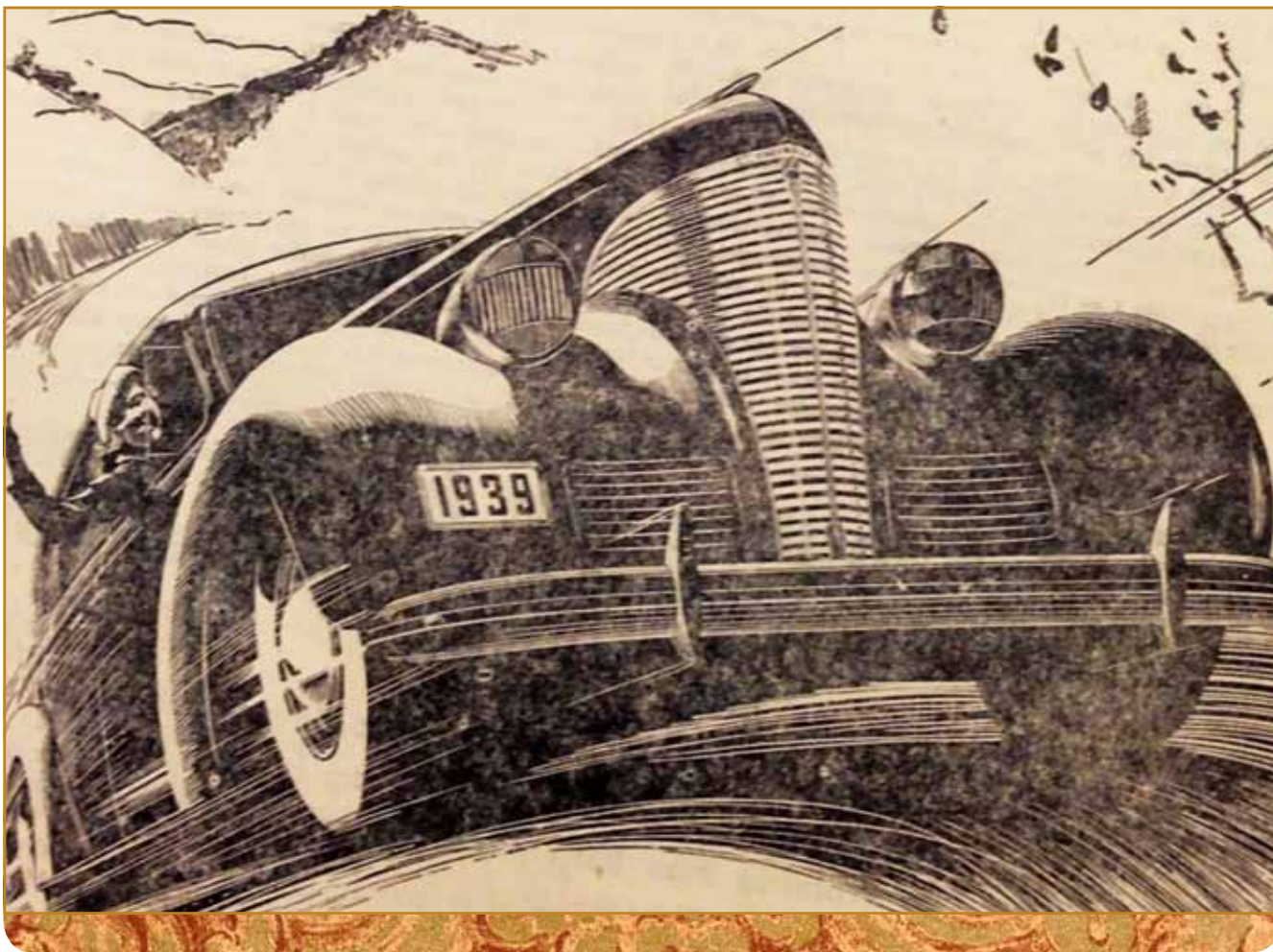
Foto: Buskerud fylkesfotoarkiv.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Alnæs, K. 2008: *Bakenfor alle farger*. Aschehoug Forlag. 2. opplag.
- Bjanes, O. T., Dietrichson, W., Berg, L. (red.) 1948: *Norske gardsbruk : Buskerud fylke*. Forlaget Norske gardsbruk, Oslo. 2 bind.
- Færden, E. M. (red.) 1915: *Hønefoss : byens historie*. Hønefoss kommune.
- Ropeid, A. 1952–1968: *Hønefoss*. Hønefoss kommune. Bind 1–3.
- Sherif, M. og Sherif, C. W. 1969: *Social psychology*. Harper & Row, New York.

FORFATTEROMTALE

Tom Sverre Kristiansen (født 1949) er gammel Hønefoss-gutt. Han er utdannet som psykolog ved UiO i 1976. Han har arbeidet i pedagogisk/psykologisk tjeneste i Vesterålen, Bærum og Ringerike. Videre har han arbeidet som psykologspesialist med behandling av psykiske lidelser blant voksne, de siste 15 årene ved Modum Bad med blant annet kognitiv adferdsterapi. Han drev i tillegg en 20 prosent privat praksis på kveldstid i 19 år. Kristiansen ble pensjonist i 2012.

Tider skulle komme

Første del av denne teksten er en oppdiktet historie, etter nyhetsartikler i Ringerikes Blad i 1938. Den andre delen er nyhetsoppslag i Ringerikes Blad seinsommeren samme år.

Per-Erik Berge

Den nye, store Hønefossbussen gikk mye fortere opp hellingene fra Smestad i Bærum til Sollihøgda i Hole enn de gamle rutebussene hadde pleid å gjøre. Tre gutter bakerst i påhengeren frydet seg, der de fulgte med gjennom bakvinduet. Grusen sprutet fra bakhjulene på trekkvogna, og store skyer med støv blandet seg med eksosen fra den kraftige motoren som fikk bussen til å legge tunge kilometer bak seg med rekordfart. En mann med skremt hest og ei kjerre hyttet etter det støyende bussmonsteret i en av de trangeste svingene. Guttene i baksetet jublet og vinket.

Den bleke, mørkkledde damen noen plasser lenger framme hadde fanget guttenes oppmerksomhet da hun ventet på bussen ved Kontraskjæret. Trolig var hun ikke fra Hønefoss, eller distriktet rundt. Klærne var fremmedartede. Den store kofferten og veskene hun hadde, var annerledes enn de lokale jentenes og bondekones pappesker og slitte håndvesker. En fremmed parfymelukt hadde hengt igjen i lufta da guttene slapp den fremmede damen foran seg inn i bussen. Hun hadde lett fram noen penger fra håndveska si og betalt, uten at guttene kunne høre hva hun sa. De hadde sett at hun hadde

noen pengesedler med andre farger enn dem guttene kjente. Antakelig en turist som skulle videre med jernbanen.

– Kanskje overnatte på Glatved, sa eldstemann av baksetepassasjerene. De andre slo seg til ro med de, og guttene glemte damen da bussen etter hvert ble fylt med folk som skulle hjem til Ringerike i helgen. Studenter med bussrabatt, trøtte ukependlere og lokalpassasjerer som skulle av og på med sykler, barnevogner og kasser. På Sollihøgda så de henne igjen så vidt, da de fleste passasjerene benyttet anledningen til en beinstrekk og litt frisk

luft, etter at eksoslukt hadde trengt inn i bussen på ferden opp høgda.

Drosjesjåføren på Hønefoss var vant til turister og skjønte hva den fremmede mente.

– Bahnhof ja! Det er ikke lange stubben, så det blir ikke rare fortjenesten for meg... Men kom igjen!

Men damen ville ikke kjøre drosje.

– Richtung?

– De vil gå? Sie wollen spazieren? Den ser litt tung ut, kufferten Deres. De får sitte på med meg opp dit uten betaling da, ettersom jeg har et ærend oppe på stasjon' uansett.

Drosjekusken fikk et glimt av en hvit, pen legg under det lange mørke skjørtet da damen skjøv en av veskene foran seg inn i drosjens rommelige baksete. Turen opp den brolagte gata til stasjonen ved den lange steinbrua tok ikke mange minuttene.

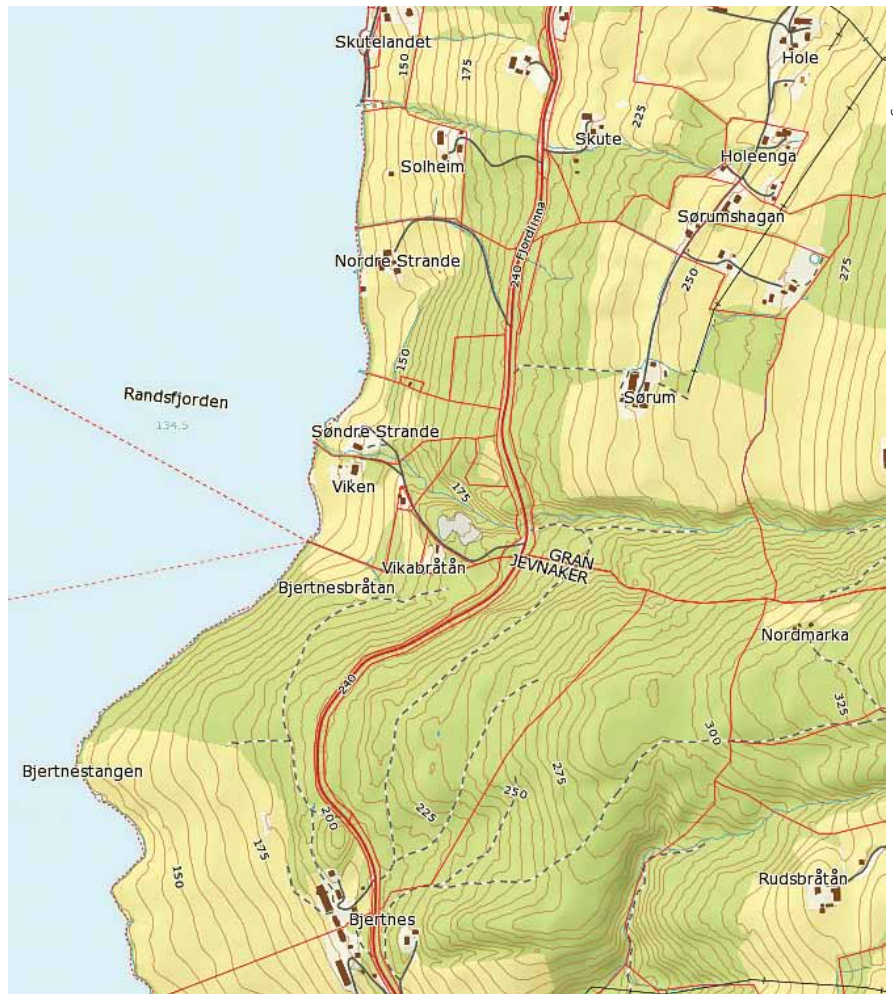
– Da blir det å vente på plattformen der borte. Har De billett noe sted, kanskje? Damen så uforstående ut, men satte kursen mot stasjonsbygningen, etter noen ord velgjøreren med drosjebilen ikke fikk med seg.

– Å er 'e den dama ska' hen da? De er nå vel itte en ta dessa spiona det står så my' om i avisen da vel? spøkte vognføreren på jernbane-motorvogna «Loppa», som sakte satte seg i bevegelse mot furulandskapet på Eggemoen.

De andre i vogna var gamle kjente, og statsbanenes lokale representant likte å vite hvem han befordret. Dessuten var den fremmede riktig et staselig kvinnfolk å se på. De andre passasjerene lyttet oppmerksomt, mens de studerte jernbanegjerdets bølgegang langs den gamle jernbanelinja, mens motorvogna økte farten.

– Å! De er itte norsk! Nei, jeg veit itte hvem schwestera Deres er jeg, men nå får vi se om det er noen som venter på Dem, da. Om 20 minutter, eller noe sånt, er vi framme på Randsfjord stasjon. Randsfjorden ja! Pent der ser De!

Blant de ti–femten passasjerene som steg av på Randsfjord stasjon, var en mørkkledd dame ingen kjente. Ingen kjente sjåføren i den store, svarte bilen som straks etter plukket henne opp heller.

Kart: www.norgeskart.no / Kartverket.

Liket av en kvinne ble funnet i Randsfjorden utenfor gården Skute i Gran kommune. Kvinneklær ble funnet på stranden like nedenfor Bjertnes gård i Jevnaker kommune, bare noen hundre meter fra stedet der kvinneliket ble funnet.

Ringerikes Blad, seinsommeren 1938:

23. august

Liket av en kvinne i 45 års-alderen er funnet i Randsfjorden utenfor gården Skute, akkurat på grensen mellom Jevnaker og Gran. Hun hadde et sår over det ene øiet og en del skrammer. Om dette er lesjoner som er fremkommet i vannet eller om de er bibragt tidligere er man ikke på det rene med. Liket bar preg av å ha ligget i vannet i 2–3 dager. Ingen er savnet. Lensmann Berge er meget påholden i sine uttalelser. Professor Waaler, som har foretatt obduksjon av kvinnen, opplyser at ingen ting tyder på at det foreligger noe kriminelt. Det ser ut til at kvinnen er druknet.

24. august

Det var en tysk dame som ble funnet i Randsfjorden. Sannsynligvis en emigrants tragedie. Men har det vært

ennu en dame? To fjordarbeidere fant en del klær under noen steiner på stranden like nedenfor Bjertnes gård, bare noen hundre meter fra stedet der kvinneliket ble funnet. I klærne fant man en hotellregning fra København lydende på navnet Emma Gollen. Det er fastslått at hun er tysk og at hun må ha kommet hit til landet for kort tid siden. Hotellregningen var datert den 10. august. Liket hadde en del klær på sig da det ble funnet, så det kan ikke være snakk om drukning under badning. Noe som gjør saken mystisk: Det ble funnet to damevesker og to portemoneer. Likeledes er det funnet beltet av en kåpe, men ingen kåpe. Det er således mulig at det har vært to kvinner, og lensmannen fortsetter sine undersøkelser. Et pass er også funnet, men det er revet i stykker.

Man forsøker nu å sette det sammen igjen. Centralpasskontoret har ikke kjennskap til noen Emma Gollen som har kommet hit til landet.

Folk i Jevnaker forteller at det var en fremmed bil nede på Bjertnestangen for omtrent 14 dager siden, og hvis dette skulle ha noen forbindelse med saken ser den nu virkelig mystisk ut. Man har dog ingen holdepunkter for dette. Det er nu fastslått at liket kan ha ligget i vannet minst en uke.

26. august

Politiske flyktninger oversvømmer landet. En organisert innsmugling det ikke vil være mulig å komme til livs. Vi kan heller ikke utvise de ulykkelige. Chefen for Centralpasskontoret, Konstad, opplyser at vi i sommer har vært sterkt plaget av politiske flyktninger, særlig tyske og østerrikske. Da de ikke kan gjøre regning med å få oppholdstillatelse, må de undgå passkontrollen. Denne «innsmuglingen» av utlendinger må være organisert, innenfra eller utenfra, og det har ikke vært mulig å komme uvesenet til livs, til tross for vidtgående undersøkelser. Når vi først har fått disse fremmede

Hønefoss jernbanestasjon i mellomkrigstiden.

her til landet, har det ikke vært mulig å bli kvitt dem, da en utlevering bare vil føre til straff i hjemlandene. Problemet er ikke noe særegent for Norge, og man kan ikke si at vi er uheldigere stillet enn andre land.

6. september

Tysk professor forsvunnet i Sognefjorden. Ville ikke tilbake til Tyskland. Frankrike tar militære forholdsregler. Tyske troppebevegelser langs den franske grense. I går kom melding om tysk besettelse av den såkalte Siegfriedlinjen.

Ormen Lange var ny i 1938 og antakelig i drift samme sommer. Bussen trafikkerte strekningen Hønefoss – Oslo.

Andre «matchende» nyhetssaker fra 1938:

Mars

Jøder får ikke delta i folkeavstemningen. Hitler til München igår. Fra et dansk telegrambyrå meldes at Hitler kom til München igår ettermiddag. 300 fly av alle typer fløi i lav høyde under de store troppeparader. Fra Wien telegraferes til N. T. B. at jøder ikke får delta i folkeavstemningen angående Østerrikes tilslutning til Tyskland.

August

Jødene organiserer sig. De mange forskjellige sammenslutninger av jøder i Tyskland har sluttet sig sammen i en fellesorganisasjon under ledelse av rabbineren i Berlin og skal opta forhandlinger om lempeligere behandling av jødene i Tyskland.

Oktober

Hitler bruker sterke ord. Festningsverkene i vest settes i stand – Tyskland må være på vakt – og Englands skolemestervaner kan Tyskland ikke tåle. Tyske jøders pass annullert. Fra Berlin meldes at alle jødiske pass tilhørende tyske jøder må innleveres innen 14 dager. Passene vil bli erstattet av identitetskort.

November

Man regner med at det i Berlin er arrestert omkring 500 jøder og i Hamburg omkring 1000. Den britiske charge d'affaires i Berlin har tatt skritt for å verne britiske borgeres interesser. Gøbbels benekter plyndringer.

Det er sikkert at de tyske jødene fra nu av, er helt avskåret fra å kunne skaffe sig det daglige utkomme, skriver National-Tidendes Berlin-korrespondent. Derfor har man på ansvarlig hold sagt at jødespørsmålet i Tyskland i den nærmeste fremtid vil fremtre som et sosialt spørsmål av enestående beskaffenhet. Tyskland venter på at nasjonene skal bli enige om et land hvor jødene kan bosette sig.

De forenede Stater vil danne en hær som kan holde hele verden stangen. Og vil innlede en diplomatisk kampanje så de folkestyrte stater kan få et ryggstø. Gøbbels tror at verden snart vil falle til ro. Tror ikke det er flere internasjonale kriser i vente.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Ringerikes Blad 1938.

FORFATTEROMTALE

Per-Erik Berge (f. 1951) er fra Lunner på Hadeland. Han har i flere tiår vært lærer i Ådal og Hønefoss og rektor i en annen kommune. Han er nå skribent og musiker i eget foretak, Kulturformidleren. Han har i mange år skrevet for Ringerikes Blad og andre publikasjoner. Berge har utgitt diverse litteratur, med Ådalsboka 1957 – 2007 som største enkeltprosjekt.

Foto: Buskerud Fylkesfotoarkiv

Verda vår var Follum og Hofsfoss, Fabrikken og alt som var knytta til den. Fabrikken var egentlig tre bedrifter, det var Follum, Hofs Brug og Røsholm.

Da vi var små

For veldig lenge sida, da vi var små, da var verda mye mindre enn nå for tida.

Folk hadde god tid, nesten alle mammaer var hjemme hele dagen, og de fleste av pappaene arbeide på Fabrikken. Da vi var små, var det ikke så mange som jobbet, dom gikk på arbe'.

Leif Henning Solberg

Krigen var akkurat slutt, det virka i hvert fall sånn, for folk prata om krigen hele tida. Sommer'n var lang og varm, og regna gjorde det nesten bare om høsten. Da var det grått og stusselig, bladene datt av buskene, det blåste fælt, og pappaene dro på harajakt ei hel uke uten at vi fikk være med. Vinter'n var mørk og kald og det var snø. Det var bestandig mye snø om vinter'n da vi var små, og den var mye hvitere enn nå. Når vi gikk på den, knirka det under støvla våre, og det gikk an å kjøre spark og rattkjelke midt i veien. For det var ikke så mye trafikk, det kom en og annen lastebil, arbeidsbussene til Fabrikken kjørte til faste tider; så var det noen få biler, og bøn-

der fra Ådal'n med hest og vogn. I veikanten rekte magre harabikkjer. Men harabikkjene var snille, og vi kjente alle sammen; det var bare gråspurven på hestemøkka som blei skremt og holdt et fælt leven når de kom.

Det var mye snakk om krigen

De store unga og de voksne prata veldig mye om krigen da vi var små. Under krigen var det slik og under krigen var det sånn. Vi unga som var små, blei lei av alt dette "under-krigen-pratet". For der som vi bodde kunne det ikke ha vært noen skikkelig krig, sånn som vi hadde hørt fra andre steder. Det eneste vi kunne se var alle de små hullene etter tegnestiftene i vinduskarmen, der blendingsgardina hadde sittet, og

noen fæle gassmasker som hang på en spiker bak gangdøra. Dem fikk vi ikke lov å leike med, for de voksne sa at det kanskje blei bruk for dem en dag. Men noen ganger, i mørke høstkvelder leika de voksne krig, de holdt øvelser, som de sa. Da ulte det i flyalarmer, vi hørte motordur oppe i lufta, og vi kunne se lyskasterne fra Hvalsmoen som sveipa over himmæ'r'n. Vi satt ved kjøkkenvinduet i halvmørket og hørte på de voksne og de store unga som prata om da Haugsbygda brant og om da de bomba Eggemoen. Det var litt skummelt, og vi var glade for at det ikke var krig mer. Men vi var litt kry og, for det hendte at noen av de store unga gråt og tissa på seg etter slike øvelser, og det gjorde ikke vi!

Verda vår

Eggemoen, Haugsbygda og andre steder der det hadde vært krig, var langt unna. Verda vår var Follum og Hofsfoss, Fabrikken og alt som var knytta til den. Fabrikken var egentlig tre bedrifter, det var Follum, Hofs Brug og Røsholm. De lå samla ved den nedre fossen og alle tre gikk under navnet Fabrikken. De aller fleste arbeide der, og mange bodde i nærheten, enten i de store arbeiderboligene eller i tomannsboliger som Fabrikken eide. Noen få bodde i egne hus, de hadde hage med poteter, rips og apaler, og uthus med griser og høner. De som arbeide på kontoret til Fabrikken, bodde andre steder, som på Rundtom eller i Follumåsen, Villaheimen som den blei kalt, og hadde finere hus. Vi fikk ikke lov å gå dit! Men det var også noen som bodde enda lengre unna og som arbeide på Fabrikken, på Rabba, kanskje, eller Storløkka, de kunne sykle på arbe', eller ta bussen. Og så var det folk fra Ådal'n og Sokndal'n som kom med buss. Bussene til Fabrikken var gule og lette å kjenne igjen.

Varmt vann og do

Tomannsboligene hadde varmt vann og do inne og noen hadde badekar. Men i de store arbeiderboligene var det do ute i gården, bryggerhus og. Det kom folk fra Fabrikken og tømte doene, så folk skulle slippe å gjøre det sjøl. Når de som bodde i boligene skulle bade om lørda'n eller til andre anledninger, var det å varme vann og bade i stamp på kjøkkenet - eller så gikk det an å gå inn på Fabrikken, for der var det dusjer og dampbad som alle kunne bruke. Og det var det mange som gjorde, i hvert fall de som bodde i nærheten.

Arbeidet på Fabrikken

Fabrikken gikk natt og dag hele året, utenom jul, påske og pinse. Den stoppa 1. mai og 17. mai også. Første mai spelte Follum-musikken, og mange pynta seg og gikk i tog nede i Hønefoss den dagen. Da hadde de flagg og faner og så sang de høyt i kor. Fløytene på Fabrikken blåste når arbe' begynte om morran, når det var matpauser og når arbe' var slutt om eftan. Det var mange som hadde skiftarbe' og, men fløytene blåste ikke om kvelden og natta. Om torsdagene var det lønning! Det var en som het Lønnings-Olsen som tok seg av det. Vi unga forsto at det var en kar

som hadde rikelig med penger. Penga la han i gule konvolutter, lønningspåsar som de blei kalt, og delte ut til de som arbeide. Det sto bestandig noen mammaer utafør porten til Fabrikken om torsdagene, for hvis de ikke fikk tak i påsane med en gang, så kunne det hende at pappaene dro rett ned til Hønefoss og brukte opp alle penga, og da blei det lite mat den uka. Det var sånn da vi var små.

Elva og omgivelsene

Som nevnt, verda var lita den gangen. Østover, nedafor Fabrikken, var elva. Der fikk vi ikke lov å være, det var de store unga som leika der, de som kunne svømme. På andre sida av elva lå Rabba; dit kunne vi se, og mange hadde slektninger og kjente der. Vestover, bak jordene til Follum Gård, lå skauen, mørkegrønn og litt nifs. Da vi var små var det krøtter i skauen, hester og kuer, noen sa at det var farlige okser der også, men dem var det ingen som hadde sett. I enga nedafor gården derimot, der var det okser, men hvem var vel så dumme at de krabba over gjerdet til dem? Langs bekken, langt inne i skauen lå ei stor søppeldyng, Veiendynga. Det var et spennende sted for de store unga; de kom drassende med mye fint som de fant der. Vi som var for små til å være med, gleda oss til vi blei store nok. En gang hadde noen kasta ei stor lysekrona med prisme i, og ryktet spredde seg lynkjapt. Mange av de store unga fant prisme som det gikk an å se regnbua gjennom. Da var det at et par mammaer forbarmet seg over oss, og med et reip av småunger på slep, tråkla de seg gjennom skauen fram til Veiendynga. Og prisme fant vi! Det var en lykkelig dag!

Begna

Oppover langs elva, gjennom skauen, lå Begna. Sjøl om det var langt dit, så hørte Begna-folka liksom med til verda vår, for mange av dem som bodde der, arbeide på Fabrikken, eller på tresliperiet som lå nede ved fossen på Begna. Det var ikke butikk der, så de måtte handle nede hos oss, hos a' Gudrun Steen, eller hos Haugen. Unga fra Begna gikk på Follumskolen, så vi kjente nesten alle der. For å komme til Begna, kunne en ta bussen som gikk på veien eller så var det linnebussen; det var en slags buss som gikk på linna, jernbanen, og den stoppa der hvor folk

Forfatteren på Svalbard i 2012.

skulle av eller på. Men mange Begna-folk gikk eller sykla, og.

Biler og andre kjøredoninger

Da vi var små, var det ikke så mange som eide en bil. For sjøl om en og annen hadde nok penger til å kjøpe seg en, så var den visst ikke så lett å få tak i. Men det var noen som hadde små lastebiler, og det kunne være plass til mange bak på planet når vi dro på turer. På den tida var det og mange som reiste til sjøs eller på hvalfangst så fort de var ferdig på Follumskolen, og noen av dem kjøpte seg svære, flotte motorsykler når de kom hjem. Det var fint å kjenne en som hadde en slik kjøredonning. Men for de aller fleste var det å ta bussen eller toget når vi skulle reise noe sted, og dessuten hadde vi stort sett det vi trengte, så hvorfor skulle vi reise da?

Til Ådal'n eller Sokndal'n

Veien til Ådal'n gikk forbi oss. Der kjørte bussene, lastebilene og noen med hest og vogn. Det hendte at vi dro til Ådal'n, eller til Sokndal'n, for de fleste mammaer eller pappaer hadde slektninger der. Da hogg de ved, henta poteter eller halve griser til jul; plukka bær gjorde de og. Og det å ha slektninger som bodde ved ei grind som lå langs en vei inn til skauen, kunne være god butikk for unga i bærtida. Det skal vi høre mer om si'a. Mange pappaer dro til Ådal'n eller Sokndal'n for å fiske og for å jakta hara om høsten også, for alle kjente noen som hadde skau eller båt eller et sted å ligge over.

Påsketrafikken

Sørover langs elva var Hønefoss, byen, med Kaffistova, Kjøttkontrollen, Torvet og rundkjøringa på Søndre Torg. Annen påskedag, om eftan, sto folk der

og så på påsketraffikken, brune Oslo-folk med solbriller og hvite gensere, i egne private biler. De var på vei hjem fra påskeferie på fjellet i Hallingdal eller Valdres; de kjørte sakte gjennom rundkjøringa med åpne vinduer og med ski på taket, og folk sto på fortauet og glodde på dem. Sånn var det!

På kino, til meieriet...

Og så var det kinoen, en gammel brun trebygning; de store unga fikk lov å gå dit aleine i helga når det var barneforestillinger. Det var Filmavis på onsdag og. Det lengste vi små fikk lov til å gå var til meieriet for å hente mjølk, i 2-litersspann, kanskje for å kjøpe noe i butikken til a' Gunhild Braaten, noe som Haugen eller a' Gudrun Steen ikke hadde. Vi gikk som regel i følge, for det var langt dit, og om sommer'n kunne det være litt skummelt, for i Paddevika, like før krysset ved Sokndalsveien kunne det være taterleir. Belønninga var 50 øre til en is om sommer'n eller en melkesjokolade om vinter'n. Da vi var små, var det ingen som åt is før 17. mai!

Taterene

Taterene, som holdt til på odden i Paddevika eller oppe på Tatermoen, kom hver sommer. De hadde rare vogner og digre svarte hester. Mannfolka hadde gjerne hvite skjorter, mørke vester og svarte hatter, og så snakka de rart; de lange knivene i beltet kalte de tjuro. Taterer var veldig flinke til å fiske i elva. Kvinnfolka brukte lange, fargerike stakker og skaut, og de prata fort og høgt. Unga var alltid skitne, litt fillete og barbeinte, og de kom som regel rundt til folk for å tigge mat eller gamle Donald-blader. Men om de kunne lese i dem, er en annen historie, for det virka ikke som om de gikk på skolen sånn som de store unga hos oss gjorde. Det hendte at noen sendte med dem et par brukte sko også, som ingen i huset trengte. Det var mange fæle historier om taterer, men enda så var

Foto: Privat

Søndagsskole 1957–1958 med barn fra Follum-regionen. Gerd Elin Johansen i mørk kåpe og hvit krage til venstre i bildet fungerte etterhvert som lærer på søndagsskolen.

ingen redd for dem. De gikk rundt og solgte visper, sinkbøtter og takrenner, og så byttet de klokker med gamlekara som hadde gått av med pensjon og som hadde tid til den slags. Det hendte nok at det forsvant et og annet klesplagg fra snora natterstid, men når noen var så dumme at de lot klærne henge ute i mørket når det var taterer i nærheten, ja så måtte det bare gå sånn.

Rottenikken

Men, Rottenikken, derimot, han frykta vi. Alle hadde en eller annen slektning som hadde møtt Rottenikken, og som kunne fortelle fæle og nifse historier om denne karen. Noen foreldre pleide å skremme unga og si at hvis de ikke var snille, så kom Rottenikken og tok dem. Det var nok ikke lurt, for unga blei bare reddere og ikke snillere av det. Nå var det slik at Rottenikken, han var det heller aldri noen som så da vi var små, men en kunne aldri vite. Og dessuten, under det store, gamle lagerskuret som lå nede ved elvekanten mellom Jern-

banebrua og Meieriet, der holdt lasaroner til; de krangla og skreik og skralte så det var ei gru, og hvem kunne vel vite, kanskje var Rottenikken der, under skuret?

Yttergrensene for vår verden

Og det var yttergrensene for vår vesle verden. Men, sjøl om den var liten, så var den vår, og det skjedde da ting der også; små og store hendelser som preget oss og satte sine spor. Fabrikken og det den betød for hele samfunnet, episoder som da Kruttverket gikk i lufta, eller den gangen vi så en neger i Hofsfossveien. Follumskolen og Søndagsskolen, med turene til Søsterkirkene på Gran. Ståltrådsenderen, Somma-brøtningen, juletefestene på Klubbhuset. Det var ei hard og nøktern periode som fortsatt var prega av krig, men det var samhold og fellesskap og ei fin tid å vokse opp i.

Kanskje kan vi høre mer om dette seinere?

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Egne erindringer.
- Muntlige kilder: Kristin Halvorsen og Gerd Elin Johansen.

FORFATTEROMTALE

Leif Henning Solberg (f. 1949) er oppvokst i arbeidermiljøet på Follum hvor han bor. Han gikk alle årene i folkeskolen på den gamle Follum skole. Han er svært interessert i historie, spesielt fra nær fortid. Han er utdannet som ingeniør og ansatt i Statens vegvesen hvor han blant annet har medvirket i vei-prosjektet Sokna-Ørgenvika.

Den gang mor mi skaut *hembrentsapparatet* til far min med hagle

Jeg hadde en god oppvekst og led aldri noen nød. Jeg var heller ikke i mangel på kjærlighet og omsorg. Mine foreldre elsket meg høyt, selv om de to nok var svært forskjellige personligheter. Folk vokser vel gjerne litt fra hverandre under årenes løp.

Elling M. Lien Vistekleiven

Mor mi var dypt religiøs og personlig kristen. Selv om hun var svært bevisst sine livsverdier og holdninger, hadde hun en fin og til tider skarp humor. Ruth hadde ingen motforestillinger når det gjaldt forskjellige mennesker. Uansett rang eller samfunnsklasse behandlet mor mi alle som likeverdige i utgangspunktet.

Der var mine foreldre like. De verdsatte rettferdighet og hederlighet like mye. Mor mi var også svært glad i naturen og i god musikk som far min.

Jeg minnes de mange bærturene oppi Lia i Ådalen, på den motsatte sia av

der Impen (Hen Tre) lå. Vi sykla dit og bestemora mi, Martha Kristine, var ofte med. Jeg husker mor mi holde buketter med røsslyng på sykkelstyret når vi sykla hematt til Ringåsen. Jeg satt bakpå bagasjen.

Mor mi var skarp i replikken

Mor mi kunne ved første inntrykk virke litt enkel og naiv der hun holdt på med sitt og sine huslige sysler, fordi hun ofte kom med enkle, korte svar når folk spurte henne. Det var mange av de såkalte beleste, høye herrer som kom med ironiske og til dels spydige replikker til henne. Da skal jeg si de gikk fem på gitt! Mor mi var svært skarp i

replikken, ofte med en underfundig, sarkastisk undertone som slo beina under alskens bedrevitere og tilliggende severdigheter.

Far min

Far min Sigmund var så alligjennom, pleide mor mi å si. Med en fotografisk hukommelse og en hjerne som var lynskarp og en allmennkunnskap som savner sidestykke om flora og fauna sammenlignet med de professorer og eksperter jeg har møtt. Far min hadde 3-årig folkeskole på Gran på Hadeland. Lærer'n het Ivar Roe. Når klassen hadde blitt mer fortrolige med ord, bokstaver og lesing, fikk de i hjemme-

lekse å lære seg noen vers utenat. Noen få valgfrie linjer fra et og annet dikt. Elevene skulle en og en framføre dette foran lærer og resten av klassen oppe ved tavla. Alle elevene hadde lest sine linjer av hvert sitt dikt og til slutt var det husmannsgutten Sigmund far min sin tur. De ble nok en smule overraska når guttungen far min leste hele Peer Gynt utenat på rams oppe ved tavla.

Jeg husker far min som en gladgutt som satte pris på fest og moro. Der var mine foreldre ulike. En gang på en av de mange turene jeg og far min hadde med bikkjene møtte vi prost Hans Raustøl. De slo av en prat og prosten lurte på åssen det gikk med far min og mor mi. "Nei du veit Raustøl, at Nærmere deg min Gud og Livet i Finnskogen går dårlig sammen". Far min avsluttet samtalen med et spørsmål: "Veit du forskjellen på meg og dessa bikkjene her Raustøl?" Prosten ble usikker på hva'n sku svara, så far min svarte sjøl: "Dessa er svarte utapå." Far min var den samma overfor både prest og klokker, som'n pleide å si. Han var glad i en dram også, til min mors store forargelse.

Hembrentsapparatet

En gang kom far min hematt med et hembrentsapparat. Stolt viste'n det til meg og satte det i uthusets øvre del vi kalte for Bua. Ved en tilfeldighet oppdaga mor mi apparatet. Noe hun ikke satt særlig pris på. Apparatet hadde far min skaffa seg sammen med'n Mikal. De skulle bare brenne te eget bruk. Det var i hvert fall planen.

Lite visste jeg da mor mi spurte meg om jeg kunne lære henne å skyte med hagle. Ivrig jeger som jeg var, ble jeg både glad og overraska over å få en mulig jaktkamerat. Far min likte jo hverken jakt eller våpen. Joda, jeg ga mor mi lynkurs i sikkerhet, lade- og skyteteknikk. Mer er ikke å si om den saken.

Vi gikk inn og åt middag jeg og mor mi. Nå venta jeg bare på kaffen. Men

Foto: Privat

Mine foreldre elsket meg høyt, selv om de to nok var svært forskjellige personligheter.

hvor blei det a mor mi? Jøss i all verden, imens jeg sitter med kaffekoppen i handa og ser ut stuevinduet, får jeg se mor mi på sykkel med hagle over skuldra og et digert hembrentsapparat knytt fast på bagasjebrettet. Jeg reiser meg og går ut, men mor mi er alt langt nedpå jordet og har lasta av apparatet. Ser mor mi på omlag 150 meters avstand lade hagla, ta sikte og "Blam, Blam".

Høla etter hagleskudda i hembrentsapparatet kunne ses helt fra der jeg sto. Jeg går mor mi i møte og når a passerer meg med et sønderskutt hembrentsapparat knytt fast med rød sløyfe på bagasjen, blir jeg vel litt nysgjerrig: "Ska du hen a mamma?" spør jeg. Jeg ska te Storelva og senke detta styggerriet svarte a". Sånn blei det! "Trur du ikke jævelskapet flaut da!" sa mor mi etterpå.

Utpå kvelden ringer'n Mikal som skulle henta apparatet. Mor mi sier: "Det har jeg akkurat skyti og det ligger på bann av elva." Det ble helt stille

Foto: Privat

En gang kom far min hematt med et hembrentsapparat.

i andre enden av røret. Noe seinere ringer'n Mikal meg og sier: "Ta med deg børsa ned te meg. Du kan ikke ha børsa i samma hus som mor di er i." Det var nok et stort tap for både far min og'n Mikal som hadde mista et slikt redskap for godsaker. Jeg forklarte at det var av overbevisningsgrunner og ikke av psykiatiske grunner, som Mikal selvfølgelig trodde, at mor mi skaut hembrentsapparatet.

Det kom ikke fler hembrentsapparat til vårt hjem etter dette.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Egne erindringer.

FORFATTEROMTALE

Elling Martin Lien (f. 1968) er dikter og forfatter og bor i Ringåsen. Han har hatt bidrag i Hefte Ringerike i 2003 og 2004. Han har gitt ut seks diktsamlinger og to CDer. Den siste boka kom i 2012 og heter "Alvor for verden". Den er en sonettkrans og tonesatt av pianist Per Sigbjørn Kravik. CD-en ble utgitt av forfatter og Kravik i 2013.

Juniorer i god fart opp Riperbakken ved avslutningen av Ringerike Grand Prix 2014.

Riperbakken

Riperbakken ga rytterne riper i lakken, skrev lokalavisen Ringerikes Blad mandagen etter sykkelrittet Fossen Grand Prix. Det må ha vært seint i 1980-åra. Kanskje ikke så rart med noen riper, oppover en bakke med 25 % stigning, – og etter et landeveisritt på 8–10 mil!

Ragnhild Eidsgård

I dag heter dette rittet «Ringerike Grand Prix» og er ganske stort. Den spede starten skjedde i september 1975, med gateritt i området ved nåværende Aka Arena i Schjongslunden. Etter hvert ble ruten utvidet i distriktet, blant annet mot Jevnaker, Modum, Hole, Krødsherad og utviklet seg etter hvert til å bli Norges viktigste sykkelritt. I mange år gikk rittet over fem dager, men har de senere åra blitt kjørt som endagsritt. Finalen etter 8–10 mil landeveisritt er fem runder med «klatring», først motbakke opp Vinterroveien, den er ganske bratt og har krappe svinger, og til slutt Riperbakken med sin 25 % stigning. Men sykkelrittet er nyere historie.

Fra gammelt tråkk til hovedvei

På jakt etter kildemateriale begynte jeg med Ringerikes Blad, men det var

ikke første gang lokalavisen har omtalt Riperbakken. I avisens spalte «for 100 år siden», leste jeg i året 2012 overskriften «Miserable Riperbakken». «Der mangler grøfter, overvann/regnvann renner midt i veien, og det er ikke gatelys.» Så ille er det ikke i dag. Veibanen har fast dekke, og det er gatelys. Men, jernbaneundergangen under Randsfjordbanen er en uforanderlig del av topografien. Da den ble planlagt og bygd i 1868, var den bred og høy nok, med rikelig plass til en mann med hest og kjerre.

Dagens behov er mye annerledes, utrykningskjøretøy, ambulanse, brann-/politibiler kommer ikke gjennom. Det samme gjelder traktor for snøbrøyting og strøing med sand på glatt føre. I tillegg kommer avfallsselskapet som skal hente avfall fra beboerne i bakken. Avfallet blir stående i veikanten.

Riperbakken er av svært gammel dato, første gang jeg møter på navnet, er i boken om Hønefoss, som ble påbegynt kort tid før byen fikk status som by, dvs. før 1852. I den omtalen er «veien» kalt Riebers Vei. Navnet er nevnt i forbindelse med Tegilverket, så det er samme sted. Bakken/veien er siden omtalt som «Rieberbakken» (Norderhovsboka 1914). Imidlertid kan ikke denne Rieber ha vært noen størrelse i byen. Jeg kan ikke se at det er noen gate i sentrum oppkalt etter ham.

Riperbakken begynte vel nærmest som et tråkk eller en ridevei; etter hvert oppgradert til heste-/kjerrevei som har «blitt til vei mens vi går». Etter veiloven av 1824 ble alle veier inndelt i hovedvei eller bygdevei. Riperbakken fikk status som hovedvei og fortsatte som det helt fram til sist i 1860-åra.

Foto: C. Jacobsen, copyright Fotograf 1. Kind, 1963.

Foto: C. Jacobsen 1963
copyright Fotograf 1. Kind

Øverst til venstre: Ivar Ringen. Han gikk under navnet Hurven.

Øverst til høyre: Harald Olsen med de fleste i hans familie. Foran: Harald (Sandkongen) og barnebarnet Reidun Bergstrøm (Jensrud). Bak: Torbjørn Olsen, Håkon Olsen, Ella Olsen (Pedersen), Hjørdis Olsen (Bergstrøm), Jenny Olsen (Hayden), ukjent person og Bjarne Olsen. Fotoet er tatt i forbindelse med Olava Olsens begravelse.

Nederst: Brungården brant i 1957.

Foto: Erling Jensrud.

Foto: Gerd Larsen (Jonsrud).

Inntil da var dette hovedfartsåre mot Hallingdal og Vestlandet med Bergen. I tillegg var det også innfartsåre fra Modum og Drammen. Da Riperbakken mistet status som hovedvei, ble den erstattet av nåværende riksveg 35, først kalt Nyveien, senere Askveien.

1940-, 50- og 60-åra

Det jeg skriver nedenfor relaterer seg til hva jeg erindrer fra 1940-, 50- og 60-åra. Den gangen var det ikke annen bebyggelse i bakken enn to boliger, en på hver side rett etter undergangen for Randsfjordbanen, og et hus bygd ca. 1920 beliggende kort før toppen av bakken. Her bodde familien Øvergaard med to barn. For meg er det litt uklart hvor Riperbakken egentlig starter, men det er mest naturlig med de to nevnte boligene. I dag har de husnummer 1 og 2 på hver sin side av gata.

Brungården

Den ene av de to boligene var eid av Norderhov kommune og ble leid ut til husløse. Denne gården gikk under navnet Brungården. Her var det åtte boenheter. En av beboerne i sokkel-etasje var Ivar Ringen. Han gikk under navnet Hurven. Inngangen var fra veien og dørterskelen lå på samme nivå som gata! Ringen var ugift. Han hadde ikke vært i lønnet arbeid og levde vel av det som det offentlige ga ham. En av byens fotografer, C. Jacobsen, var fascinert av ansiktet hans, som nok var preget av hva vi kaller en usunn livsstil; uregelmessig kost og tilsvarende drikke. Fotografen ba ham sitte modell; honoraret var sikkert av «naturell» type. Fotoet viser et langt liv med gode og vonde opplevelser. Resultatet var utstilt i fotografens utstillingsvindu i lang tid.

Sokkeletasjen hadde to boenheter til hvor Martin og Margot Kristensen samt Anna og Martin Frøshaug bodde. Den første hadde inngang fra øst, den andre fra vest. I første etasje bodde Anna Bendiksen, A. Johansen og Karsten Finnerud. I andre etasje bodde A. Hansen og Villy Håkenrud. Denne gården brant fullstendig ned i 1957, og det var nok ingen enkel oppgave å finne nye boliger til alle husstandene som bodde her. Nå er det en enebolig på denne tomten. Gården hadde innlagt vann, men ikke toaletter, bare utedoer, en per boenhet og nok strøm til belysning og koking.

Grågården

Grågården var eid av teglverkseier Sigurd Pedersen og for en stor del leid ut til hans ansatte. Her var det seks husstander, de fleste med familie.

Denne gården finnes sikkert fortsatt, men er helt bygd inn i en ny, stor gård. I sokkeletasjen bodde Anne Johansen. Beboerne i første etasje var Alfred og Helga Mathisen samt Johan og Astrid Hansen. I andre etasje bodde Helene og Ole Olsen, Maren og Olaf Arvesen. Gården hadde også en toppetasje. Der bodde Osvald Olsen. I disse to boligene var det foruten foreldrene mange barn.

En stolpe angir grensen

Om en sier at bakken starter ved Stabells-gaten, er en etter få meter framme ved undergangen for Randsfjordbanen. Her står det en stolpe som angir grensen for Hønefoss kommune året 1852, da den fikk status som by. Det eiendommelige er at lenge lå Hønefoss jernbanestasjon og mesteparten av toglinjen, både for Randsfjord- og Bergensbanen, i Norderhov herred. Slik var det helt fram til året 1963, da fem herreder, Ådal, Hole, Tyristrand, Norderhov og Hønefoss by ble slått sammen til en bykommune, som fikk navnet Ringerike. Få år etter ble Hole skilt ut og fikk status som egen kommune. Stolpen jeg nevner, ble satt opp til byens 150-årsjubileum i 2002.

Tegn på velstandsutviklingen

Her finnes tydelige tegn på velstandsutviklingen, 8–10 avfallsdunker for abonnententer til avfallsselskapet HRA. Abonnentene er de som bor i de to nevnte boligene, m.a.o. to husstander. De 14 husstandene, alle med familie, som bodde i gårdene før brann og ombygging, hadde ikke mye å kaste. Det fantes ikke noen oppsamlingsplass for avfall, alt ble nok brukt og brukt om igjen.

Var vanskelig, særlig om vinteren

Sjølve topografien i bakken har ikke forandret seg nevneverdig, den er svært bratt. Tidligere var det ikke mange som kjørte bil, verken opp eller ned, og bakken var tung å forsere til fots, særlig vintertid, da brøyting og strøing var mangelvare. Det var tungt opp, og det var heller ikke enkelt å ta seg fram medbakke. Men den gangen da vi skled på isen nedover på vei til skolen, visste vi ikke at dette var en vei som hadde vært brukt i atskillige år. Til å begynne med var framkomstmidlene hest og kjerre med mål for Vestlandet og Bergen. Riperbakken var også innkomstvei fra Drammen og Eikerbygdene.

Foto: Sjur Brænden.

Rødboligen, bolig for mange og ulike personligheter. Til venstre ses noe av uthuset med utedoer og vedskjul. Til høyre ser vi Pensjonat Høyenhall.

Ca. halvveis tok det av en vei til høyre mot teglverket, hvor det var full drift hele sommerhalvåret fram til sist i 1960-åra. Der ble det produsert teglstein av ulik type, og råstoffet blåleire ble tatt ut fra området. Det halvferdige produktet ble brent i driftsbygningen i vinterhalvåret. Denne veien var også adkomst for beboere i Vinterroa.

Rare tilnavn og tivoli

På toppen mot høyre, litt tilbaketrukket fra veien, sto det ei lita stue bebodd av et ektepar, Olava og Harald Olsen. De hadde seks barn. Mannen i huset gikk under navnet Sandkongen eller Harald Sandkonge. Han var var født i Kristiana i 1871, og flyttet til stua i Riperbakken i 1904, der han ble boende til 1961. Da fikk han plass på Norderhov sykehjem og bodde der til han døde i 1964, 93 år gammel. Tilnavnet Sandkongen hadde han fått fra han arbeidet på brygga i hovedstaden, blant annet med frakting av store mengder sand. Dette var sannsynligvis noe han likte å snakke om, derav tilnavnet.

Den av barna som bodde her sist, het Håkon, og huset ble av unger kalt Håkonshallen, uten sammenligning med en viss bygning i Bergen! Et barnebarn av Harald og Olava, Reidun, bodde også i stua til etter Olavas død. En annen av barna, Torbjørn, startet sitt eget tivoli, «Indian Show», på en tomt i Storgaten. Senere ble det bensinstasjon der, som også er borte. Tivoliet varte ikke lenge, høyden en sommer eller to. Toby hadde tombolalotteri, 5-øres kasse og skytebane med premier.

Olava Olsen

Olava Olsen må ha hatt både næringsvett og initiativ. Hun hadde vaskejobb på jernbanen og hadde «forhandlet» seg til en avtale om å få med matrester fra spisevogna. Bak den lille stua hun og Harald bodde i, hadde hun fått laget et lite grisehus og en binge. Hun kjøpte inn sent på våren to grisunger og foret dem opp i løpet av sommeren og høsten, delvis ved hjelp av matrestene fra jernbanen. Etter at grisene ble slaktet før juletid, hadde hun mye god mat til familien og et griseslakt å selge. Det ga kjærkomne kontanter. Olava døde i 1946.

Rødboligen

Tett inntil veien, også på høyre side, var det et toetasjes hus, rektangulært og rødbeiset, på folkemunne kalt Rødboligen. Her var det mange boenheter. På hver kortsidde bodde det en ungar. Den ene, Ole Langengen, bodde alene. Den andre, Johan Flaten, hadde husholderske. Leiligheten på vestsiden hadde en liten veranda hvor det gikk trapp opp til en leilighet i annen etasje, bebodd av Olaus og Kåre Larsen med to barn. Midt på huset var det åpen korridor fra veisiden mot bakgården, der var det inngang til to leiligheter i første etasje. I den ene bodde Jenny og Einar Jørgensen med to barn, i den andre bodde Konstanse og Einar Mathisen, de også med to barn. I korridoren var det trapp opp til to leiligheter i annen etasje. Her bodde Lillian og Torbjørn Olsen med to barn, og ekteparet Inga og Karsten Kristiansen. Deres ene datter var voksen og hadde flyttet ut.

Ingen av bygningene hadde innlagt vann og kloakk, følgelig heller ikke toaletter, men en utedo og et vedskjul. Både Rødboligen og stua til ekteparet Olsen tilhørte, i likhet med Grågården, teglverkseier Sigurd Pedersen. Teglverket hadde i sommerhalvåret ca. 40 ansatte. I vinterhalvåret hadde verket svært lav bemanning, kun et vaktlag som gikk i turnus døgnet rundt og passet på ovnen for brenning av de halvferdige teglsteinene. I disse månedene hadde leieboerne andre jobber for å tjene penger til husleia. Noen av hustruene hadde noe inntektsgivende arbeid. I den andre enden av bakgården var det en rekke uthus, med sju vedskjul og like mange utedoer.

Midt på den åpne gårdsplassen sto brønnen. Den hadde en lenke med bøtte for å heise opp vann. Boligene hadde innlagt elektrisitet, men bare nok til lampelys inne. Vinterstid ble maten kokt på vedfyrt komfyr, i sommerhalvåret ble det brukt parafinfyrt primus. Med varme i vedkomfyren ville det blitt for varmt inne. Hele jordet bak disse husene, fram til bakkekammen med retning mot Vinterroa, var det bare villniss med ugras. I krigsåra 1940 – 1945 med stor matmangel var jordet brukt til potetparseller.

Rødboligen ble revet i slutten av 1960-åra og arealet bebygd med et rekkehus. Det ble innflyttet i 1976 og har adresse Riperbakken nr. 7. I samme periode ble det over hele jordet, som vi kalte Riperbakkjordet, bygd eneboliger og rekkehus.

Jenseveien og Kloster-Jensen

Etter å ha passert Rødboligen på vei oppover gikk det en vei til venstre. Denne ble kalt Jenseveien. Her lå på venstre side pensjonatet Høyenhall, drevet av frøknene Enger. På høyre side lå huset til fru Trøttilsrud, også hun født Enger. Jenseveien var en svært nyttig tverrforbindelse for å komme raskt til sentrum og Helgesbråten. Veien gikk ganske bratt nedover i to

Olava og Harald Olsen med to barnebarn, ca. år 1945.

svinger. Snart kom man til en stor villa hvor familien Kloster-Jensen bodde. Der var det en veldig stor frukthave, som ofte var besøkt av unger på eple-slang. Det gikk historier om at Kloster Jensen var svært religiøs, men jeg kan ikke innestå for sannhetsgehalten i dette. Han skulle reparere stakittgjerdet og hadde fått med seg førnevnte Ole Langengen til hjelp. Så gikk det ikke bedre enn at Jensen banket fingeren med hammeren. Han sa så: «Du Ole får si det som sies skal».

Nå er vi snart ved planovergangen for Randsfjordbanen. På hver side av overgangen var det en grind, med påskriften «Lukk grinden», noe som slett ikke alltid var gjort. En bratt bakke videre, og vi var framme ved den nåværende Askveien (RV 35), nr. 15 – 17. Her var det en dagligvareforretning. Eierne var frøknene Borgen. Den gangen var denne delen av veien ny, og den ble lenge kalt Nyveien. Nå er Jenseveien helt borte, den var heller ikke trygg, pga. jernbaneovergangen.

Riperbakken og Kaptein Krok

Veien etter Jenseveien gikk til høyre. Der lå det to hus, det ene bebodd av Petra Rønningen med to voksne døtre, det andre av Gudrun og Gunnar Edvindsen med fire døtre. Mannen i huset hadde vært utsatt for en sprengningsulykke i arbeidet. Ett øye var borte og erstattet med svart lapp. Av unger i området hadde han fått tilnavnet Kaptein Krok eller Sjørøver'n. Den ene underarmen var også borte og erstattet med en lang krok. Med denne kunne han hente vann i brønnen ved å henge bøtتهanken i kroken. Brønnen lå tett inntil bakken.

Vesle-Riper'n

Etter denne veien var en ny bratt bakke. Den kalte vi Vesle-Riper'n. Den var nærmest en forlengelse av Hoved-Riper'n. Midt i denne bakken lå det et hus på høyre side hvor familien Skogly bodde.

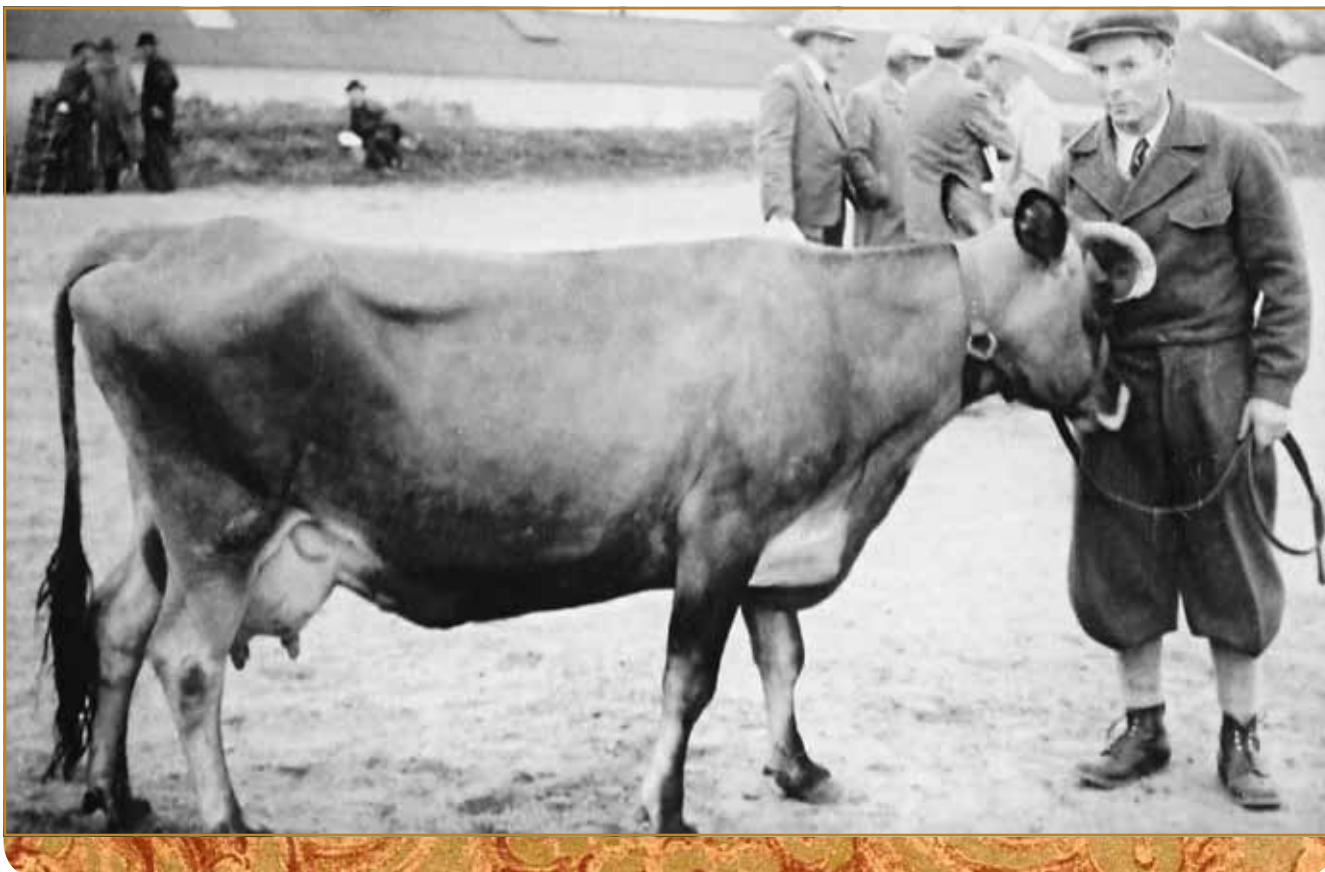
Nå er vi på toppen av hele Riperbakken. Her er vi i Høybyveien, og det er en annen historie.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Egne erindringer.
- Muntlige kilder: Arvid Hansen, Hans Frøshaug, Erna Jensrud (Skaugrud), Toril Brenden (Prøitz), Kari Kleven (Gusgaard).

FORFATTEROMTALE

Ragnhild Eidsgård (f. Kleven i 1936) er født og oppvokst i Norderhov. Hun giftet seg i relativt ung alder og fikk etterhvert tre barn. Etter adskillige år som hjemmearbeidende husmor gikk hun ettårig grunnkurs i handelsfag på Frøshaug og Wathnes Handelsskole. Hun var så ansatt ti år i data-bransjen og etterpå 17 år som husøkonomassistent på Ringerike sykehus. Hun er særlig interessert i patchwork, musikk og fotturer i skog og mark.

Fars fetter Ingebret, som da drev «Sø-i-heiå» (Sørheien) Kyllingstad, med Jersey-kua Lykkrei. Bildet er tatt på Hillevåg under Stavanger Marken, trolig omkring 1950, der Lykkrei fikk 2. premie. Det kan nevnes at mot slutten av laktasjonsperioden melket Lykkrei 10 % fett, altså tilsvarende Tines kaffebløte.

Jersey-okse på Ringerike

Da far skulle forbedre kvegrasene på Østlandet

Under krigen, for de yngste bør jeg kanskje presisere at det gjelder okkupasjonsårene, var det mangel på fett i kostholdet. Det er nok en viktig del av forklaringen på hvorfor far, sammen med gode venner i meierisamvirket, klekket ut ideen om å importere en Jersey-okse til Ringerike.

Røyne Kyllingstad

Litt Jersey-blod i østlandskua ville øke fettprosenten i melka. Starten var Ringerike, men drømmen var nok at dette skulle ha smitteeffekt langt utenfor distriktet. Vel! Slik gikk det ikke. Men oxen ble importert, den, fra Jæren i 1942.

Meierifolk var venner av familien

Før jeg går videre, bør jeg vel fortelle at følgende meierifolk var husvenner i familien, helt fra før den tiden far ble

ansatt ved Hadeland Glassverk i 1937: Kristen Døssland, bestyrer av Ringerikes Meieri; Hans Bollestad, direktør for Østlandets Melkesentral; Eirik Ivarson, direktør for Norske Meieriers Salgsentral. Alle tre var ca. 10 år eldre enn far og gode venner lenge før han kom inn i bildet, en gang på 30-tallet. Tittlene forteller at vi har å gjøre med folk på toppnivå i norsk meierisamvirke på den tiden. Gjengen kalte seg «Jotunlaget» og gikk mye på fjelltur i lag.

Far ble opptatt som «Jotun Young». Hvordan han kom i kontakt med disse karene vet jeg ikke. Men siden han var bondegutt før han ble kunstner, passet han vel ganske godt inn i selskapet. Vi gjør trolig ingen feil om vi antar at det ble mang en frisk diskusjon om norsk meieridrift når de var på tur sammen. – Jeg husker i alle fall mang en frisk meningsutveksling når vennene var på besøk hos oss på Jevnaker, der vi bodde under krigen.

Far var motstandsmann

Trolig drev de litt med annet samarbeid også. I fars «7. sans», kan en for eksempel på datoen 13. mars 1945 lese følgende: «Hørte at Ivarson ble hentet av tyskerne i dag». Far var selv aktiv motstandsmann. Men det skjønte jeg ikke før de minneverdige fredsdagene i mai, da han stilte med HS-armbind. Og jeg ble betrodd oppgaver som ordonnans...

Jersey-oksen og Ringerike

Så tilbake til Jersey-oksen og Ringerike. Med nær slekt på Kyllingstad var far selvfølgelig en svoren Jersey-entusiast. Alle leverandører i Gjesdal kommune, der Kyllingstad-gårdene ligger, hadde Jersey. Så da han var på Sandnes i 1942 og dekorerte Øglænd Sykkelfabrikk, kjøpte han en Jersey-okse på Kyllingstad. Hvem som alt i alt var involvert, vet jeg ikke. Men oxen havnet på Ringerikes Meieri og senere hos Andreas Oppen i Ådal.

Notater i fars «7. sans» forteller at navnet på oxen var «Bjørn», og prisen 800 kroner. Avtalen ble gjort 26. okt. Så vidt jeg skjønner av andre notater, var han ikke alene om å finansiere kjøpet. Men hvem de andre var, vet jeg ikke. – Kanskje «Jotunlaget»? Jf. dagboknotatet referert nedenfor. Men kanskje var noen av de som nevnes i omtale av «oksemøtet» 7. mai 1945 også med på «moroa»?

Før salget kunne avsluttes, trengtes imidlertid «Forsyningsnemndas kjøpetillatelse på Jerseystuten». Tillatelsen får de. Den «Sendes J. P. Kyllingstad, Ålgård». – Hvordan han fikk oxen transportert til Hønefoss, vet jeg ikke. Det må trolig ha vært med båt til Drammen eller Oslo og tog derfra. For Sørlandsbanen eksisterte ennå ikke på strekningen Egersund-Kristiansand.

Nok av det, den 29. nov. 1942 finner vi dette notert i fars «7.sans»:
Til Hønefoss til Døssland. Sammen med E.M. Solheim, Bollestad og Ivarson. Ser på Jerseystuten.

Sist i november står altså stuten på meieriet. Den kom senere til Andreas Oppen i Ådal. Bemerkt at foruten «Jotunlaget» var Elling M. Solheim med på okseskuet!

«Jotunlagets» fire medlemmer med fars byste av Kristen Døssland mellom seg. Fra venstre: Erik Ivarson (direktør Norske Meieriers Salgsentral), Ståle Kyllingstad (billedhogger), Kristen Døssland (meieribestyrer Ringerikes Meieri), Hans Bollestad (direktør Østlandets Melkesentral).

I 2012 besøkte forfatteren Jersey-bonden Anne E. Perchard. Hun var da 82 år gammel, men fortsatt aktiv. Besetningen var på 260 kyr. Kvigene ble sluppet sammen med en okse når de var 15 måneder gamle. Anne hadde erfart at det ga dem en bedre overgang til «voksenlivet» enn å starte direkte med inseminatør, som de måtte nøye seg med siden i livet.

Denne skulpturgruppa står midt i hovedstaden på Jersey, St. Helier, og er lagd av John McKenna i 2001. Jersey-kua er gjenstand for nasjonal stolthet hos byfolket.

Så er det ingen okse-notater før 7. mai 1945:

Sykler til Hønefoss. Får visshet! FRED! Det begynner å flagge rundt forbi. Merkelig følelse. Til Døssland. Vi har møte om Jerseyoksen. Major Veyen (Weien), Andreas Oppen, godseier Mathiesen og en til, Døssland og jeg. Men det blir mest prat om situasjonen hjemme og ute. Hjem med 19toget. Fullt av folk som synger Ja, vi elsker m.m. Hjemme er det fest.

Deretter blir det stille om «Bjørn» til 19. februar neste år: *Til Hønefoss 10.30. Snakker med Døssland om bok og okse. Vi tar bil til Oppen og ser på oxen. Blir hentet av meieribilen.*

At «bok» nevnes sammen med oxen, henger sammen med Døsslands mangfoldige interesseområde. Boka som omtales, er «Norrønafolket i opphav og vandring», hvor han blant annet lanserer teorien om at våre runer har sitt opphav i *fønikisk!* Boka ble utgitt på eget forlag, Hønefoss. – 2. opplag kom i 1949.

Null interesse for Jersey-oksen

Interessen for Jersey-oksen var imidlertid lik null. Ingen østlandsbonde med respekt for seg selv ville ødelegge smørkvaliteten på kuene sine med

sæd fra en Jerseyokse. Ja, for det var hovedargumentet: «Jersey gir dårlig smørkvalitet». Man trenger ikke bevis når man er sikker!

Uansett, den 27. februar 1946 er Jersey-eksperimentet tydeligvis slutt: *På meieriet og møtet begynner snart. Det endte med at jeg kjøpte stuten Bjørn for kr. 1 200,- og skal ta den om 14 dager. [...] Skriver brev til Fanebust (fars svoger) om stuten. Får ellers telefon senere, og snakker om saken.*

I dagboka finner vi et par korte notater til før det hele er slutt: «*Bjørn ut*» [13. mars] og «*Får telegram ang. Bjørn – og svarer*» [27. mars], samt «*Telefon fra Toralv ang. Bjørn. Sender telegram*» [9. mai]. Hvor det til slutt ble av oxen, vet jeg ikke. Men ut fra det siste dagboknotatet, regner jeg med at den kom tilbake til Jæren igjen.

Økonomisk endte eksperimentet antakelig så noenlunde i balanse. Jeg hørte aldri noe snakk om tapte penger.

En mengde historier

Derimot fikk jeg ”om at og om at” så lenge far levde, høre en mengde historier om hvor feil de tok, de gode østlandsbønder.

Jeg avslutter med et par av dem:

I 1947 var de amerikanske styrkene stasjonert i Europa på jakt etter godt smør til sine mannskaper. Det beste smøret de fant i hele Europa kom, ifølge far, fra Gjesdal meieri, som da var et rent jersey-meieri.

Utpå 50-tallet fikk jeg høre dette: Fagmiljøene hadde oppdaget at noen kyr fra i ei lita grend oppi Ådalen hadde så framifrå feit mjølk. Det viste seg ved nærmere undersøkelser at husmenn og småbrukere der oppe hadde brukt «Bjørn», siden han var den nærmeste oxen, og derfor den greieste å leie kua til. – Husmennene var ikke så nøye på det, de, som storbønda.

Den siste historia fikk et tillegg under en telefonsamtale med Andreas Groseth 27-9-2012. Han kunne fortelle at daværende herredsaagronom i Ådal, Nils Gundhus, hadde sendt noen små grå kyr fra Ådalen, til Landbrukets jubileumsutstilling på Ekeberg i 1959. Foruten størrelse og farge, skilte de seg ut ved spesielt feit melk. – Disse kuene fra Ådalen ble utstilt nærmest som en kuriositet. Ingen hadde noen forklaring på «rasen». Som altså hadde mange egenskaper felles med Jersey...

Til slutt kan vi bare minnes at både telemarkskua og østlandsraukolla allerede på denne tida stort sett var erstattet av NRF-kua, som, slik en hedmarksbonde forklarte meg en gang, «mer er et system enn egentlig en rase». Den påstanden skal jeg ikke diskutere. Men at NRF-kua snudde opp-ned på lokalpatriotismen når det gjelder kvegraser, det er i alle fall sikkert.

Like sikkert er det at Jersey-kua har stor og stigende internasjonal utbredelse.

PS: Hvis noen av lesere skulle ha noe mer kunnskap om «Bjørn» eller om disse «små, grå kuene fra Ådalen», så utfordrer jeg dem til å skrive om det i neste års «Hefte Ringerike».

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Egne erindringer.
- Fars, Ståle Kyllingstads, 7. sans.

FORFATTEROMTALE

Røyne Kyllingstad (f. 1933) bor i dag på Furnes i Hedmark. Han er utdannet som arkitekt fra Norges tekniske høgskole og har blant annet arbeidet som regionplansjef for Hamar-regionen. Han avsluttet en omfattende yrkesaktiv karriere som professor ved Arkitekthøgskolen i Oslo. Han skriver bøker og artikler hovedsakelig om samfunnsplanlegging og bygdeutvikling, og mange av våre lesere husker sikkert hans nydelige portrett av faren, Ståle Kyllingstad, i dennes biografi, som ble utgitt i 2003.

Foto: Anette Marcelle Hallquist, Ringerikes Blad.

Ingeborg Kittelsby f. Hval (f. 1871) var med i 17. mai-komiteen i Åsbygda i 1914. Hun ønsket at minnet om feiringen av Grunnlovens 100-års-jubileum skulle bli bevart for ettertiden. Sløyfa er den hun bar for 100 år siden.

17. mai 1914

– hundreårsminne fra Åsbygda

Årene etter 1905 frembrakte en nasjonal stolthet over hele Norge. Da Grunnlovens 100-års jubileum ble feiret i 1914, ble grunnlovsdagen en festdag i by og bygd. Så også i Åsbygda, øverst i Haug.

Gudmund Bakke

En maidag i 2014 fikk eierne av Kittelsby gård, Sigri og Ola Kittelsby, et brev. Det inneholdt en beskrivelse av feiringen av 17. mai i bygda hundre år tidligere. Referatet var skrevet av kona på gården i 1914, Ingeborg Kittelsby f. Hval. Konvolutten var adressert «Til 17de Mai 2014». Den hadde fulgt Ingeborgs yngste sønn Petter (f. 1911) til Nannestad, hvor han bosatte seg og stiftet familie. Før Petter Kittelsby døde, hadde han gitt

sønnen Jan beskjed om å levere brevet til eierne av Kittelsby før 17. mai 2014. Jan holdt ord.

17de Mai 1914

Om nogen av mine etterkommere skulde leve om 100 aar, et hundre aar; saa har jeg moro av og notere lit om vordan festligheterne foregik i bygden. Om morgenen kl. 6 blaaste hornmusikken fra verandaen paa Haugli, og

siden lit forfriskning, saa var de budne til gaardbruger Oluf Gundersbye til frokost. Kl. 11 var bygdens barn samlet paa Kyta skole, vor mange ja nesten hele bygdens voksne indvaanere, med musikken i spidsen marsjerte først til nord og siden til bedehuset, saa tilbage til Aasheim vor bevertning i rigeligt maal blev intat. Talen for dagen blev holt af lærer Dahle paa Aaserudsletta. En udmerket tale! Thi det var (en prægtig lærer) hura'er ustanselig, saa

fædrelanssangen, saa ned til Aasheim igjen, vor kaffe, kaker og skaarne smørbrød blev fortæret i al selskabelig og god forstaaelse. Saa var kl. blevet 3 ½ da de skiltes og barna gik hjem og de voksne gik til andre fornøielser. Til festkommite paa Aasheim var Kirsten Gundersbye, Johanne Ødegaard og mig Ingeborg Kittilsbye, men det vil jeg sige vi havde 3 travle dage, dagen før, selve dagen og dagen efter.

Om kvelden var en del av bygdens ungdom til fest her paa Kittilsbye, vor dansen gik med liv og lyst til morgendagen frembrød, men da var vi ogsaa fornøyd av 17 mai det aar, men som et bavis paa vor morsomt, musikken og ungdommen syntes de havde havt det så ønskede de verandre vel møt her om et hundre aar.

Dette er skrevet av mig Ingeborg Kittilsbye, født Hval. Sløifen er baaret paa brystet som festkommitetegn.»

Kittelsby gård

Kittelsby i Åsbygda var fra 1809 eid av personer «med virke og hjemstavn» ved Hadeland Glassverk på Jevnaker. I 1827 ble Petter Kokkestuen eier. Han overdro i 1865 gården til sønnen, Ole Kokkestuen. Da dennes sønn Jens Olsen Kittelsby overtok gården tidlig i 1890-årene, ble han den første i slekta som bosatte seg på Kittelsby.

Jens Olsen Kittelsby (f. 1870) var gift med Ingeborg Andersdatter Hval (f. 1871) fra Hval (søndre) i Haug. Hun er forfatter av beretningen fra 17. mai 1914. De fikk seks barn, hvorav eldste sønn Olav Kittelsby (f. 1894) overtok gården i 1929. Olav Kittelsby ble i 1926 gift med Lise Ensrud (f. 1903) fra Grindvoll på Hadeland, og de fikk tre barn; Inger Marie (f. 1926, g.m. Knut Bratli fra Hole), Jon (f. 1928, skogsjef hos Løvenskiold, g.m. Gerd Marie Slette) og Arvid (f. 1932). Yngste sønn Arvid overtok gården i

1978, etter at broren Jon hadde vært eier fra 1970. Arvid Kittelsby er gift med Kari Ødegård (f. 1936) fra Ask, og de har to barn: Ola (f. 1966) og Ellen Sofie (f. 1970). Siden 1998 har Ola Kittelsby vært eier av gården. Han er gift med Sigri f. Stabo-Eeg (f. 1972) fra Helgøya på Hedmarken (Mjøsa), og de har to barn: Elise (f. 2000) og Even (f. 2003).

Interessant tidsbilde

Beretningen fra 1914 gir et interessant tidsbilde fra bygda for 100 år siden. Hornmusikken som startet klokka 6 om morgenen på Haugli i Gamleveien, var invitert til frokost hos gårdbruker Oluf Gundersby på Øvre Gundersby. Hans hustru Kirsten f. Helmeid fra Hadeland var lærer ved Åsbygda skole fra 1900 til 1913, og en av de tre driftige damer i festkomiteen. Da hun kom som ugift lærer til Åsbygda, bodde hun først på hybel på Kittelsby.

Dette gamle postkortet viser en del av Åsbygda en gang mellom 1910 og 1920. Vi ser et glimt av Randsfjorden i det fjerne, og midt i bildet Kyta gård med Åsbygda skole og lærerboligen. Våningshuset på Kyta var ominnredet til fast skole i 1863, og skolen holdt til her inntil det nye skolebygget ble reist i 1908. I 1926 ble det gamle våningshuset revet og erstattet av ny lærerbolig. Låvebygning med fjøs og stall til venstre. Lærerboligen ble i 1985 solgt til Berit og Stein Gulbrandsen. Kittelsby gård ligger vis-a-vis skolen, øst for hovedveien (Den bergenske kongevei). Til venstre i forgrunnen den tidligere husmannsplassen Gundersbyenga under Øvre Gundersby (også kalt Skaranstua, etter en svenske ved navn Skaran som bodde der, siden bygde Birger Østby på tomta). Til høyre ligger våningshuset på småbruket Østby.

Lokalet Åsheim var reist av bygdefolket etter en brann i 1907, og kom seinere i Haug Arbeiderlags eie (da kalt Arbeiderheimen). Åsheim ble i 1967-68 solgt til Helga og Kåre Solheim, og revet i 1984 (erstattet av bolighus). Åserudsletta var ei slette ved husmannsplassen Åserudbakken, 100-200 meter ovenfor skogkanten opp for Åsheim og Åserud gård.

Lærer Jørgen Dale, som holdt 17. mai-talen i 1914, var fra Sunnmøre. Han var lærer ved Åsbygda skole fra 1911 til 1914, og hadde tidligere vært lærer og kirkesanger i Drevsjø i Engerdal. Han ble seinere lærer i Ringsaker. Han kone Ingebjørg f. Klonteig fra Florø var også lærer ved Åsbygda skole (1913-14).

Seinere 17. mai-feiring

I mellomkrigstida var det liten eller ingen feiring av 17. mai i Åsbygda skolekrets. I skolens jubileumsberetning (1993) forteller Kari Aurdal Høyvoll (f. 1908) at hun ikke kunne huske noen 17. mai-feiring mens hun var elev ved skolen (1916-23). Andre elever kunne heller ikke minnes at nasjonaldagen ble feiret, før i 1939. Thorbjørn Aamodt (f. 1924) forteller i samme beretning at han på nasjonaldagen ofte gikk til Viul for å høre på Viuls-musikken, for i Åsbygda var det ikke noe arrangement. Ifølge Aamodt var 1. mai en større festdag i Åsbygda i mellomkrigstida, enn 17. mai.

Men hvordan var 17. mai-feiringen i Åsbygda 100 år etter, i 2014? Den bleknet nok i sammenlikning. Åsbygda skole ble nedlagt i 2007, og elevene

overført til Vang skole. 17. mai 2014 deltok familien på Kittelsby i feiringa på Vang skole, med etterfølgende middag i Hønefoss. På kvelden var de invitert til en nabofamilie, hvor det hele

foregikk stille og rolig, to familier samlet. Det var kanskje mer «schwung» over feiringa i 1914, da «dansen gik med liv og lyst til morgendagen frembrød»..?

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, G. 1993, Åsbygda skole – jubileumsberetning.
- Bratli, K. 2007: Slekt Kokkestua – Kittelsby. Stensilert hefte.
- Lagesen, A. 1930: Ringerikske Slekt. Bind II.
- Muntlige kilder: Arvid Gundersby, Hans Jørgen Gundersby, Sigrí Kittelsby, Kåre Solheim.

FORFATTEROMTALE

Gudmund Bakke (f. 1948) fra Åsbygda har skrevet Holes nye bygdebøker i seks bind (utgitt 2001–2013). Han er cand. philol. med historie hovedfag, og har skrevet en rekke artikler, bøker og hefter med krigshistorie, gårds- og skolehistorie fra Ringerike. Han var redaktør av heftet Ringerike 1993–95.

Gunhild Støen og Truls Hval på sin forlovelsesdag. Gunhilds kjole ser ut til å være sydd av samme sydame som har laget brudekjolen. Gunhild ser så glad og stolt ut!

Mitt arbeid med eidsvollsmannen Helge Ellingsen Vaagaard og hans etterkommere har medført mange spennende møter og opplevelser, men noe som var fullstendig uventet, var at jeg skulle komme i besittelse av en 100 år gammel brudekjole. Et nydelig, nett lite hjemmesydd kunstverk som ble brukt av min "svigerbestemor" Gunhild Støen Hval. Hun giftet seg med Truls Hval 17. juni 1917, og hun var farmor til min mann Terje Hval.

En 100 år gammel brudekjole

Anne Sofie Hval

Historien begynte for to og et halvt år siden, da min far, Thorleif Solberg, og jeg fulgte oppfordringen om å adoptere en eidsvollsmann. Vi ga oss i kast med å finne hans etterkommere, og denne reisen beskrev jeg i en artikkel i Heftet Ringerike 2013. En av de som leste om oss var Randi Aabel på Røiseng på Ask. Hun og mannen Andreas Aabel hadde i alle år brukt Thorleif som dyrlege; derfor kjente de ham godt. Randi tok kontakt med oss, og fortalte at blant sakene etter moren hennes var brudekjolen til Gunhild Hval. Nå ville hun gjerne gi den tilbake til Hvalfamilien! Randis mor Agnes Karbu pleide ofte å hjelpe til i huset på Hvalsenga i

Haugsbygd. Der bodde Gunhild og Truls og sønnen og svigerdatteren Hans og Karen. Agnes Nellie Karbu var født Landgrass på Lillehammer i 1916. Hun bodde i Haugsbygd i mange år, og var en praktisk dame som likte å hjelpe til med vask og stell, og også å varte opp i selskaper. Hun var svært god å ha for familien Hval og andre familier i bygda.

Brudekjolen

I 1970 ble Agnes mormor til Randi og Andreas' datter Berit, og det er mulig det var i den forbindelse at Gunhild ga Agnes brudekjolen sin. Drakten ble aldri brukt siden, men både Agnes og Randi tok godt vare på den. Slik gikk

det til at jeg kunne komme til Røiseng og ta imot den nydeligste lille brudekjole man kan tenke seg!

Drakten er tydelig sydd spesielt til Gunhild, med en sydames sikre hånd. Stoffet er hvit bomull med innvevd mønster. Medarbeider Kirsten Bertheau Nøklebye på Ringerikes museum har sett på kjolen, og sier at stoffet kan være brosjert bomull, eventuelt piqué. Det er et nydelig skinn i mønsteret. Drakten har et enkelt skjørt som er glatt foran og rynket bak. Skjörtekanten ender over ankene, noe som var midt i motebildet i 1917. Underskjørtet er i tynn hvit batist-bomull, og kantet med kniplinger. Disse kniplingene kan

være håndlagde, og muligens kjøpt fra utlandet. Mønsteret er små blomsterkranser og enkle “prikker” i mønster-rapporter.

Overdelen er sydd med små legg, eller biser, i ermene, og dype legg på forstykket og bakstykket. En liten sløyfe kan knyttes i ryggen, og påkledningen avsluttes med et belte av samme stoff, med innsydde spiler, rundt midjen.

Halsåpningen er firkantet, ikke rund, og pyntet med blonder. De halvlange, vide ermene har tette legg og blonder. Blondene er maskinlagde. Overdelen lukkes bak med trykknapper. Overdelen er ikke føret, og det er ikke satt inn spiler. Snittet er nydelig utført og passet helt perfekt til hennes kropp, sydd etter mål. Det er sannsynlig at Gunhild også bar slør på bryllupsdagen sin, i pakt med tidens tradisjon.

Gunhild – en liten, nett dame

Vi veit jo at folk var mindre av vekst for 100 år siden, men Gunhild var liten, også etter datidens målestokk! Livstykket avslører at hun har hatt et midjemål på 70 cm. Jeg ser også på bildene som er tatt av henne opp gjennom årene, at hun var en liten og nett dame hele livet. Kirsten Bertheau Nøklebye mener det må ha vært en ung dame fra gode kår som har båret kjolen. Det er en drakt av godt stoff og skikkelig håndverk. Dessuten har hun fått sydd en egen kjole til forlovelsesdagen, og attpå til vært hos fotografen.

Dessverre har vi ikke noe brudebilde av henne, men til gjengjeld har vi et bilde fra da hun forlovet seg. Her poser hun stolt og vakker i en kjole som er veldig lik brudekjolen. Jeg tipper at den er sydd av samme person.

Jeg ville jo gjerne fotografere noen i familien med kjolen, og spurte derfor den netteste og slankeste jeg kunne finne, Darja Hval. Hun er gift med Gunhilds oldebarn, Anders Hval, og de bor med sine tre barn i Haug. Da Darja fikk på seg den nyrørte kjolen og poserte ute på det grønne gresset, ble jeg gledelig overrasket over hvor vakker den var!

Brudekjoler før

I Anne Kjellbergs bok om brudekjoler gjennom 400 år står det at det mellom 1910 og 1920 ble forandring på

skjørtelengden, fra fotsidt til at skjørtet sluttet over anklene. Samtidig krøp livlinjen nedover fra under bysten til ned mot hoftene. Hvite brudekjoler var kommet på moten allerede tidlig på 1800-tallet, men mange valgte kulørte kjoler for å kunne bruke dem i seinere anledninger. En hvit brudekjole var med andre ord et overskuddsfenomen.

Klassisismens klesdrakter

Nøklebye forteller at de lyse og lette kjolene dukket opp tidlig på 1800-tallet, bomullsstoffene kom for fullt som importert vare hos høyborgerkap og øvre middelklasse og ble regnet som like fint som silke. Vi er da inne i klassisismens, og litt senere empirens, periode. Utgravningene av oldtidsbyen Pompeii i Italia fra 1745 og utover skapte en stor mote over hele Europa: lette klær og høyt liv med fallende skjørt. Kvinnene slapp korsettet for en kort periode. Forbildet var marmorfigurer og billedfriser som de fant under utgravningene, der klærne var drapert om kroppen. Klassisismen kom til uttrykk i arkitektur, innredning og møbler, og ikke minst i klesdrakten både for menn og kvinner. Siden kom den industrielle revolusjonen med bomullsspinneriene, og bomullsstoff ble masseprodusert og allemannseie. Etter empireperioden måtte kvinnene igjen iføre seg korsett, med engelskfødte dronning Maud og hennes smale livlinje som et ideal.

Svarte brudekjoler blir mote

Hvite og lyse brudekjoler holdt seg utover 1800-tallet til ca. 1870. Da ble det mote med svarte brudekjoler i Norge og i Norden for øvrig. I denne perioden var det også religiøse vekkelse, og den strenge pietismen rådet. Mot århundreskiftet endret så bildet seg, med mer åpenhet og frihet. Hvite brudekjoler kom inn igjen, da ble det også vanlig med hvite dåpskjoler.

Som følge av første verdenskrig, da også kvinnene trengte mer ledige og bekvemme klær, endret moten seg igjen. Skjørtene krøp opp på leggen, antrekkene ble todelte, med magebelte og delt undertøy. Akkurat slik var Gunhilds brudekjole i 1917.

Darja Hval iført Gunhilds brudekjole i mai 2014. Darja er gift med Gunhilds oldebarn Anders Hval. Kjolen var midt i motebildet da den ble sydd i 1917.

Historien om Gunhild

Hvem var så Gunhild? Jeg har snakket med noen av slektningene hennes for å få vite mer om denne damen jeg aldri har truffet. Gunhild er farmoren til brødrene Terje og Øystein Hval, og til søskenbarnet deres, Truls Hval. Hun var født på Stavlundstøa i 1892, og døde på Hvalsenga i 1977. Stavlundstøa ligger på vestsiden av Ådalselva. Det er den siste eiendommen i Norderhov før man kommer til Ådal. Her vokste Gunhild opp med tre søstre og en bror. Søsknene skal ha vært svært intelligente.

Faren var Hans Støen og moren Maren Haakenstad fra Ådal. Det sies blant slektningene at det var godt Maren kom inn i familien, for hun hadde så godt hode. Hans Støen oppmuntret imidlertid ikke til noen karriere for sine barn, tvert imot. Han mente utdanning var bortkastet når de skulle jobbe hjemme uansett. Den eldste datteren, Inger Marie Støen (født 1891), kalt Maja, brøt likevel med farens ønske. Da hun søkte lærerskolen sa han: “Jeg har ikke hørt verre tull! Du som er så flink til å stelle i fjøset og mjølke kuer”. Hun fikk jobb som lærerinne på Haukeland skole i Bergen, der hun etter hvert ble overlærer. Hun engasjerte seg sterkt i lærerinnelaget, og mottok i 1957 Kongens fortjenstmedalje i gull. Maja

Foto: Anne Sofie Hval

kjøpte seg hus i Kalvarlien 13 i Bergen, en villa i byens beste strøk. En slik karriere var nok absolutt blant unntakene for kvinner av den årgangen. Søstre Marta, Sigrid Helene og Gunhild var stillfarende og hjemmeværende. Broren Martin hadde også lyst til å gå mer på skolen, men faren sa nei, han skulle jo bli bonde. Det han trengte å lære, kunne han godt nok lære av far sin, sa Hans. Martin overtok Stavlundstøa, som i dag eies av hans sønn Hans Anton Støen.

Stavlundstøa og Hvalsenga

Hans Støen eide og drev både Stavlundstøa og Hvalsenga i Haugsbygd. Gunhild giftet seg med Truls, en av sønnene på Hval, nabogården til Hvalsenga. Da de giftet seg fikk de overta Hvalsenga, og der bodde de resten av sitt liv. Etter Gunhild er det 15 direkte etterkommere. 13 av dem er gutter. Den første jenta, min datter Marianne Hval, ble født i 1992, det året Gunhild ville fylt 100 år. Jeg er litt stolt av den "prestasjonen"! Den andre jenta, Johanna, er Darjas og Anders' datter, født i 2007. Kanskje det var derfor Gunhild ga bort brudekjolen sin? Ingen jenter ble født i hennes levetid.

Hva det fortelles om Gunhild

Barnebarnet Truls Hval:

Bestemor Gunhild var en utrolig flittig maur! Hun var i virksomhet hele tiden. Hun var overhodet ikke dominerende, men tilpasset seg godt andre. Hun hadde en meget høy EQ, altså sosial intelligens. Hun var beskjeden og ville ha det fredelig, men samtidig våken og intelligent, og fulgte nøye med på ting som skjedde ute i verden. Hun hadde alltid radioen på. Bestemor Gunhild utfylte en rolle som kanskje ikke var fullt verdsatt, men som hun var godt tilfreds med. Hun gikk stille i dørene, men hadde antennene ute og førte et gjestfritt hjem.

Foto: Privat

Agnes Karbu var på plass på kjøkkenet på Hvalsenga ved Øysteins konfirmasjon i 1966. Fra venstre: kokka Janna Meier fra Veme, Karen Martinsen, Agnes Karbu og Signe Sanna. Karen Martinsen og Signe Sanna jobbet på Borger Bad i Haug.

Barnebarnet Øystein Hval:

Bestemor var stillferdig, arbeidssom, snill og velmenende. Hun var glad i mennesker, men mer i det stille. De store selskapelighetene var ikke hennes stil. Hun var en kløpper til å strikke, var nøysom og bøtte klær, og svært netthendt, spesialist på å få opp blåknuter. Hun hadde et godt lag med fjøsstellet, med kuer, griser og høner. Hun holdt hønene på hoggestabben og bestefar hogg hodet av dem. Så ble det hønsefrikassé til middag. Bestemor og bestefar hadde alltid god tid, vi spilte mye kort! De var godt likt i bygda, og livet hennes var på gården. Jeg har ikke følelsen av at hun lengtet etter noe annet.

Naboen Inger Randi Thingelstad:

Jeg husker Gunhild som kvikk, liten, tynn og vever. Hun ble nesten på gråten når sønnene Hans og Gudbrand sloss; "Å nei og nei, nå må dere ikke slåss, dere må være snille med hverandre!" sa hun.

Nevøen Hans Anton Støen:

Gunhild og Truls hadde et gjestfritt hjem, det var alltid veldig hyggelig å komme dit. Gunhild var fornøyd med sitt liv som bondekone på Hvalsenga, og de to hadde et veldig godt liv sammen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Arkivverket, Digitalarkivet: Klokkebok II 2 for Haug, Norderhov.
- Kjellberg, A. 1991: Brudekjolen. Norske bryllupsmoter gjennom 400 år. Huitfeldt forlag.
- Lagesen, A. 1930: Ringerikske Slekt, bind II.
- Muntlige kilder: Randi Aabel, Truls Hval, Øystein Hval, Kirsten Katrine Bertheau Nøklebye, Hans Anton Støen, Inger Randi Thingelstad.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval (f. 1957) er oppvokst på Vågård og bosatt i Haugsbygd. Hun er utdannet i folkeminnevitenskap (folkloristikk), og er journalist og skribent. Hun har ti år vært styremedlem og likemann i Autisforeningen Buskerud. Hun var med på å starte og drive Hønefoss tvillingforeldre-forening og Hønefoss filmklubb. Nå er hun styremedlem i Stiftelsen Ringerikes Museum og Ringerike museums venneforening. Hun har holdt en rekke foredrag om eidsvollsmannen Helge Ellingsen Vaagaard og utgitt et hefte om ham i forbindelse med grunnlovsjubileet 2014.

Naturopplevelse i Krokkleiva 1809

Den unge adelsmannen og fenriken Gustaf Lewenhaupt var 17 år da han ble tatt til fange i slaget ved Prestbakke kirke i juni 1808 og innkvartert hos Peder Anker på Bogstad gård.

Sigurd Huseby

Hans krigsfangenskap varte i ca. to år, og må karakteriseres som meget spesielt. Han fikk være med Anker på hans tjenestereiser rundt om på Østlandet, skrev dagbok og tegnet og malte fra de stedene de besøkte. Han deltok også i selskapslivet i og rundt Christiania. Han holdt kontakten med Peder Anker og grav Wedel Jarlsberg også etter fangenskapet. Han var en av mange forbindelser som bidro til at den norsk-svenske unionen i 1814 ble etablert på fredelig vis.

Et utdrag fra Gustaf Lewenhaupts reiseskildringer:

”25te öfver Krokskogen till Ringeriket – passerade Krokklefven; hvilket förtjusande skådespel i Naturen! Sedan man rest igenom den vilda Krokskogen och förlorat åsyn af de på aflägsna Kullar belänge Säter, vände vägen till höger och Ringeriket ligger för ens fötter – man passerar en backe 600 alner i perpendiculair högd, mitt igenom ett par branta fjellväggar, en Casquade af St. Olofs kilde störtar ner vid ena sidan af vägen, när man kommer ner ur klevven ligger Sundvolden Gästgifvaregård vid sidan av.”

Gustaf Lewenhaupt: Krokklefven (udateret). Gjengitt med tillatelse fra Messel forlag.

Hefte Ringerike har i de senere års utgivelser ønsket å belyse Krokkleivas betydning som tidligere tiders spektakulære inngangsport til Ringerike. Vi takker forfatterne og Messels forlag for muligheten til å dele grev Lewenhaupts opplevelse med våre lesere i år; nevnte bok anbefales på det varmeste.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Essen, Madeleine von, Frydenlund, B. og Espeland, E. 2013: Fangen på Bogstad. Messel forlag og Bogstad gård, Oslo. 224 s.

FORFATTEROMTALE

Sigurd Huseby (f. 1937) er utdannet geolog, bosatt på Ringerike siden 1973. Han har arbeidet med hydrogeologiske problemstillinger nasjonalt og internasjonalt, vært direktør for Naturressursavdelingen i Statens kartverk, senere verneleder, før han ble leder for Norsk kartmuseum. Han har ledet Ringerike Historielag i 4 år og er med i redaksjonen for Hefte Ringerike som forretningsfører.

Jacob Scharff (med fiolin) med lokale trekkspillmusikere; Nordahl Nicolaisen, Erik Tronrud, Karl Andersen og ukjent person.

Du skal fortelle dine barn

Historien om familien Scharff

Få folkeslag har som det jødiske folk klart å bevare sitt kollektive minne og holde levende historiene om sine lyse og mørke stunder. Hemmeligheten bak denne evnen er budet som israelittene fikk umiddelbart etter at de var blitt til et folk ved utgangen av Egypt:

– Og du skal fortelle dine barn.

Anne Gro Christensen

Jødenes tradisjon bunner i, at da Moses mottok de to steintavlene og hele loven, som jødene kaller Toraen, på Sinaifjellet, ga Gud ham samtidig en muntlig forklaring som aldri måtte skrives ned. Den skulle overleveres som historielegende, forskrifter og studier fra foreldre til barn, fra lærer til elev, fra rabbiner til student. Hvis den ble skrevet ned, ville den ikke mer kunne oversettes og tolkes på et språk som enhver generasjon kunne forstå. Og slik har tradisjonen fortsatt.

Minnene slettes aldri

Overrabbiner Michael Melchior sier i sine betraktninger, at da nazistene, under sitt redselsvelde, utryddet halve det jødiske samfunnet i Norge, utslettet de samtidig de fleste ledere og lærere. Men det lyktes dem ikke å utslette pakten og tradisjonene, historiene, bildene og melodiene. De opplevelsene må fortelles våre barn på samme måte som vi har fått dem i arv fra alle generasjoner som kom før oss, sier Melchior. Vi har også et ansvar. Vi skal fortelle våre

barn. Vi skal fortelle dem historien om storfamilien Scharff som i mer enn 28 år fant trygghet og et liv i den lille byen Hønefoss, og som den 26. november 1942 forsvant herfra for alltid. Åtte av dem møtte døden i Auschwitz.

Åtte navn i stein og bronse

Åtte av dem har navn som er risset i grå granitt på en bauta i Nordre Park. Nå huskes de også hver gang noen stopper opp og undres over de åtte bronseplatene som er murt ned i

fortauet på Søndre Torg, rett utenfor der Alexander Scharff drev Magasinet Norge.

Snublesteinene, eller Stolpersteinene, som kunstneren Gunter Demnig har kalt sitt livsverk, er felt ned i byer og steder over hele Europa. Så langt minnes 48 000 jøder på denne måten. I Norge er det hittil felt ned over 200 steiner over hele landet. I Hønefoss forteller steinene om Alexander Scharff, født i Kreuzburg i Latvia i 1882. Han ble deportert fra Hønefoss sammen med sønnene Jakob, Hermann, Julius, hans kone Lisa Lea og sønnene Idar (ett år) og Bjørn Meier (to år) og datteren Jessy, som ble født i Hønefoss i 1921.

To i familien overlevde

To i familien overlevde folkemordet på jødene. Mater familias, Gitel, som var født i Kraslava i Latvia i 1882, ble skjult på et sykehus i Tønsberg under krigen. I august 1945 kunne hun gjenforenes med datteren Cecilie som var gift med en dansk jøde og bodde i København. Hennes datter, Randi, og hennes familie, lever med savnet av en familie som nesten ble helt utslettet.

Pogromer og forvisning

Musikalen «Spelemann på taket» som også er blitt film, kunne like gjerne vært historien om familien Scharff. Østjødene levde slik denne historien forteller, i fattigdom, drevet fra skanse til skanse, fordi tsaren ville at store områder skulle være jødefriske. De bodde i små landsbyer, Stetler, i stadig frykt for pogromer og forvisning. På 1900-tallet emigrerte mange til USA, England, Sverige og Norge.

Til Norge

Alexander Scharff og hans forlovede, Gitel Koklin, reiste sammen med Alexanders bror Aron og hans forlovede, Hudel, til Norge i 1905. Antagelig hadde de slektninger som hadde reist i forveien. Gitels bror, Benjamin, kom etter sammen med Gitels mor i 1910. De bosatte seg i Tønsberg, der Benjamin giftet seg med Ida Becker og stiftet familie.

*Jacob Scharff med musikervenner.
Erik Tronrud er nummer to fra høyre.*

Gitel og Alexander kom først til Oslo. De bosatte seg i en liten leilighet i en bakgård i Sofienberggaten 4 og betalte 20 kroner i månedlig leie. I 1906 giftet de seg, og i 1907, kom deres første barn, Cecilie, til verden. Alexander jobbet som lagerarbeider. Han forsøkte seg også som kjøpmann i Fåvang i Gudbrandsdalen, men kom ganske raskt tilbake til Oslo. Trolig ble de der kjent med min familie, som bodde i Fossveien, ikke langt unna Scharffene. Det kan godt være at min farfar, Jørgen Andreas Christensen, fortalte om en by som het Hønefoss, der de kanskje kunne leie hus og starte forretning. Han var gift med Anna Nilsine Ruud, som kom fra Hønefoss, og de planla selv å flytte tilbake.

Hønefossinger

Da de kom så langt, i 1917, var Scharff-familien allerede etablert i byen. De kom fra Oslo til Hønefoss i 1915, og leide hus i Gullagata. I 1917 kjøpte de Blybergsgate 2 på «Hauen». Samme år flyttet familien Christensen inn i Blybergsgate 6. De ble nære naboer, bare noen meter fra hverandre. Barna i Christensen-familien gikk på skole sammen med barna i familien Scharff. Det ble utvekslet kakeoppskrifter over gjerdet og delt en toddy under epletrærne i hagen. De delte også musikk.

Musikere

Jakob fikk fiolintimer og utviklet seg til en dyktig musiker, som også ga undervisning til elever. Julius spilte fløyte i Hønefoss Ungdomskorps. Begge komponerte. Jakob spilte i Henschien's trio, hadde sitt eget Scharffs orkester og Synco band. Min far, Per, jobbet som kontorsjef i Henschien Musikkcenter, og hadde mye med Jakob å gjøre, Han skrev til og med tekster til noen av hans komposisjoner.

Handelsfolk

Gitel Scharff reiste rundt i by og bygd for å selge strømper og undertøy. Jødene i Norge var kjent for sin «omførselshandel». Alexander fikk etter hvert etablert en forretning. Først i Norderhovsgaten/Kong Ringsgate, deretter i Løchen-gården på Søndre Torg, der han drev Magasinet Norge, og senere Scharff og sønner. Vareutvalget var i manufakturbransjen, men jødiske Alexander Scharff hadde sans for forretninger, og solgte alt fra barberblader han hadde agentur på, til klokker og symaskiner.

Sønnen Julius var selger og agent og hjalp også faren i forretningen. Han giftet seg i 1939 med Lise Lea Bobrow, som var vokst opp på det jødiske barnehjemmet i Oslo. Først leide de leilighet på Oppegård i Oslo, men flyttet til Hønefoss og leide leilighet i

Foto: Privat

Foto: Privat

Jessy Scharff ble født i Hønefoss i 1921, og døde i Auschwitz 1. desember 1942.

Foto: Privat

Julius Scharff med Idar og Bjørn i barnevognen.

Rabbaveien tidlig på 40-tallet. De fikk sønnene Bjørn Meier (født i 1940) og Idar (født i 1941).

Cecilie tok realskole og fikk jobb hos tannlege Jesper Hallingby som assistent. Tidlig på 30-tallet reiste hun på et jødisk ungdomstreff i København. Her traff hun jødiske Helge Jonas, som hun senere giftet seg med. De fikk barna Ulf (født i 1938) og Randi (født i 1943).

Jessy gikk på Ringerike realskole, men sluttet etter hvert på skolen. Det var på slutten av 30-tallet, og antisemittiske holdninger spredte seg. «- Når de ikke vil gå sammen med meg, vil jeg ikke krysse dem», skrev Jessy til søsteren Cecilie i Danmark.

Hermann var det man på den tiden betegnet som «åndssvak» eller «tilbakestående». Som fireåring var han utsatt for en ulykke, da han falt ned i et kar med kokende vann. Han fikk en hjerne-skade og led av epilepsi. I Hønefoss ble han en kjent figur på sine vandringer i byen, og mange husker ham ennå.

En helt vanlig familie

I Hønefoss ble nok Scharff-familien betraktet som litt eksotiske, men også som en helt vanlig familie, til tross for at de hadde andre skikker og tradisjoner enn ringerikinger flest. Jakob var en populær musiker, og hadde mange spilleoppdrag, både på Venners Kro og Sundøya og Sundvolden hotell. Han reiste også på turné og spilte på høy-

fjellshoteller og strandhoteller.

Da tyskerne okkuperte Norge, evakuerte familien byen, som alle andre. Jakob havnet på en gård på Veme, der han brukte tiden til å komponere. Han drømte hele sitt liv om å få gitt ut musikken sin på note og på plater. Sigøyner-tangoen «Skjønne Sorina», som han vant en komponistkonkurranse med for magasinet Rytme i 1942, ble note, og er også spilt inn på plate, riktignok etter at Jakob var deportert og drept i Auschwitz. «Fagre Ringerike», som Per Christensen har skrevet teksten til, er også utgitt på noter.

Jakob Scharffs musikalske skatt dukket imidlertid ikke opp før 60 år etter hans død. I to store kasser, tatt vare på av musikervennen Håkon Sødal. Nå lever musikken videre, takket være Steinar Eriksen, som har nedlagt et stort og viktig arbeid i å rekonstruere og arrangere et stort antall vakre melodier og komposisjoner. Og det er enda mer å ta av, både av hans og broren Julius' komposisjoner.

Krigsårene

Hjemme hos Scharff-familiens barnebarn, Randi Cantor i Sydney, står det en skoeske full av brev. Både Cecilie og Helge, Jessy og Alexander var flittige brevskrivere. Både i årene før og de første årene av krigen. Gitel kunne hverken lese eller skrive, men fikk hjelp av en sykepleier på Tønsberg sykehus til å skrive brev til datteren Cecilie i Danmark.

Foto: Anette Marcelle Hallquist, Ringerikes Blad.

Snublesteinene av Gunter Demnig er felt ned i gatelegemet på Søndre Torg i Hønefoss.

Brevene er en skatt. De forteller om en jødisk familie i årene før og rett etter at krigen kom til Norge. Brevene endrer karakter etter 1940. Det er tydelig at de ikke tør å uttrykke alle tanker og bekymringer for en tilværelse som blir mer og mer vanskelig.

Deportert og drept

Alexander skal ha søkt Nansen-hjelpen om pass for å flytte fra Norge. Målet var Danmark og datteren Cecilie, der han håpet at familien ville få et bedre liv. Økonomien var imidlertid ikke på Alexanders side. De hadde ikke penger til å reise, verken til Danmark, eller over grensen til Sverige, slik noen av slektningene gjorde. Signalene fra Nazi-Tyskland var sterke, men ikke så tydelige at de så noen fare for egne liv. Trolig trodde Alexander at de skulle føres ut av Norge, sammen med andre norske jøder, til en ny tilværelse i Europa. En jødisk ghetto eller bofellesskap.

Derfor reagerte han kanskje ikke med å rømme, da politimester Hjalmar Neiden kom for å arrestere ham og familien 25. oktober 1942, med beskjed om å møte opp på Søndre Torg for transport videre. Sammen med Julius og Jakob fulgte han ordre. Jakob gikk først til vennen Håkon Sødal med sine noter og komposisjoner og ba ham ta vare på det til han kom tilbake.

De tre ble, sammen med mannlige jøder fra hele østlandsområdet, ført via Bredtvedt Fengsel til Berg fangeleir utenfor Tønsberg. Her var de en måned på straffarbeid og sultekost. 26. november ble jødiske kvinner og barn arrestert. Jessy, Lise Lea og barna Bjørn og Idar ble kjørt til Oslo og ned til Oslo kai 1, der slaveskipet Donau lå og ventet. Hit kom også mennene fra Berg. 1. desember nådde transporten Auschwitz via Stettin i Polen. Alexander, Jessy, Lisa Lea og barna ble ført rett i gasskamrene. Jakob, Julius og Hermann døde i løpet av desember 1942 og januar 1943.

Foto: Privat

Cecilie Scharff giftet seg med den danske jøden Helge Jonas i København. De emigrerte til Sverige under krigen og reddet livet.

Gitel

Gitel Scharff dro til Tønsberg for å være sammen med svigerinnen Ida og deres familie da mennene ble arrestert. 31. oktober 1942 fikk hun et hjerteinfarkt og ble lagt inn på Tønsberg sykehus. Der tok professor Anton Jervel seg av henne og nektet å utlevere henne til statsmakten fordi hun var for syk til å overleve en slik hendelse. Det berget livet hennes. Datteren Cecilie, mannen Jonas og de to små barna, ble evakuert sammen med hundrevis av andre danske jøder i små fiskebåter over til Sverige. Her tilbrakte de over ett år i eksil før de kunne vende tilbake til Danmark. Først i august 1945 kunne Gitel gjenforenes med datteren og hennes danske familie. De andre familie-medlemmene kom aldri tilbake.

Gitel levde i København til sin død i 1959. Barnebarnet Randi giftet seg

med en sør-afrikansk jøde, Barry Cantor, og bosatte seg i Sør-Afrika. Moren Cecilie og faren Helge, tilbrakte også sine siste år her. I dag bor Randi Cantor i Sydney i Australia. Hun har to døtre, en sønn i USA og fire barnebarn.

Historien lever

For noen år siden kom hun til Hønefoss for å finne besteforeldrenes hus. Siden den gang har Scharff-familiens historie blitt bok. Det har vært holdt en minneforestilling med Jakobs og Julius' musikk, deler av en utstilling på Jødisk Museum i Oslo og en temporær utstilling om familien på Veien Kulturminnepark. Håpet er at det også en dag kan bli en dokumentarfilm om en familie som var en viktig del av Hønefoss og som har en historie å fortelle til langt flere enn de som bor i vår region.

Du skal fortelle dine barn!

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Christensen, Anne Gro 2012: Gitels bok: min jødiske familie. Kolltopp Forlag, Hønefoss.
- www.jodiskmuseumoslo.no

FORFATTEROMTALE

Anne Gro Christensen (f. 1952) er journalist og forfatter fra Hønefoss. Hun er ansatt i Ringerikes Blad med ansvar for kulturstoff. I 2012 ga hun ut «Gitels Bok, min jødiske familie» på Kolltopp forlag. Boken er historien om den jødiske familien Scharff som bodde i Hønefoss fra 1915 til 1942.

Anna Colbjørnsdatter i *Eidsvollsbygningen*

På nordveggen i selve skipet i Norderhov kirke henger to malerier, ett portrett av soknepresten Jonas Ramus (1649–1718) og ett av hans kone Anna Colbjørnsdatter (1667–1736). Det viser seg imidlertid at maleriet av Anna er en kopi, og originalmaleriet fra 1701 henger av alle steder i Eidsvollsbygningen.

Preben Johannessen

Anna Colbjørnsdatter har fått heltestatus, både lokalt og nasjonalt, etter hennes angivelige meget betydningsfulle innsats i forbindelse med svenskeslaget på Norderhov. Natten til 29. mars 1716 beseiret anslagsvis 200 norske soldater en betydelig større avdeling svenske soldater i og omkring Norderhov gamle prestegård, og den lokale prestekona Anna Colbjørnsdatter har i ettertid fått store deler av æren for den norske seieren.

Maleriene av Anna og Jonas

Både Anna og Jonas ble i sin samtid (1701) portrettert, men maleriene er usignerte. Selv om et maleri ikke nødvendigvis er en fotografisk gjengivelse av hvordan en person så ut, er det likevel det nærmeste vi kommer hvordan deres ansiktstrekk faktisk var. Maleriene er åpenbart flotte portretter og av meget høy kvalitet.

Disse maleriene henger nå i Norderhov kirke. Begge maleriene er olje på plate. På baksiden av portrettet av Jonas Ramus står det: "Mag Jonas Ramus Ao 1701". Hvis vi snur maleriet av hans kone, Anna, kan vi lese følgende: "Anna Kolbjørns Dtr Arneberg 1701 Copie efter Originalmaleriet av J. Flintoe".

Ja ha! Dette er interessante opplysninger. Det er altså intet originalmaleri vi har foran oss, men en "ekte" kopi. Johannes Flintoe (1786/87–1870) var i sin samtid en betydelig maler. Han var født i København men kom i 1811 til Norge, hvor han virket som lærer ved Tegneskolen. Han utførte også betydelige dekorative arbeider hvor hans mest kjente arbeid var audienssalens forværelse på Slottet i Christiania, det såkalte Fugleværelset. Han var også en meget benyttet portrettmaler.

Originalen på Eidsvoll

Men hvor befinner originalmaleriet av Anna Colbjørnsdatter seg? Som overskriften i denne lille artikkelen allerede har avslørt, henger det altså i Eidsvollsbygningen. Opplysningene om maleriet som er registrert i protokollene i Eidsvollsbygningen er følgende: "På baksiden skrevet: "Anna Caalbiørns Dtr Arneberg Ao 1701". Gave: Fra foreningen til Norske fortidsminnesmerkers bevaring. Bildet restaurert av Gørbitz 1853 og Walfred Brandt 1971". Det kan neppe være andre enn Johan Gørbitz (1782–1853) det er tale om. Norsk maler, som i all hovedsak bodde i utlandet fra 1798 til han kom tilbake til Norge i 1836. Han arbeidet for det meste som portrettmaler og miniatyrmaler. Hans restaurering av maleriet av

Anna Colbjørnsdatter er derfor noe av det siste han gjorde her i verden. Det står ingen ting i protokollene om når maleriet kom inn i samlingene, men i årsberetningen fra 1898 for "Selskabet til Eidsvoldsbygningens Udstyr" står det listet opp innkomne gaver for siste år, bl.a.: "Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring: Et Portræt af Anna Kolbjørnsdatter, malet i hendes levende Live og restaureret af Gørbitz".

I den samme årsberetningen står det også noen generelle betraktninger om at flere av portrettene med rette har sin plass i det historiske portrettgalleri. Dette portrettgalleriet det her er snakk om er "Eidsvoldsgalleriet" som ble opprettet 17. mai 1849 med formål å samle inn eidsvollsmennenes portretter. Det ble siden utvidet til å gjelde portretter av kjente og betydningsfulle norske kvinner og menn, og det er altså der Anna Colbjørnsdatter kommer inn i bildet (i tillegg til at hun faktisk også var i et slektskap med eidsvollsbygningens eier, Carsten Anker).

Maleriet av Anna Colbjørnsdatter henger i trappeoppgangen, opp til selve salen hvor de 112 edsvorne menn i ukene før 17. mai 1814 utøvte sitt særdeles betydningsfulle arbeid for et friere og mer selvstendig Norge.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Dahl, S. 2013: E-post av 19.11.2013 fra konservator Solveig Dahl ved museet Eidsvoll 1814.
- Holck, P. 2003: Anna Colbjørnsdatter og Jonas Ramus i Norderhov kirke. Heftet Ringerike 2003.
- Norsk kunstnerleksikon 1982: Universitetsforlaget. Oslo.
- Selskabet til Eidsvoldsbygningens Udstyr 1898: Årsberetning.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen (f. 1957) er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

En bank med *tradisjoner*
En bank i utvikling

Bank. Forsikring. Og deg.

SpareBank
RINGERIKE HADELAND

Formålet med Heftet Ringerike

er å

fremme interesse for, samle og formidle

folkeminne og lokalhistorie

med tilknytning

til Ringerike.

Pris kr. 75,-

ISBN 978-82-93113-05-8

9 788293 113058